

ВОДИЧ

ЗА ДОБРОВОЛНО СОВЕТУВАЊЕ И
ТЕСТИРАЊЕ ЗА ХИВ (ДСТ)

ИЗДАВАЧ:

Х.Е.Р.А.

Асоцијација за здравствена едукација и истражување

АВТОРИ:

Елизабета Божиноска

Програмски координатор за ХИВ, ХЕРА – Асоцијација за здравствена едукација и истражување

д-р Милена Стевановиќ,

Национален координатор за ХИВ, Клиника за инфективни болести и фебрилни состојби

д-р Катерина Спасовска,

Клиника за инфективни болести и фебрилни состојби

д-р Жаклина Шопова,

Инфектолог, Клиника за инфективни болести и фебрилни состојби

прим. д-р Жарко Караџовски,

Епидемиолог, Институт за јавно здравје

Румена Крастовска Ѓердовска,

Социјален работник, Советувалиште за ХИВ при Клиниката за инфективни болести и фебрилни состојби

ЈАЗИЧНА РЕДАКЦИЈА:

Ѓоко Здравески

ГРАФИЧКИ ДИЗАЈН:

Дамјан Момировски

АКРОНИМИ:

АРВ

Антиретровирусна терапија

ДСТ

Доброволно советување и тестирање за ХИВ

ИЈЗ

Институт за јавно здравје

ЛЖХИВ

Лица што живеат со ХИВ

СИДА

Синдром на стекната имунодефициенција

СРЗ

Сексуално и репродуктивно здравје

ХЕРА

Асоцијација за здравствена едукација и истражување

ХИВ

Вирус што предизвикува имунодефициенција кај човекот

ХЦВ

Хепатитис Ц

СПИ

Сексуално преносливи инфекции

МСМ

Мажи што имаат секс со мажи

ЖСЖ

Жени што имаат секс со жени

СР

Сексуални работници

ЛИД

Лица што инјектираат дроги

КПУ

Казненопоправна установа

СОДРЖИНА:

I. ВОВЕД ВО ХИВ ТЕСТИРАЊЕ 07

1. Што е ДСТ 08
2. Принципи и основни аспекти на ДСТ 08
3. Очекувани придобивки за луѓето и општеството 10
4. Бариери што го отежнуваат пристапот до сервисите за ДСТ 12
5. ДСТ во Република Македонија 13
6. ДСТ меѓу вулнерабилните групи во Република Македонија 14
7. Зошто се интегрира ДСТ во сервисите за СРЗ? 16

II. ИНФОРМАЦИИ ЗА ЕПИДЕМИОЛОГИЈА, ХИВ И СИДА И ХЕПАТИТИС Ц 19

1. Епидемиолошка преглед на ХИВ и СИДА 20
  - 1.1. Глобален преглед на пандемијата на ХИВ 20
  - 1.2. Епидемиолошки преглед на ХИВ и СИДА во Република Македонија 21
2. Што треба секој советуваач да знае за ХИВ? 27
  - 2.1. Што е ХИВ, а што СИДА? 27
  - 2.2. Кој систем го напаѓа ХИВ? 27
  - 2.3. Преку кои течности може да се пренесе ХИВ? 28
  - 2.4. Кои се начините на пренос на ХИВ? 28
  - 2.5. Како не се пренесува ХИВ? 29
  - 2.6. Кој е животниот циклус на ХИВ? 29
  - 2.7. Кои се фазите на ХИВ инфекцијата? 30
  - 2.8. Што се опортunistички инфекции и кои се најчестите опортunistички инфекции? 30
  - 2.9. Што е ХИВ тест? 31
  - 2.10. Какви ХИВ тестови се користат во нашата земја? 31
  - 2.11. Како се интерпретира резултат од ХИВ тест? 32
  - 2.12. Што е лажно позитивен и лажно негативен резултат од ХИВ тест? 33
  - 2.13. Што се тестови за откривање на вирусот? 33
  - 2.14. Како се превенира преносот на ХИВ? 33
  - 2.15. Како се лекува ХИВ? 34
  - 2.16. Кои се превентивни средства за ХИВ при сексуален начин на пренос? 35
  - 2.17. Што е хепатитис Ц, како се пренесува, превенира, дијагностицира и лекува? 39
  - 2.18. Кои се најважните информации за СПИ? 41

III. СОВЕТУВАЊЕ 44

1. Советување 45

1.1. Советување поврзано со ХИВ 45

1.2. Клиент- фокусирано советување 45

2. Карактеристики на добар советувач 46

3. Вештини на советување 47

3.1. Глас, говор и јазик 47

3.2. Говор на тело 48

3.3. Слушање 49

3.4. Активно слушање 50

3.5. Поставување на прашања 51

3.6. Справување со емоциите на клиентот 53

3.7. Сумирање 55

3.8. Емпатија 56

3.9. Дополнителни техники што може да се употребуваат во текот на сесиите 56

4. Советување кај посебни популации 60

4.1. Млади 60

4.2. Мажи што имаат секс со мажи (МСМ) 61

4.3. Лица што инјектираат дроги (ЛИД) 62

4.4. Сексуални работници (СР) 63

4.5. Затвореници 64

IV. ПРЕТТЕСТ-СОВЕТУВАЊЕ И ПОСТТЕСТ-СОВЕТУВАЊЕ ЗА ХИВ 69

1. Пред тест советување 70

1.1. Вовед и воспоставување релација на советувањето 70

1.2. Дискусија околу информациите за ХИВ 72

1.3. Проценка на ризичното однесување и проценка на периодот на прозорец 73

1.4. ХИВ тестирање 75

1.5. Советување за намалување на ризикот од ХИВ 76

1.6. Добивање информирана согласност за ХИВ-тестирање 79

2. Посттест- советување 80

2.1. Соопштување на резултатите 80

2.2. Дискусија за значењето на резултатите од ХИВ-тестот 80

3. Посттест-советување при негативен резултат 81

3.1. Соопштување на резултатите 81

3.2. Дискусија за значењето на негативниот резултат од ХИВ-тестот 81

3.3. Емотивна поддршка 81

3.4. Дискусија/Повторна дискусија за намалување на ризикот 82

3.5. Препраќање и натамошно следење 83

4. Посттест советување при позитивен резултат 85

4.1. Соопштување на резултатите 85

4.2. Дискусија за значењето на позитивниот резултат од ХИВ-тестот 85

- 4.3. Емотивна поддршка 85
- 4.4. Намалување на ризикот 88
- 4.5. Препраќање (реферирање) 89

V. МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА 93

- 1. Вовед во мониторинг и евалуација 94
- 2. Кој треба да биде инволвиран во мониторингот и евалуацијата? 95
- 3. Супервизија и поддршка на советувачите 95

Анекс 1 100

Листа за проверка: Сесија за пред ХИВ тест советување

Анекс 2 102

Листа за проверка: Сесија за пост ХИВ тест советување

Анекс 3 105

Формулар за задоволство на клиенти

Анекс 4 107

Формулар за мониторинг на вештини на советувач за ДСТ

Анекс 5 108

Формулар за супервизија на пред тест осветување

Анекс 6 110

Формулар за супервизија на пот тест советување

Анекс 7 111

Формулар за советување и ХИВ тестирање

Анекс 8 113

Протокол за Теренско советување и ХИВ тестирање

Анекс 9 118

Упатен лист до Советувалиште за ХИВ

Упатен лист до Институт за јавно здравје

Анекс 11 119

Референта листа на центри за ДСТ

Анекс 12 120

Листа на невладини организации кои нудат Теренско ДСТ

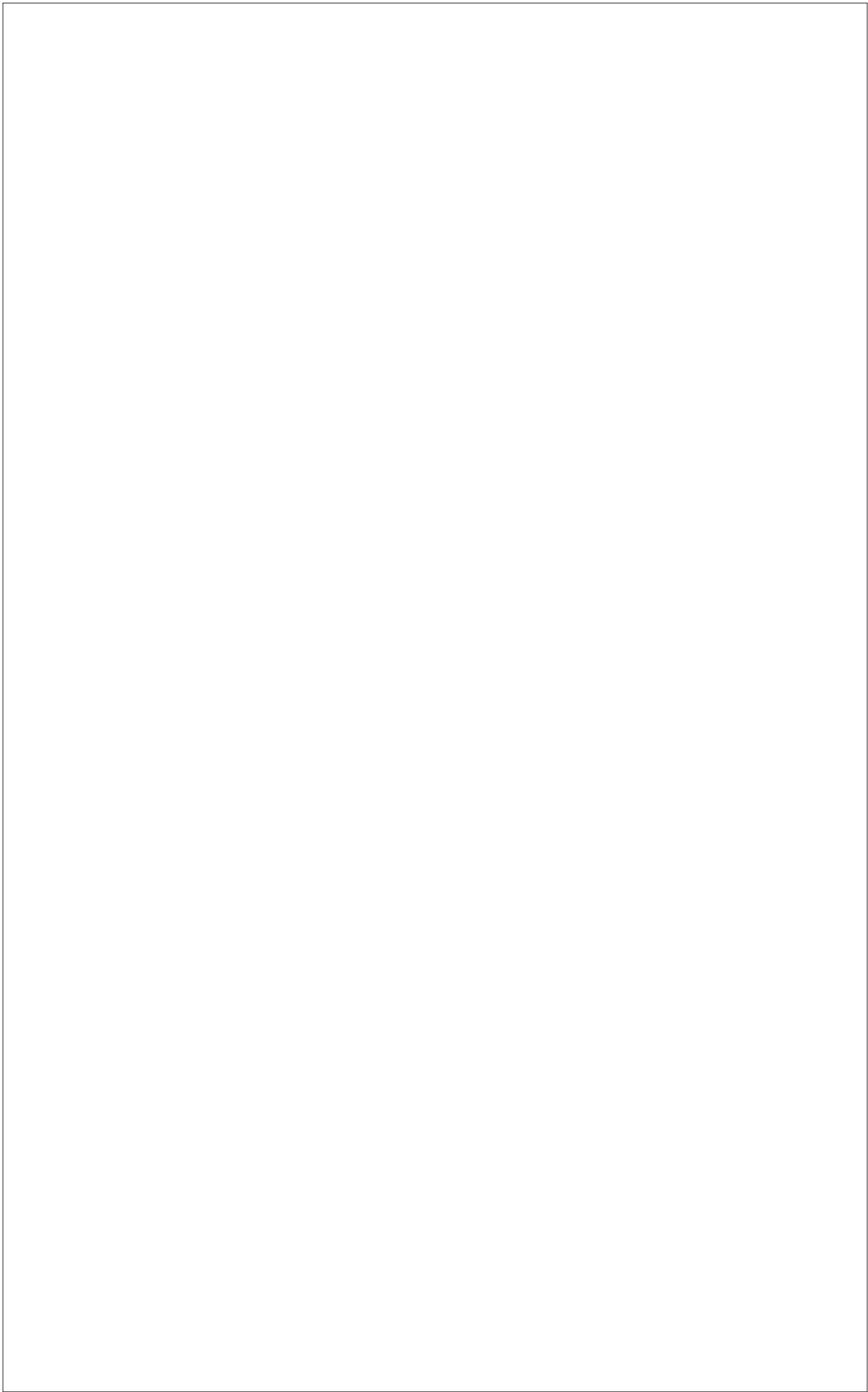
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА 121

ПРЕДГОВОР

ЦЕЛ НА ВОДИЧОТ

ОВОЈ ВОДИЧ ИМА ЦЕЛ ДА ПОНУДИ ИНФОРМАЦИИ КОИ СЕ НЕОПХОДНИ ЗА НУДЕЊЕ УСЛУГИ ЗА ДОБРОВОЛНО СОВЕТУВАЊЕ И ТЕСТИРАЊЕ ЗА ХИВ ВО СЕРВИСИТЕ ЗА ДОБРОВОЛНО СОВЕТУВАЊЕ И ТЕСТИРАЊЕ ЗА ХИВ НИЗ ЗЕМЈАТА.

ВОДИЧОТ Е НАМЕНЕТ ПРЕД СЕ ЗА СОВЕТУВАЧИТЕ ЗА ДСТ КОИ РАБОТАТ ВО СЕРВИСИТЕ ЗА ДСТ, ВО ЈАВНИОТ ЗДРАВСТВЕН СЕКТОР И ВО НЕВЛАДИНИОТ СЕКТОР. ДОПОЛНИТЕЛНО, ИСТИОТ МОЖЕ ДА СЕ КОРИСТИ ОД СТРАНА НА РАКОВОДИТЕЛИТЕ НА СЕРВИСИТЕ ЗА ДСТ ЗА МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА НА УСЛУГИТЕ.

ВОВЕД ВО ХИВ- ТЕСТИРАЊЕ

I. ВОВЕД ВО ХИВ-ТЕСТИРАЊЕ

1. ШТО Е ДСТ?

Основен модел на ХИВ-тестирање претставува доброволното советување и тестирање за ХИВ (ДСТ) или ХИВ-тестирањето кое е иницирано од страна на самите клиенти.

ДСТ претставува процес којшто ѝ овозможува на индивидуата да добие доверливо советување коешто ќе ѝ помогне да направи информиран избор поврзан со нејзиниот ХИВ-статус. Исто така, ДСТ овозможува индивидуата да преземе соодветни акции откако ќе го дознае сопствениот ХИВ-статус.

Потребно е давателите на услуги за ДСТ да овозможат доверливост на целиот процес на советување и ХИВ-тестирање како основен принцип на ДСТ-сервисот. Исто така, еден од клучните принципи на ДСТ е и доброволноста на користење на услугите за советување и ХИВ-тестирање.

Советувањето во ДСТ се состои од преттест-советување и посттест-советување. За дел од клиентите се нудат и последователни советувања кои следуваат по посттест советувањето, согласно со проценката и потребата на самиот клиент.

Во текот на преттест-советувањето советувачот на секоја индивидуа ѝ нуди можност да ја истражи и да ја анализира својата ситуација и врз основа на тоа да одлучи дали ќе се тестира за ХИВ или не. Секоја индивидуа носи одлука дали ќе направи ХИВ-тестирање, врз основа на понудените информации за ХИВ и поддршка добиена од страна на советувачот. Посттест-советувањето им помага на клиентите да го разберат значењето на резултатот од ХИВ-тестот, да ги истражат можностите со кого може да го споделат резултатот од ХИВ-тестот, да ги идентификуваат следните чекори за намалување на ризикот за понатамошен пренос, односно добивање ХИВ-инфекција.

2. ПРИНЦИПИ И ОСНОВНИ АСПЕКТИ НА ДСТ

Доброволност. Правење на ХИВ-тестот со цел да се дознае ХИВ-статусот претставува доброволна, неизнудена, лична одлука на самиот клиент.

Доверливост. Информациите споделени во текот на советувањето, вклучувајќи ги

результатите од ХИВ-тестот не смеат да бидат споделувани со други лица, освен на барање на клиентот. Исто така чувањето на евиденцијата со податоци и нивната натамошна обработка мора да се прави на начин којшто ја гарантира доверливоста на клиентите.

Советувањето е процес во кој преку дискусија им се овозможува на клиентите да го анализираат сопствениот ризик за ХИВ-трансмисија и можните начини за негово намалување, да добијат информации за ХИВ и ХИВ-тестирање, како и поддршка. Се одвива во форма на преттест-советување и посттест-советување. Информациите и проценката на ризикот, направени во преттест-советувањето им помагаат на клиентите да одлучат дали да го направат ХИВ-тестот или не. Преттест-советувањето мора да биде понудено на секој клиент којшто сака да направи ХИВ-тест. Во текот на посттест-советувањето, клиентите се информираат за резултатите од нивниот ХИВ-тест, за можностите за намалување на ризичното однесување, како и поддршка и евентуално препраќање. Сервисите за ДСТ мора да нудат услуги со висок квалитет.

Тестирањето е постапка на земање телесна течност од индивидуата за потврда или отсуство на ХИВ-инфекција. За ХИВ-тестирање се користат индиректни тестови (брзи или стандардни) засновани на барање антитела против ХИВ во крв, плунка или урина. Резултатите од позитивен брз или стандарден тест мора да бидат соодветно потврдени со дополнителен конфирматорен тест во согласност со националните протоколи за потврда на дијагноза на ХИВ.

Информирана согласност претставува изјавата за согласност на клиентот кој е веќе информиран за процесот на ДСТ. ХИВ-тестирањето се прави само доколку се обезбеди усна информирана согласност за ХИВ-тестирање од страна на клиентот. Доколку е возможно, се препорачува, покрај усна, да се обезбеди и писмена информирана согласност за ХИВ-тестирање од страна на клиентот.

Препраќање. ДСТ-сервисите мора да бидат фокусирани кон клиентот и да имаат развиено ефективен систем за препраќање до останатите сервиси за сексуално и репродуктивно здравје, вклучувајќи и сервиси за грижа, поддршка и третман на лица кои живеат со ХИВ-ЛЖХИВ, сервиси за намалување на штети при употреба на дрога и сл.

Советувачи за ДСТ. Советувачите треба да покажат почит и емпатија и да понудат поддршка на сите клиенти кои го посетуваат сервисот. Советувачите не смеат да осудуваат, да демонстрираат стереотипи или да имаат предрасуди кои може да поттикнат стигма кон одредени групи или популации. За да работат како советувачи за ДСТ, покрај индивидуалната желба и мотивираност, лицата мора да ги имаат поминато обуките за знаења и за вештини за советување за ДСТ. (Основна обука, знаења, вештини и лични атрибути на советувачи за ДСТ, **46 страна** од водичот).

Приватност. Физичката средина во сервисот за ДСТ мора да обезбеди услови за приватна дискусија помеѓу клиентот и советувачот.

Адаптација. Услугите за ДСТ треба да нудат се во согласност со националните протоколи, законската легислатива и останати регулативи за нудење на сервиси за ХИВ во земјата.

Еднаквост. Сите клиентите на сервисите за ДСТ мора да бидат третирани на еднаков начин без разлика на ХИВ-статусот, социјалниот статус, образованието, родовиот идентитет, сексуалната ориентација, возраста, етничката или религиозната припадност, кој било вид попреченост или која било друга карактеристика.

Мониторинг и евалуација. Сервисите за ДСТ мора да бидат мониторираани во однос на сите погоре наведени принципи, заради обезбедување на висок квалитет и ефикасност на услугите.

3. ОЧЕКУВАНИ ПРИДОБИВКИ ЗА ЛУЃЕТО И ОПШТЕСТВОТО

ДСТ претставува ефикасна стратегија која води кон промена на однесувањето на клиентите, како оние кои се ХИВ позитивни така и оние кои се ХИВ негативни. Различни студии ги покажуваат ефектите од ДСТ, вклучувајќи го и намалувањето на незаштитените сексуални односи, зголемената употреба на кондоми, намалувањето на ризичното однесување поврзано со користење дрога и слично. Иако ДСТ е релативно скап сервис, сепак, доколку се спореди промената на однесување на клиентите и останатите ефекти се докажува дека ДСТ како интервенција е исплатлива во однос на вложените трошоци. Сè поголемата достапност на ДСТ овозможува луѓето навремено да го дознаат својот ХИВ-статус, помага да се прекине кругот на тишина и да се елиминираат митовите и заблудите кои водат до стигма и помага ХИВ-тестот да биде прифатен како нормална интервенција.

ХИВ НЕГАТИВНИ КЛИЕНТИ

Може да биде силен мотивирачки фактор за да се задржи ХИВ негативниот статус, поддржува и овозможува промени во однесувањето за да се избегне ХИВ-инфекцијата.

Овозможува да се донесуваат информирани одлуки за сексуалните врски, информирање на партнерите за ХИВ-статусот, контрацептивните методи, безбеден секс, безбедно употребување дрога, одлуки за бременост и доење на новороденче.

Ја подобрува достапноста на сервисите за СРЗ преку системот за препраќање.

Нуди можности и поддршка за информирање на партнерите на клиентите за придобивките од ХИВ-тестирањето.

Ги поддржува младите девојки, жените и двојките да превенираат трансмисија на ХИВ од мајка на дете.

ХИВ ПОЗИТИВНИ КЛИЕНТИ

Промовира навремен пристап до сервиси за грижа, поддршка и третман на ЛЖХИВ и останати сервиси за позитивна превенција

Промовира промена на однесување со цел превенирање на натамошна трансмисија на ХИВ и реинфекција (повторно инфицирање) со друг тип ХИВ или други сексуално преносливи инфекции (СПИ).

Ги поддржува младите девојки, двојките и жените да превенираат трансмисија на ХИВ од мајка на дете

Овозможува донесување информирани одлуки за сексуалните врски, споделување на ХИВ-статусот на партнерите, контрацептивните методи, безбеден секс, безбедно употребување дрога, одлуки за вклучување во супституциски третман, одлуки за бременост и доење новороденче.

Го подобрува планирањето на иднината.

Промовира посветеност кон редовното користење на антиретровирусната терапија.

ОПШТЕСТВО

Ја зголемува свеста и знаењето за ХИВ со што придонесува кон намалување на преносот на ХИВ во пошироката заедница.

Придонесува кон поддржувачка општествена атмосфера во која отворено се зборува за сексуалноста и ХИВ, а со тоа се овозможуваат услови за намалено ризично сексуално однесување.

Ја охрабрува отвореноста и го намалува стравот и стигмата која е поврзана со ХИВ.

Го стимулира одговорот на средината за поддршка на ЛЖХИВ, вклучувајќи и развивање на сервиси за грижа и поддршка за ЛЖХИВ.

Ги промовира човековите права на ЛЖХИВ и вулнерабилните групи.

4. БАРИЕРИ ШТО ГО ОТЕЖНУВААТ ПРИСТАПОТ ДО СЕРВИСИТЕ ЗА ДСТ

СТИГМА

„Моето семејство ќе ме отфрли доколку знаат дека сум ХИВ позитивен“

Стигмата кон ХИВ е присутна во сите земји и резултира со дискриминирање на ЛЖХИВ (третирање на различен и нефер начин врз основа на ХИВ или претпоставен ХИВ-статус). Стравот од одбивање и стигма е честа причина луѓето да не сакаат да го дознаат својот ХИВ-статус. Поврзувањето на ДСТ-сервисите со сервиси за грижа, поддршка и третман на ЛЖХИВ може да придонесе за поголемо прифаќање на ХИВ-тестирањето. Постојаната едукација на заедницата може да придонесе за поголемо разбирање на ХИВ и истовремено ќе помогне за намалување на стигмата. ДСТ може да се гледа како важна стратегија за намалување на стигмата поврзана со ХИВ затоа што колку поголем број луѓе се свесни за својот ХИВ-статус, го прифаќаат и го прават ХИВ-тестот за дознавање на својот ХИВ-статус, толку повеќе го прифаќаат и ХИВ и животот со ХИВ.

НЕ СЕ ПЕРЦИПИРААТ ПРИДОБИВКИТЕ ОД ДОЗНАВАЊЕТО НА ХИВ-СТАТУСОТ

„Колку што знам, сè уште не е пронајден лек за ХИВ, па не разбираам која е поентата да се тестирам?“

За жал, оваа изјава и денес може да биде оправдување за да не се направи советување и тестирање за ХИВ. Неинформираноста за придобивките од ДСТ, за новите бесплатни терапевтски мерки и, воопшто, за постојните услуги кои гарантираат доверливост и приватност, сè уште претставуваат главни пречки за тестирање за ХИВ кај македонските граѓани и граѓанки.

Кај луѓето што живеат во области каде што нема доволно ресурси може да преовладува мислењето дека доколку дознаат дека се инфицирани, ќе немаат доволно пристап до лекување и сервиси за поддршка во нивната средина. ДСТ нуди информации за постоечките опции за третман, за достапните сервиси за грижа и поддршка на ЛЖХИВ, како и за поврзувањето со овие сервиси. Со тоа ДСТ може да помогне да се намали оваа бариера за ХИВ-тестирање. Исто така, нудењето интервенции за да се превенира преносот од мајка на дете како услуга која може да ѝ се понуди на жената што е ХИВ позитивна е придобивка за која голем број луѓе не се свесни дека постои сè додека не ги посетат сервисите за ДСТ. Клиентите и заедницата, исто така, треба да се поддржат за да разберат дека ЛЖХИВ може да живеат долг и квалитетен живот со антиретровирусна терапија и грижа за сопственото здравје (здрава храна, одмор, редовни медицински прегледи и сл.).

НЕДОВОЛНО РАЗБИРАЊЕ ЗА РИЗИКОТ ОД ХИВ

„Нема потреба да правам ХИВ-тест, затоа што секогаш сум со девојки кои ги знам и кои ми изгледаат здраво. Никогаш не спијам со девојки кои ми изгледаат сомнително“.

„Досега сум имала секс само со мојот дечко со кого сме заедно неколку години и не гледам никаква причина за да направам ХИВ-тест“.

Многу луѓе, особено во земјите со ниска стапка на ХИВ како нашата, каде што степенот на информираност за ХИВ може да биде низок, луѓето имаат перцепција дека за нив не постои ризик за ХИВ. Сервисите за ДСТ може да им помогнат на луѓето да го разберат индивидуалниот ризик од ХИВ, да го разберат значењето на сопствениот ХИВ-статус, како и да поттикнат побезбедно однесување за намалување на евентуалниот ризик од пренос на ХИВ.

РОДОВА НЕЕДНАКВОСТ

„Мојот сопруг почина од СИДА пред неколку месеци и неговото семејство ме принуди го напуштам сопствениот дом. Стресот од ова беше многу поголем, отколку сознанието дека сум ХИВ позитивна“.

Во голем број земји, жените се посебно вулнерабилни на ХИВ и може да се соочат со отфрлање, насилство, напуштање, губење на домот или децата откако се дознае нивниот ХИВ-статус. Потребата за заштита и поддршка на жените кои се ранливи мора да биде земена предвид кога се креираат сервисите за ДСТ. Опфатот на жените и нивниот пристап до ДСТ, особено преку гинеколошките услуги мора да се засили, особено поради традиционалната улога на жената, особено во руралните делови на македонското општество, каде што за разлика од мажот, жената е често врзана за домот и нема моќ за донесување одлуки поврзани со сексуалниот и репродуктивниот живот. Советувањето на парови во ДСТ-сервисите може да има голема улога во намалувањето на родово базираното насилство, стигмата и дискриминацијата врз жените кои имаат ХИВ позитивен статус.

5. ДСТ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Во Република Македонија првото Советувалиште за ДСТ е отворено во мај 2005 во рамките на Клиниката за инфективни болести и фебрилни состојби во партнерство со здружението на граѓани ХЕРА. Покрај сервис за ДСТ, денес Советувалиштето претставува и единствениот центар во Македонија којшто истовремено нуди услуги за грижа и поддршка на ЛЖХИВ во земјата.

По отворањето на првото Советувалиште за ДСТ, во периодот од 2005-2007 година преку

Институтот за јавно здравје со поддршка на Министерство за здравство и грантот на Глобалниот фонд за борба против СИДА отворени се уште 14 стационарни советувајшта за ДСТ во рамките на јавните здравствени институции во 11 градови низ републиката.

Дополнително, во 2009 година во рамките на двата младински центри за СРЗ на ХЕРА, Сакам да знам, во Шуто Оризари и Водно во Скопје е интегрирана услугата за ДСТ, со што е зголемен бројот на стационарни ДСТ-центри во земјата.

(Анекс 11 – Референта листа на ДСТ-центри)

6. ДСТ МЕЃУ ВУЛНЕРАБИЛНИ ГРУПИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Во февруари 2007 започна програмата за Теренско ХИВ-тестирање во градот Скопје, која во 2009 година беше проширена и во 10 други градови низ земјата.

Целта на теренското ДСТ е зголемување на пристапот и квалитетот на сервисите за ДСТ, особено за вулнерабилните, маргинализираните и тешко достапните групи кои ги избегнуваат или не ги посетуваат ДСТ-сервисите во јавните здравствени институции, најчесто поради недоволната доверба како и поради потешкиот пристап до истите (работните часови и локацијата на институциите, недостаток на информации за постоењето на овие сервиси, а посебно поради стравот од стигмата и дискриминацијата од страна на лицата кои работат во јавните здравствени институции).

Оваа програма претставува иновативен пристап, кој нуди советување и ХИВ-тестирање за вулнерабилните популации, таму каде што се најчесто лоцирани. Услугите во сервисот ги остваруваат обучени теренски тимови преку мобилно советувајште (мобилна лабораторија). Тимот којшто ја нуди оваа услуга е составен од претставник од невладината организација (обучен советувач за ДСТ) и здравствен работник во улога на лаборант од јавна здравствена институција. Дополнително, во оваа програма се инволвирани и лица за контакт со целната група т.н. гејткипери (најчесто од самата целна група), коишто обезбедуваат контакт на сервисот со тешко достапните и вулнерабилните групи (мажи кои имаат секс со мажи – МСМ, лица кои инјектираат дрога – ЛИД, сексуални работници – СР, затвореници и млада популација – средношколци и студенти).

Програмата е координирана од страна на НВО ХЕРА и Институтот за јавно здравје во партнерство со 10 центри за јавно здравје и 13 други невладини организации од 11 градови низ републиката, кои работат со различни целни групи на терен. Програмата се одвива на принципот на рамномерна распределба на одговорностите и постигнат е посебен успех преку продуктивната соработка и партнерството на невладиниот и владиниот сектор, кој може да послужи како модел за развивање на програми и активности од ваков вид во иднина.

УСПЕШНА ПРИКАЗНА: ТЕРЕНСКО ДСТ МЕЃУ ВУЛНЕРАБИЛНИ И МАРГИНАЛИЗИРАНИ ГРУПИ ВО МАКЕДОНИЈА

Во 2004 година здружението на граѓани ХЕРА започна со спроведување на проектот за Теренско доброволно советување и ХИВ-тестирање во партнерство со Институтот за јавно здравје. Во спроведувањето на проектот беа вклучени и трите невладини организации од Скопје кои работат со различни целни групи (ЕГАЛ, ХОПС и Доверба).

Пред започнувањето на теренските активности за ДСТ претходеше подготовка на првиот национален прирачник за советувачи за ДСТ од невладиниот и јавниот здравствен сектор и активности за јакнење на капацитетите на партнерските невладини организации и здравствените институции инволвирани во проектот.

Теренското ДСТ започна со работа во 2007 година во градот Скопје и ги опфаќаше вулнерабилните и тешко достапни групи: MSM, ЛИД, СР, ЖСЖ, затвореници и млада популација.

Во 2009 година беше проширено во 10 други градови низ земјата во партнерство со локалните центри за јавно здравје и 10 локални невладини организации кои работат со различни целни групи (Центар за унапредување и развој на јавниот живот – ЦУРЈЖ од Тетово, Хелп од Гостивар, Зона од Кавадарци, Опција од Охрид, Избор од Струмица, Младински клуб од Штип, Црвен крст од Велес, Црвен крст од Штип, Виа Вита од Битола, Пулс од Куманово.)

Овој проект е препознаен како една од најуспешните практики¹ за превенција од ХИВ финансиран од грантот на Глобалниот фонд за борба против СИДА, туберкулоза и маларија, и е единствениот проект од ваков тип не само во земјата, туку и во поширокиот регион.

Во периодот од февруари 2007 до февруари 2011 направени се вкупно 5791 советувања и ХИВ тестирања, 58% од ХИВ-тестирањата кои се направени во сервисите за ДСТ секаде низ земјата во 2009 година се направени преку Теренското ДСТ. 42% од ХИВ-позитивните лица кои се дијагностицирани во 2009 се откриени во сервисот за Теренско ДСТ.

¹Како најдобра практика за ДСТ во регионот беше претставена на Конференцијата на Глобалниот фонд за борба против СИДА, туберкулоза и маларија, во земјите од Источна Европа и Југоисточна Азија (Софија, ноември 2009, Бугарија). Исто така, беше препознаена како најдобра практика во извештајот за Универзален пристап за ХИВ во земјите од Источна Европа и Југоисточна Азија (Кијев, Украина, април 2011).

7. ЗОШТО СЕ ИНТЕГРИРА ДСТ ВО СЕРВИСИ ЗА СЕКСУАЛНО И РЕПРОДУКТИВНО ЗДРАВЈЕ (СРЗ)?

ОВОЗМОЖУВА ПОГОЛЕМ БРОЈ ЛУЃЕ ДА ИМААТ ПРИСТАП ДО ДСТ И ДА ГО ДОЗНААТ СВОЈОТ ХИВ-СТАТУС

Сервисите за ДСТ не се достапни за голем број луѓе кои сакаат да го дознаат својот ХИВ-статус. Интегрирањето на ДСТ во сервисите за СРЗ е еден од начините за зголемување на достапноста на ХИВ-тестирањето, имајќи предвид дека сервисите за СРЗ им се пристапни на многу поголем број луѓе.

СЕРВИСИТЕ ЗА ДСТ И ЗА СРЗ ИМААТ СЛИЧНИ ЦЕЛИ

Интегрираните сервиси за СРЗ ја препознаваат поврзаноста помеѓу родителското планирање, сексуално преносливите инфекции (СПИ) и ХИВ. Особено сервисите за родителско планирање и ДСТ имаат слична цел за опфаќање на сексуално активни луѓе, превенирање на непланираната бременост, ХИВ, СПИ и промоција на безбедна сексуалност.

ИНТЕГРИРАЊЕТО НА ДСТ-СЕРВИСИТЕ ГО ОЛЕСНУВА ПРИСТАПОТ ДО ДСТ ЗА НЕКОИ КЛИЕНТИ

Многу луѓе сакаат да го дознаат својот ХИВ-статус, но не сакаат другите да дознаат за нивната намера да се тестираат за ХИВ. Многу луѓе не се чувствуваат комфортно да ги посетат сервисите за ДСТ, пред сè поради стигмата и дискриминацијата поврзани со ХИВ-тестирањето.

Сервисите за ДСТ кои се интегрирани во сервисите за СРЗ не се физички одделени од овие сервиси, и на тој начин им овозможуваат на клиентите да се чувствуваат комфортно при посетата на ваквите сервиси затоа што може да го посетат сервисот за која било од услугите што се нудат во сервисите, а не специфично само за ХИВ-тестирање.

Студија на случај:

ИНТЕГРИРАЊЕ НА СРЗ СЕРВИСИ ВО СЕРВИСИ ЗА ДСТ

Во 2008 година ХЕРА во рамките на сервисите за Теренско ДСТ го интегрираше сервисот за тестирање за хепатитис Ц. Тестирањето за хепатитис Ц се врши со брзи тестови за хепатитис Ц. Хепатитис Ц се изведува со користење на истите принципи како ХИВ-тестирањето, односно потребно е да се понуди советување пред и по тестирањето,

результатите од тестот мора да се доверливи и потребна е информирана согласност од страна на лицето во преттест-советување за ХЦВ за да се направи тестирањето.

Идејата за интегрирање на тестирањето за хепатитис Ц произлезе од зголемениот интерес од страна на клиентите кои инјектираат дрога за можност за тестирање за ХЦВ во рамките на Теренското ДСТ.

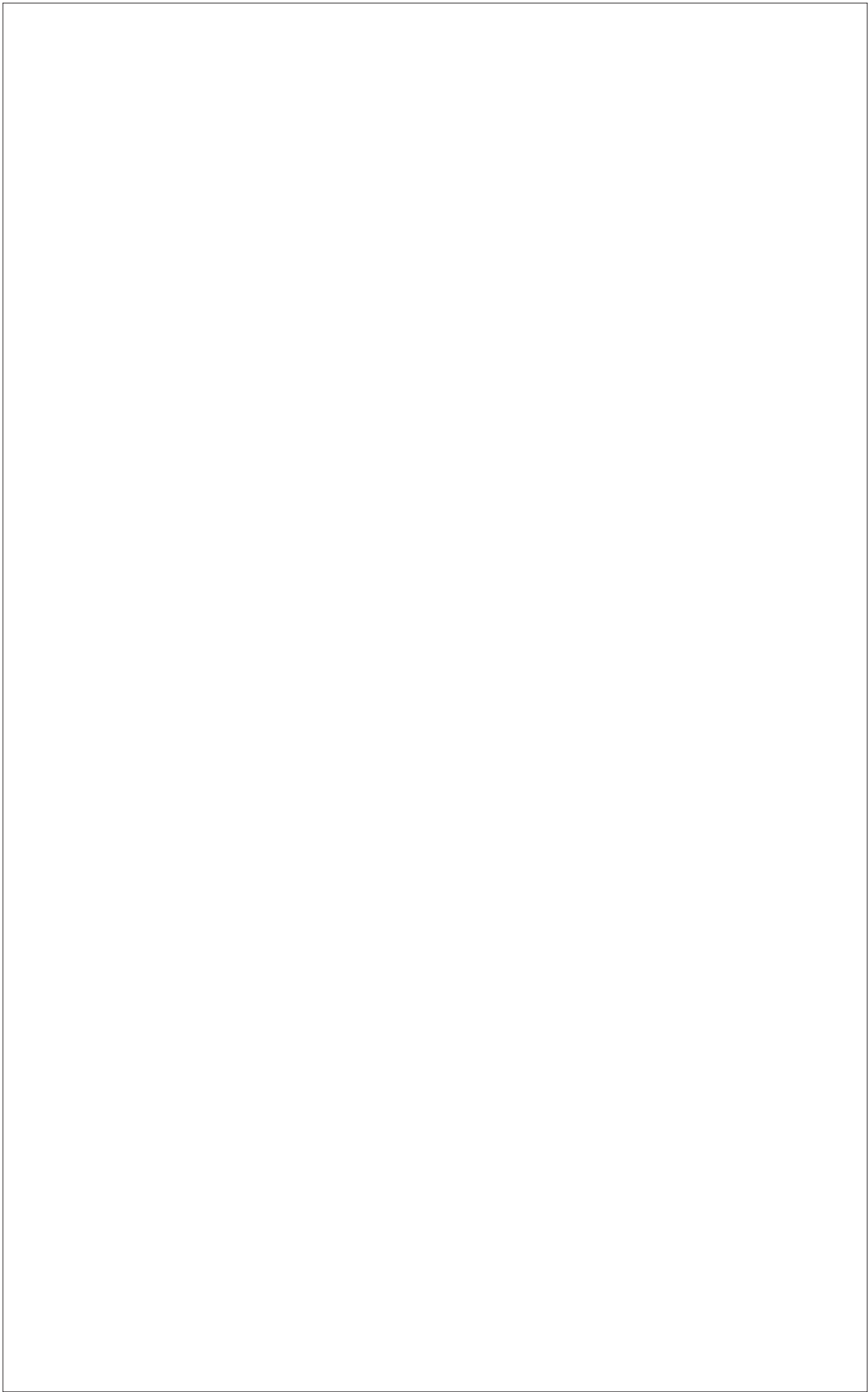
Студија на случај:

ИНТЕГРИРАЊЕ НА СЕРВИСИ ЗА ДСТ ВО СЕРВИСИ ЗА СРЗ

Во јануари 2009 година ХЕРА во рамките на двата младински центри за сексуално и репродуктивно здравје, Сакам да знам во Скопје, го интегрираше сервисот за ДСТ. Паралелно со ДСТ ја интегрираше и услугата за тестирањето за хепатитис Ц.

Идејата за интегрирање на услугата за ХИВ-тестирање како дел од услугите за сексуално и репродуктивно здравје произлезе од интересот на клиентите кои ги посетуваа младинските центри и кои пред да се воведат оваа услуга беа препраќани во други сервиси за ДСТ за да направат ХИВ-тест.

Во текот на 2009 година во двата младински центри вкупно 191 лице направило советување и ХИВ-тестирање. Во истата година вкупниот број услуги кои се понудени во центрите се зголемил за 32% во споредба со претходната година. Се проценува дека, интегрирањето на услугата за ДСТ во рамките на младинските центри е една од главните причини за зголемување на вкупниот број на дадени услуги во овие центри.

**ИНФОРМАЦИИ
ЗА ЕПИДЕМИО-
ЛОГИЈА;
ХИВ И СИДА,
ХЕПАТИТИС Ц
И СПИ**

II. ИНФОРМАЦИИ ЗА ЕПИДЕМИОЛОГИЈА; ХИВ И СИДА, ХЕПАТИТИС Ц И СПИ

1. ЕПИДЕМИОШКИ НА ХИВ И СИДА

1.1. ГЛОБАЛЕН ПРЕГЛЕД НА ЕПИДЕМИЈАТА НА ХИВ НА КРАЈОТ НА 2010 ГОДИНА

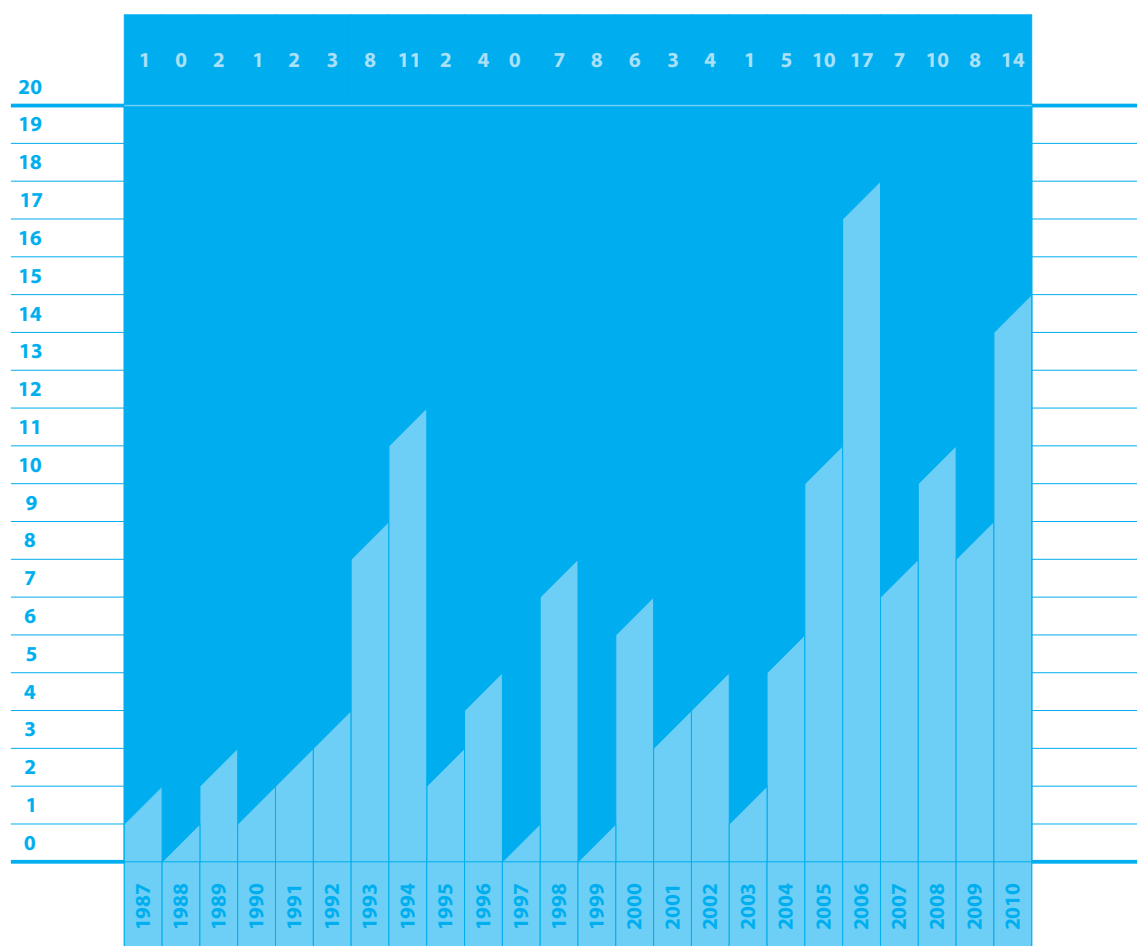
- Денес со ХИВ живеат околу 34 милиони луѓе, а тоа се 17 проценти повеќе од пред 10 години.
- Бројот на новоинфицирани лица со ХИВ на крајот од 2010 година изнесува околу 2,7 милиона лица, што е за 21 проценти помалку во споредба со 1997 година кога е регистриран најголемиот број нови инфекции.
- Бројот на смртни исходи поврзани со СИДА во 2010 година изнесува околу 1,8 милион лица, за разлика од 2005 година кога бројот на смртни исходи бил најголем и изнесувал 2,2 милиона.
- Од 1995 година до денес, поради зголемениот пристап до антиретровирусната терапија, се превенирани околу 2,5 милиона смртни случаи од СИДА.
- Во најголем број земји стапката е стабилизирана на еден процент, а во некои земји во Африка се бележи и опаѓање на новите случаи на ХИВ за 25 проценти.
- Последните години во земјите од Африка се бележи опаѓање на стапката на ХИВ, за разлика од источна Европа и од централна Азија, каде што бројот на лица што живеат со ХИВ во однос на 2001 година бележи зголемување за 250 проценти.

1.2. ЕПИДЕМИОЛОШКИ ПРЕГЛЕД НА НА ХИВ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

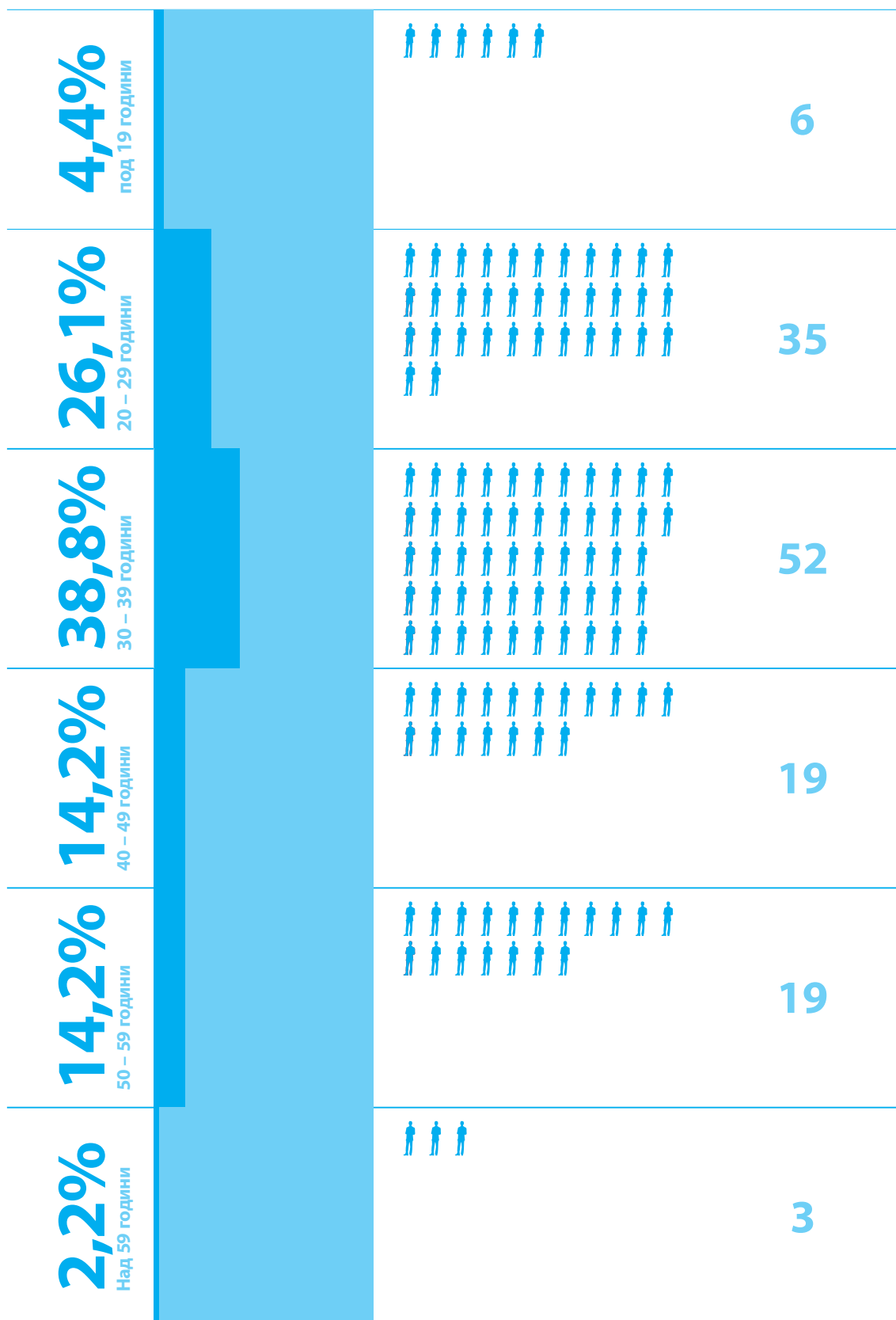
- /// Првиот ХИВ-позитивен случај во Република Македонија е регистриран во 1987 година.
- /// Првиот случај на лице заболено од СИДА е регистрирано во 1989 година.
- /// Првиот смртен случај од СИДА во Република Македонија е регистриран во 1990 година.

Во периодот 1987 - 2010 година вкупно се регистрирани 134 лица кои живеат со ХИВ. Во последните 5 години се регистрирани вкупно 66 лица кои живеат со ХИВ, односно 49,3% од вкупниот број регистрирани случаи во државата. Ова пред сè се должи на зголемениот пристап кон сервисите кои нудат доброволно и доверливо советување и ХИВ-тестирање во земјата во последните 5 години.

ЛИЦА КОИ ЖИВЕАТ СО ХИВ - СИДА ВО Р. МАКЕДОНИЈА [134] ВО ПЕРИОДОТ ОД 1987 - 2010 ГОДИНА

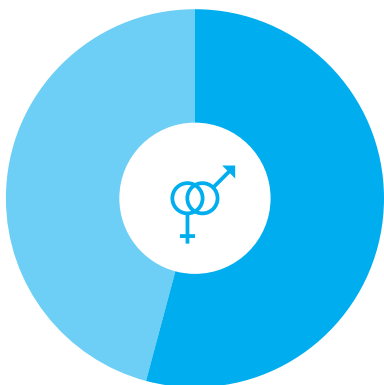
ВОЗРАСНИ ГРУПИ НА ЛИЦАТА КОИ ЖИВЕАТ СО ХИВ

НАЧИНОТ НА ТРАНСМИСИЈА НА ХИВ:

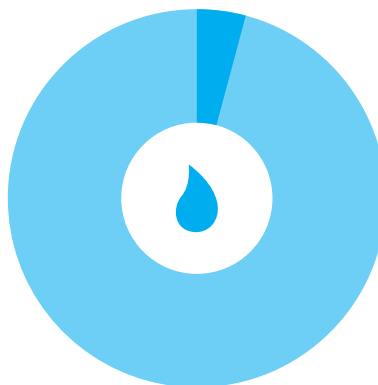
59,5%

83 лица
хетеросексуален начин

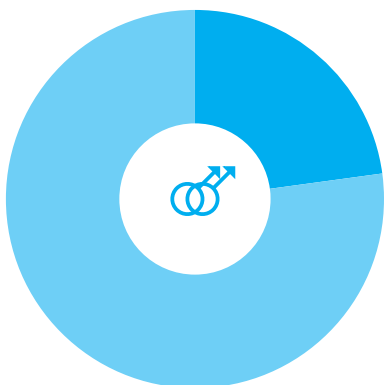
4,5%

6 лица
биле хемофиличари

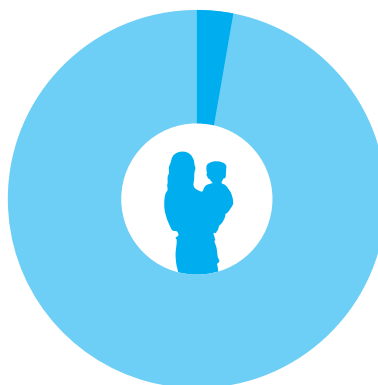
24%

30 лица
сексуален контакт
на маж со маж
(MSM)

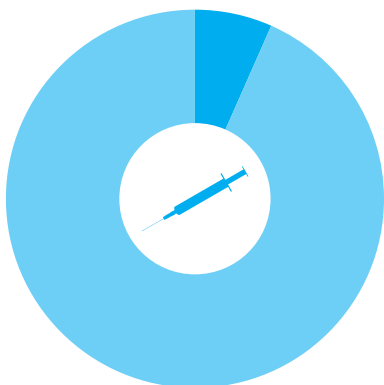
3%

кај 4 лица
е регистрирано
пренесување на ХИВ
од мајка на
новородено дете

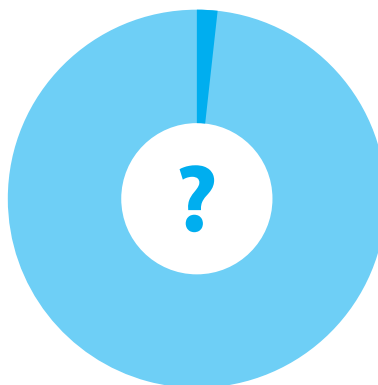
7,5%

9 лица
лица кои
инјектираат дрога

1,5%

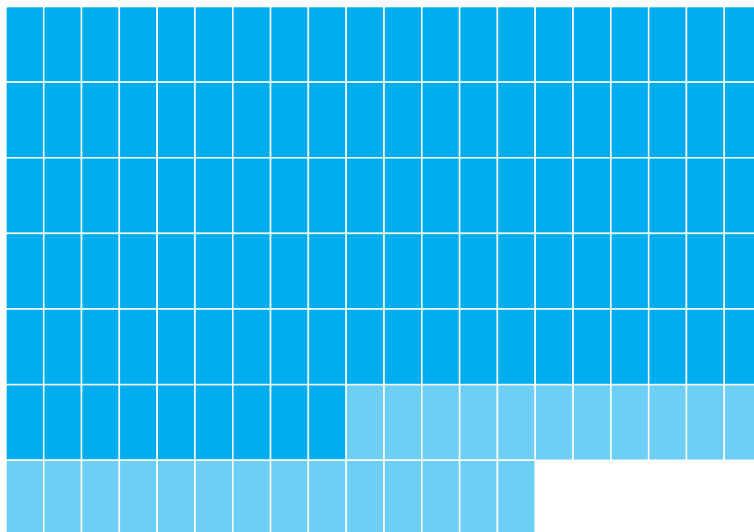
За 2 лица
непознат начин
на трансмисија
на ХИВ

ДИСТРИБУЦИЈА ПО ПОЛ НА ЛИЦАТА КОИ ЖИВЕАТ СО ХИВ

81,3%

109 лица
се од машки пол

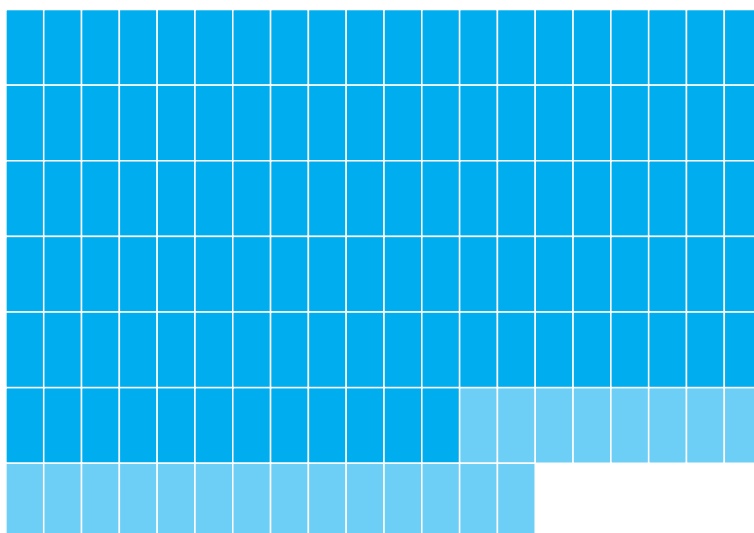
18,7%

25 лица
се од женски пол

ДИСТРИБУЦИЈА СПОРЕД МЕСТО НА ЖИВЕЕЊЕ

83,6%

град 112 лица

16,4%

село 22 лица

”

ОД 1995
ГОДИНА ДО
ДЕНЕС, ПОРАДИ
ЗГОЛЕМЕНИОТ
ПРИСТАП ДО
АНТИРЕТРОВИРУСНАТА
ТЕРАПИЈА, СЕ
ПРЕВЕНИРАНИ
ОКОЛУ 2,5 МИЛИОНА
СМРТНИ СЛУЧАИ
ОД СИДА

“

2. ШТО ТРЕБА СЕКОЈ СОВЕТУВАЧ ДА ЗНАЕ ЗА ХИВ?

2.1. ШТО Е ХИВ, А ШТО СИДА?

Акронимот ХИВ (HIV – Human Immunodeficiency Virus) значи вирус којшто предизвикува имунодефициенција кај човекот.

- ▼ Human – го напаѓа исклучиво човекот
- ▼ Вирус – микроорганизам кој ги напаѓа клетките на човековиот организам
- ▼ Имунодефициенција – намалување или потполно уништување на имуниот (одбранбениот) систем кај човекот.

СИДА (Aquired ImmunoDeficiency Sindrome) значи синдром на стекната имунодефициенција. СИДА претставува хронична заразна болест која се карактеризира со постепено намалување на отпорноста на организмот кон инфекции и е предизвикана од ХИВ.

- ▼ Синдром – збир на знаци или симптоми.
- ▼ Стекната – болеста не е наследна и се стекнува во текот на животот
- ▼ Имунодефициенција – намалување или потполно уништување на имуниот систем кај човекот.

2.2. КОЈ СИСТЕМ ГО НАПАЃА ХИВ?

Како и сите вируси така и ХИВ ја користи клетката на домаќинот за да опстане и го продолжи своето размножување. Целни клетки кои ги напаѓа се лимфоцитите, т.е. клетките на човековиот одбранбен систем. Во својата градба поседува антигени чие присуство во организмот на домаќинот предизвикува соодветна одбранбена реакција – создавање антитела.

2.3. ПРЕКУ КОИ ТЕЧНОСТИ МОЖЕ ДА СЕ ПРЕНЕСЕ ХИВ?

Во следните телесни течности се содржи ХИВ во доволна количина за да може да биде пренесен:

- \\ крв
- \\ семена течност (сперма)
- \\ претсемена течност
- \\ вагинален секрет и
- \\ мајчино млеко

2.4. КОИ СЕ НАЧИНИТЕ НА ПРЕНОС НА ХИВ?

Постојат три начина на пренос на ХИВ:

1. Незаштитен сексуален однос (без употреба на кондом):

- \\ вагинален
- \\ анален
- \\ орален

2. Крвен пат:

- \\ употреба на нестерилна опрема за инјектирање на дрога (игла и шприцови);
- \\ употреба на нестерилни инструменти за различни интервенции (пирсинг, тетоважа, обрежување, акупунктура, други медицински интервенции);
- \\ споделување на средства за одржување на лична хигиена со друго лице (четка за заби, бричеви);
- \\ трансплантација на ткива и органи и трансфузија на крв и крвни деривати

(Од 1987 година во Република Македонија секоја единица на крв и крвни деривати задолжително се тестира за ХИВ, сифилис, хепатитис Б и Ц и преносот на ХИВ преку трансфузија на крв и крвни деривати и трансплантација на ткива и органи е сведен на минимум.)

3. Вертикален начин на пренос (од мајка на новороденче). Мајката својот плод може да го инфицира во текот на:

- \\ бременоста
- \\ самиот акт на раѓање и
- \\ доењето

2.5. КАКО НЕ СЕ ПРЕНЕСУВА ХИВ?

Телесни течности или секрети во кои не е присутен ХИВ или е присутен во многу мала количина преку кои не може да се пренесе инфекцијата се :

- \\ слюнка
- \\ солзи
- \\ пот
- \\ урина
- \\ фецес (измет)

Тоа би значело дека преку секојдневните активности како ракување, прегрнување, користење на заеднички тоалети, бањи, користење на прибор за јадење, пливање во базени не може да настане пренос на ХИВ-инфекција. Исто така, комарците или другите инсекти не се во можност да го пренесат ХИВ.

2.6. КОЈ Е ЖИВОТНИОТ ЦИКЛУС НА ХИВ?

Животен циклус на ХИВ:

1. Навлегување на ХИВ во новоинфицираниот домаќин.
2. Врзување со целните клетки – тоа се оние кои на својата површина поседуваат рецептор (површински протеин) ЦД 4 неопходен за врзување со ХИВ (како клуч– брава). Такви клетки кои ги напаѓа ХИВ се Т-лимфоцитите, главните носители на имунитетот кај човекот.
3. Ослободување на вирусниот генетски материјал во клетката-домаќин.
4. Вградување на генетскиот материјал на клетката-домаќин со помош на ензимот реверзна транскриптаза со што вирусната РНК се препишува во ДНК која се вградува во јадрото на инфицираната клетка (како таква опстанува во текот на многу години во т.н. латентна, скриена фаза).
5. Со активација на клетката-домаќин започнува и размножувањето на вирусот (фаза на

активација), кој кога доволно ќе се намножи, ја напушта клетката преку нејзината мембрана, со што клетката пропаѓа, а вирусот навлегува во циркулацијата каде што го повторува циклусот инфицирајќи нови ЦД4 лимфоцити.

2.7. КОИ СЕ ФАЗИТЕ НА ХИВ-ИНФЕКЦИЈАТА?

ПРИМАРНА ХИВ-ИНФЕКЦИЈА

Непосредно по контакт со ХИВ, кај некои луѓе може да се појават симптоми слични на грип, настинка (покачена температура, зголемени лимфни жлезди, дијареја) или нафрлање по телото. Овие симптоми може да траат во текот на неколку дена или повеќе недели, да поминат без некоја посебна потреба од посета на лекар. Кај други, пак, нема да се јават никакви знаци на болест. Сепак, во текот на оваа примарна ХИВ-инфекција, ХИВ се размножува, се распространува во организмот и создава свои резервоари. Во овој стадиум човекот може да ја пренесе инфекцијата со ХИВ.

КЛИНИЧКА ЛАТЕНЦИЈА

Втората фаза на ХИВ-инфекцијата се нарекува фаза на **клиничка латенција**. Зборот *латенција* упатува на мирување на вирусот, додека зборот *клиничка* појаснува дека се работи не за вистинско мирување, туку само за отсуство на видливи клинички симптоми. Клиничката латенција може да трае од неколку недели до повеќе години, а кај мал број луѓе и 20 години. Во текот на фазата на клиничка латенција бројот на CD4-клетки опаѓа постепено од година во година.

СИДА

Станува збор за развиена форма на инфекција со ХИВ, дефинирана со ненадејно појавување на опортunistички или туморски манифестации, поврзани со големо намалување на клеточниот имунитет. Овие опортunistички инфекции и малигни болести се главната причина за болест и смрт од ХИВ-инфекцијата.

2.8. ШТО СЕ ОПОРТУНИСТИЧКИ ИНФЕКЦИИ И КОИ СЕ НАЈЧЕСТИТЕ ОПОРТУНИСТИЧКИ ИНФЕКЦИИ?

Инфекции кои се јавуваат како резултат на намалениот одбранбен систем кај човекот, а чии предизвикувачи се различни микроорганизми кои обично не предизвикуваат болест кај здрав ненарушен одбранбен систем се нарекуваат опортunistички инфекции.

Како предизвикувачи на опортunistички инфекции се јавуваат различни микроорганизми: габи, вируси, паразити и бактерии.

Најчести опортunistички инфекции се: кандидијаза (манифестира со појава на бели наслаги во устата, грлото, хранопроводот, половите органи и сл.); цитомегаловирус инфекција (најчесто ги напаѓа очите, доведува до постепено намалување на видот, но може да се прошири и на речиси сите внатрешни органи), пневмонија пнеумоцистис карини (една од најчестите опортunistички инфекции, која најчесто ги напаѓа белите дробови

кај човекот), вирус херпес симплекс (кожни и слузокожни лезии, најчесто лоцирани на устата или половите органи), токсоплазмоза, туберкулоза и тумори (најчести тумори поврзани со ХИВ се Капоши сарком и Нехочкиновиот лимфом.

2.9. ШТО Е ХИВ-ТЕСТ?

ХИВ не се дијагностицира преку рутински преглед на крв и најчесто се користи тестот со кој се откриваат ХИВ антитела во крвта, па затоа често овој тест се нарекува едноставно „ХИВ-тест“.

Антителата се протеински компоненти во човековиот организам кои се создаваат како реакција на навлегувањето на различни микроорганизми. Со нивното откривање индиректно може да се докаже присуство на некој причинител во човековиот организам.

Периодот од навлегувањето на причинителот (ХИВ) до појавата на антитела во крвта кои може да се откријат со ХИВ-тестот се нарекува **ПЕРИОД НА ПРОЗОРЕЦ** или „Window period“, и тој изнесува од 3–6 месеци.

2.10. КАКВИ ХИВ-ТЕСТОВИ СЕ КОРИСТАТ ВО НАШАТА ЗЕМЈА?

1. БРЗИ ХИВ-ТЕСТОВИ:

За правење на брз тест се користи капиларна крв (земање крв од прст од рака). Овој тест е особено практичен во ситуации кога е потребно резултатот да се добие во пократок временски период со цел да се донесат важни одлуки, но исто така се практични во теренски услови при што значително се скратува времето на чекање на резултатот од ХИВ-тестот. Резултатите од брзите тестови се готови за 15 минути. Овие тестови се користат во мобилните лаборатории за ДСТ (Теренско ДСТ), младинските центри *Сакам да знам* во Скопје и во дел од центрите за јавно здравје низ републиката.

Осетливоста на брзиот тест е висока (99,9–100%), што значи дека осетливоста е доволна да се прогласи дефинитивно негативен резултат, а позитивниот резултат од брз тест бара потврда со стандарден и конфирматорен тест (ELISA, Western blot).

2. СТАНДАРДЕН ТЕСТ НА ХИВ АНТИТЕЛА Е ЕЛИСА (ENZIME - LINKED IMMUNO SORBENT ASSAY)

За правење стандарден тест се користи венска крв. Овие тестови се користат во Клиниката на инфективни болести, Институтот за јавно здравје и во дел од центрите за јавно здравје низ републиката. Должината на временскиот период од правење до издавање на резултатот на тестот најчесто изнесува од 2–5 работни дена во зависност од здравствената институција. Осетливоста на стандардниот тест е висока (99,9–100%), што значи дека осетливоста е доволна да се прогласи дефинитивно негативен резултат, а позитивниот резултат од стандарден тест бара потврда со конфирматорен тест (Western blot).

3. ПОТВРДЕН ТЕСТ (КОНФИРМАТОРЕН) Е ВЕСТЕРН БЛОТ ТЕСТОТ (WESTERN BLOT).

Секој позитивен брз тест и секој позитивен ЕЛИСА тест треба да се потврди со конфирматорниот тест-Western blot. Конфирматорните тестови се користат само во Клиниката на инфективни болести и Институтот за јавно здравје во Скопје.

Конфирматорниот тест се спроведува со земен нов примерок на крв според националниот протокол за ХИВ-тестирање на Република Македонија.

2.11. КАКО СЕ ИНТЕРПРЕТИРА РЕЗУЛТАТ ОД ХИВ-ТЕСТ?

Резултатот може да биде:

1. НЕГАТИВЕН РЕЗУЛТАТ

Доколку брзиот/стандардниот тест (ЕЛИСА) покаже дека нема присуство на антитела во крвта, резултатот се издава како негативен.

2. ПОЗИТИВЕН РЕЗУЛТАТ НА БРЗ ТЕСТ/СТАНДАРДЕН ТЕСТ КОЈШТО ИМА ПОТРЕБА ОД КОНФИРМАЦИЈА

Доколку брзиот тест покаже присуство на антитела, потребно е лицето да се тестира со стандарден тест (ЕЛИСА) и да се направи високоспецифичен тест- Western blot (доколку стандардниот тест е позитивен).

Доколку со техника ЕЛИСА испитуваната крв покаже позитивен резултат на двата или барем на еден од апаратите, потребно е да се направи високоспецифичен тест-Western blot.

3. КОНЕЧЕН ПОЗИТИВЕН РЕЗУЛТАТ

Според националните протоколи за ХИВ-тестирање конечен позитивен резултат од тест се издава кога ќе се добие позитивен тест на ЕЛИСА и потоа позитивен Вестерн блот тест.

4. НЕОДРЕДЕН (ИНТЕРМЕДИЕРЕН) РЕЗУЛТАТ НА ХИВ-ТЕСТ:

Неодреден резултат обично означува позитивна ЕЛИСА и несигурен (неодреден) резултат на Western blot. Можни причини за тоа се: напредната ХИВ-инфекција, вкрстена реакција на сопствените антитела за време на бременоста, трансфузија на крв и крвни деривати, трансплантација на органи, авто-антитела (колаген-васкуларни заболувања, автоимуни и малигни заболувања), инфекција со ХИВ 2, приматели на експериментална ХИВ 1 вакцина.

Најважен чекор во проценката на неодредениот тест претставува проценката на ризикот на пациентот. Повторни тестови се препорачуваат за 3–6 месеци по неодредениот тест со цел да се преземат мерки за заштита од натамошна трансмисија на ХИВ-инфекцијата.

(Советувачите на терен или во локалните центри за јавно здравје не можат да се соочат со ваков тип резултат, затоа што само во Клиниката за инфективни болести и Институтот за јавно здравје, каде што се прави Вестерн блот тест, може да има појава на ваков резултат).

2.12. ШТО Е ЛАЖНО ПОЗИТИВЕН И ЛАЖНО НЕГАТИВЕН РЕЗУЛТАТ ОД ХИВ-ТЕСТ?

Лажно негативен тест може да се добие кога тестот се спроведува во моментот кога лицето е инфицирано со вирусот и се уште се наоѓа во т.н. „прозорец-период“.

Лажно позитивен ХИВ-тест може се јавува ретко и може да биде последица на интеракција со антитела од други инфекции.

2.13. ШТО СЕ ТЕСТОВИ ЗА ОТКРИВАЊЕ НА ВИРУСОТ?

Останатите методи за дијагностика на ХИВ-инфекција вклучуваат различни техники за откривање на ХИВ антигенот (деловите на вирусот), т.н. PCR техника.

Се користат во случај кога е родено новороденче од мајка која е ХИВ позитивна, кај лица со неодреден резултат на тест за ХИВ или за вирусолошко следење на истражување и примена на одредени лекови во терапевски цели кај ЛЖХИВ.

Овие тестови не се користат за рутинско откривање на ХИВ.

2.14. КАКО СЕ ПРЕВЕНИРА ПРЕНОСОТ НА ХИВ?

Превенција на пренесување преку сексуален однос се врши со:

- ▮ правилна и редовна употреба на кондоми за вагинален, анален и орален секс;
- ▮ избегнување на контакт на крв, семена или претсемена течност или вагинален секрет со отворена рана, оштетена кожа или слузокожа, очи.

Превенција на пренесување по крвен пат се врши со:

- ▮ постојана употреба на стерилна (чиста) опрема за инјектирање дрога или препорака за правилно прочистување на приборот при повеќекратна употреба (прошприцување со разреден раствор на варикина, а потоа исплакнување со чиста вода 2-3 пати на целиот прибор: игла, куцер и шприц);

- ✖ користење стерилни инструменти и прибор при различни интервенции каде што може да дојде до контакт со крв (тетоважа, пирсинг и сл.);
- ✖ избегнување контакт на крв со отворена рана, оштетена кожа или слузокожа;
- ✖ употреба на стерилни инструменти за медицински интервенции, користење заштитни ракавици при медицински интервенции.

Користење заштитна опрема за очи се препорачува за заштита на здравствените работници при изведба на интервенции каде што има можност за пренос на ХИВ преку очи (стоматолошки интервенции, хируршки интервенции и слично).

Превенција на вертикален пренос (од мајка на дете) се врши со:

- ✖ навремено откривање на ХИВ кај бремена жена или жена која планира бременост;
- ✖ навремено отпочнување на АРТ кај жена која живее со ХИВ пред или во текот на бременоста;
- ✖ примена на соодветни медицински протоколи за породување на жена која живее со ХИВ, како, на пример, царски рез;
- ✖ избегнување на доење на роденото дете од жена која живее со ХИВ.

Доколку се применат медицинските протоколи за превенција на пренос од мајка на дете (ординирање на АРВ во текот на бременост доколку има потреба за тоа, породување со царски рез и избегнување на доењето), денес можноста за раѓање дете со ХИВ е сведена на помалку од 1%.

2.15. КАКО СЕ ЛЕКУВА ХИВ?

Не постои лек за ХИВ којшто може целосно да ја излекува инфекцијата. Како и да е, постојат повеќе од 20 лекови против ХИВ и комбинација на овие лекови се нарекува антиретровирусна терапија која може да овозможи долг и здрав живот на ЛЖХИВ.

Терапијата за ХИВ има способност да го спречи вирусот во неговото размножување, а тоа од своја страна му овозможува на имунолошкиот систем да започне да се опоравува. АРТ не може сосема да го искорени ХИВ од организмот и клетките, што значи дека тој и понатаму ќе се размножува, но со драстично намален интензитет. Како резултат на тоа, по отпочнувањето на АРТ, бројот на копии на вирусот во крвта (вирусни честички кои можат да нападат нови здрави CD4-клетки) почнува да опаѓа и обично во период од околу 6 месеци по отпочнувањето, тој број може да стане помал од 40 копии на 1 mL (1 милилитар = 1 милиметар кубен). Апаратите не можат да ги избројат вирусните честички чиј број е под 40, па затоа во овој случај се вели дека резултатот е *недетектабилен* (немерлив). Токму тоа е и целта на антиретровирусната терапија: количеството на вирус во крвта да стане или немерливо или да се одржува во многу ниска вредност.

АРТ не делува директно на имунитетот, односно таа не го покачува бројот на CD4-клетките. Но, со оглед на тоа што во крвта остануваат минимален број на вирусни

честички, сè помалку клетки се нападнати од вирусот и нивниот број започнува да расте, а имунитетот да зајакнува. Темпото на зајакнување на имунитетот е различно кај секој човек.

Антиретровирусната терапија поточно се нарекува **високоактивна антиретровирусна терапија** (HAART: Highly Active Antiretroviral Therapy) или комбинациска антиретровирусна терапија (Combination Antiretroviral Therapy). Таа подразбира земање на комбинација од 3 лека (а понекогаш и 4 или повеќе), од кои секој на различен начин го спречува вирусот во неговото размножување. На тој начин, од една страна се обезбедува силно сузбивање на ХИВ во организмот, а од друга страна, пак, се намалува можноста вирусот да стане отпорен на некој од лековите.

(Пристапот до третман за ХИВ има огромно значење за заштитата на јавното здравје, бидејќи ги намалува шансите за пренос на инфекцијата по сексуален пат и до 96%).

2.16. КОИ СЕ ПРЕВЕНТИВНИТЕ СРЕДСТВА ЗА ХИВ ПРИ СЕКСУАЛЕН НАЧИН НА ПРЕНОС?

Кондомот претставува единствено и најсигурно контрацептивно средство, кое истовремено штити и од непланирана бременост и од сексуално преносливи инфекции, вклучувајќи го и ХИВ. Кондомите се направени од латекс (тенка гума). Постојат машки и женски кондоми и дентални фолии (за орален секс).

Во нашата земја женските кондоми и денталните фолии ги нема на пазарот.

Денталните фолии се тенко и нежно парче латекс (најчесто во големина на хартиена марама) и се користат за орален секс. Во замена за дентална фолија може да се користи машки кондом, кој се расекнува по средината, или навлажнет целофан/кујнска фолија, која се става преку вагината. Освен за орален секс (кај жена), може да се користи и за риминг (и кај мажи и кај жени).

Машките кондоми може да бидат со различна дебелина, големина и вкус. Согласно со типот на сексот машките кондоми се употребуваат за:

- ▮ вагинален секс: нормален кондом (ознака – normal) со вообичаена дебелина;
- ▮ анален секс: појак и подебел кондом (ознака – extra safe/extra strong);
- ▮ орален секс: со различни бои и вкусови, без лубрикант и потенки од регуларните кондоми.

Нивната ефикасност зависи од нивното правилно чување како и правилната употреба:

- ▮ потребно е кондомите да се купуваат во аптека или во супермаркет (суви и ладни простории);

- ▼ кондомите треба да се чуваат во торба или во внатрешниот џеб од јакната; не треба се чуваат во џеб или во паричник, бидејќи може механички да се оштетат;
- ▼ пред употребата треба да се провери рокот на кондомот;
- ▼ кондомите со ознаката CE поминале низ контрола за квалитетот;
- ▼ кондомот не треба да се отвора со остри предмети (нокти, ножици, заби), затоа што може да се оштети;
- ▼ кондомите треба да се чуваат подалеку од топлина или сончева светлина, затоа што може да се оштетат;
- ▼ кондомот е само за една употреба.

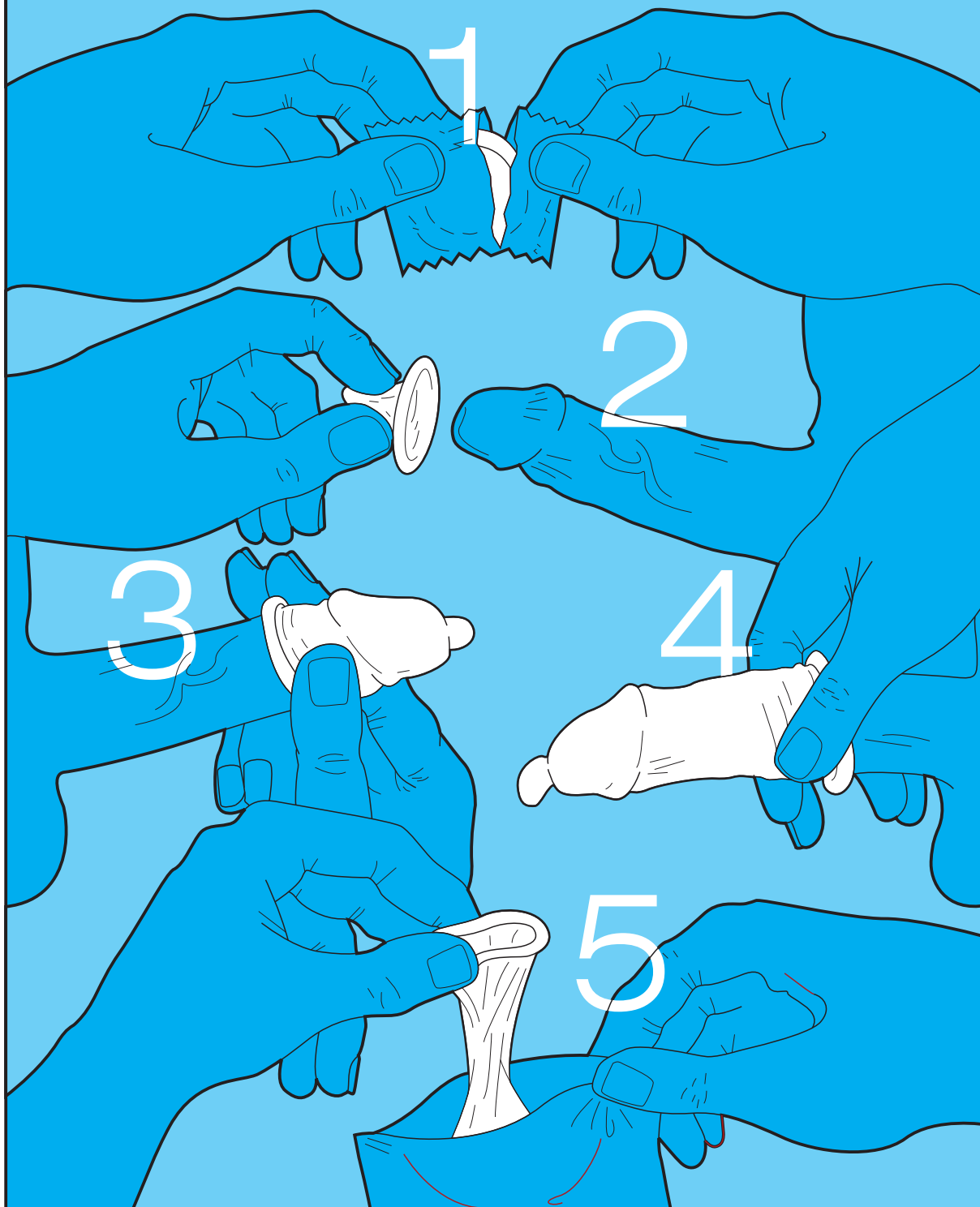
1 ВНИМАТЕЛНО ОТВОРИ ГО И ИЗВАДИ ГО КОНДОМОТ ОД ПАКУВАЊЕТО БЕЗ ДА ГО ОШТЕТИШ.

2 ПОДМАЧКАНАТА СТРАНА Е СЕКОГАШ ОДНАДВОР. ПРИ СТАВАЊЕТО ПРИТИСНИ ГО КОНДОМОТ ЗА РЕЗЕРВОАРОТ НА ВРВОТ И ПОЧНИ СО ОТВОРАЊЕ НА ПРСТЕНОТ.

3 КОНДОМОТ СЕ СТАВА НА ЕРЕКТИРАН (ДИГНАТ) ПЕНИС. ПОСТЕПЕНО НАВЛЕЧИ ГО КОНДОМОТ ДО КОРЕНОТ НА ПЕНИСОТ, ИСТИСНИ ГО ПРЕОСТАНАТИОТ ВОЗДУХ И ИЗРАМНИ ГИ НАБОРИТЕ.

4 ПО ЕЈАКУЛАЦИЈАТА (СВРШУВАЊЕТО) ВНИМАТЕЛНО ПРИДРЖИ ГО КОНДОМОТ ЗА ДА НЕ ДОЈДЕ ДО ИСТЕКУВАЊЕ НА СПЕРМАТА.

5 УПОТРЕБЕНИОТ КОНДОМ ФРЛИ ГО ВО КАНТА ЗА ОТПАДОЦИ.

ЛУБРИКАНТИ (ПОДМАЧКУВАЧИ)

Лубрикантите се супстанции кои се нанесуваат на кондомите со цел да се подмачка слузокожата, да се намали триењето и да се олесни продирањето на половиот орган ори сексуалниот однос.

Следните препораки се важни за користење на лубрикантот:

- ▮ Потребно е да се користат лубриканти на база на вода (на пример, глицерин). Не треба да се користат лубриканти на база на масло (масла, вазелин, креми) затоа што го оштетуваат кондомот.
- ▮ Потребно е лубрикантот да се става на надворешната страна на кондомот (не треба да се става лубрикантот на половиот орган пред ставање на кондомот, затоа што така многукратно се зголемува шансата кондомот да се слизне/извлече од половиот орган).
- ▮ Во Република Македонија лубрикантите се достапни во супермаркетите и во аптеките.

Препораки за оптимална заштита од ХИВ при различни сексуални активности:

ВАГИНАЛЕН СЕКС

Потребно е да се користи кондом за вагинален секс.

ОРАЛЕН СЕКС

Потребно е да се користи кондом за орален секс (кога се изведува кај мажи), односно дентална фолија кога се изведува кај жена.

АНАЛЕН СЕКС

Потребно е да се користи кондом за анален секс со лубрикант на водена база. Доколку настане промена од анален кон вагинален секс треба да се употреби нов кондом.

ПЕНЕТРАЦИЈА СО ПРСТ/И ВО ВАГИНА И/ИЛИ АНУС (FINGERING)

Потребно е да се користи кондом/латекс ракавици (за да се покријат повредите/микроповредите од прстот).

КОРИСТЕЊЕ ЗАЕДНИЧКИ СЕКСУАЛНИ ИГРАЧКИ (ДИЛДО, ВИБРАТОР)

При употреба на сексуални играчки (дилдо, вибратор), играчките треба да бидат покриени со кондом и да се користи различен кондом, за секој партнер засебно. Исто така, потребно е кондомот да се менува и при промена на типот на сексуалниот однос (анален, вагинален). По секоја употреба потребно е сексуалната играчка да се испере со детергент.

ТУПАНИЦА ВО ВАГИНА ИЛИ АНУС (FISTING)

Потребно е да се користи ракавица од латекс (заради покривање на микроповредите или повредите од рацете) и лубрикант на база на вода. Потребно е да се предупреди дека при

употреба на оваа техника постои голем ризик од повреди, расцепи или повреда на внатрешните органи (црева).

2.17. ШТО Е ХЕПАТИТИС Ц, КАКО СЕ ПРЕНЕСУВА И КАКО СЕ ПРЕВЕНИРА?

Хепатитис Ц (жолтица) е заразна болест која е предизвикана од хепатитис Ц вирусот (ХЦВ), кој доведува до воспаление на клетките на црниот дроб (хепатоцити). ХЦВ може да се манифестира како акутна или хронична болест. Според Светската здравствена организација (СЗО) од хепатитис Ц се заболени 3% од вкупната популација на Земјината топка.

ХЦВ-вирусот е РНК-вирус, кој има склоност да мутира (променува), па поради тоа инфицираните лица може да имаат различни вируси кои меѓусебно се разликуваат (според неколку нуклеотиди и по една до две аминокиселини). Досега се познати 6 генотипови на ХЦВ (1а, 1б, 2а, 2б, 3а, 4а, 5, 6) кои имаат различна географска дистрибуција, со преку повеќе од 50 суптипови (поттипови на вирусот). Познавањето и генотипизацијата на вирусот е важно заради соодветно лекување на вирусот.

ХЦВ се пренесува преку контакт со следниве течности:

- ▮ инфицирана крв или крвни продукти;
- ▮ семена течност (сперма);
- ▮ претсемена течност и
- ▮ вагинален секрет.

ХЦВ не се пренесува со кивање и кашлање, ракување, користење на заеднички прибор за јадење и преку останати социјални контакти.

ХЦВ се пренесува на следните три начина:

1. КРВЕН НАЧИН НА ПРЕНОС:

- ▮ трансфузија на крв и крвни продукти;
- ▮ при употреба на нестерилни инструменти за медицинска интервенција (пациенти на хемодијализа, хемофиличари), употреба на нестерилни инструменти при различни интервенции (тетоважа, пирсинг, акупунктура, обрежување и сл.);
- ▮ при употреба на нестерилна опрема за инјектирање на дрога кај лица кои инјектираат дрога со нестерилен прибор, но и кај оние што внесуваат („шмркаат“) дрога преку нос.

2. СЕКСУАЛЕН ПАТ НА ПРЕНОС (сексуален однос без употреба на кондом);

3. ВЕРТИКАЛЕН НАЧИН (од бремена мајка на дете)

АКУТЕН ХЕПАТИТИС Ц

Првата фаза од ХЦВ-инфекција е акутен хепатитис Ц, кој трае околу 6 месеци. Симптомите на болеста се јавуваат по инкубација која трае од 15 – 150 дена. Само кај 30 – 40% од лицата со акутна болест се појавуваат следните симптоми: малаксаност, намален апетит, пожолтување на кожата и очите, потемнување на урината, мачнина, повраќање и/или тапа болка под десниот ребрен лак.

Доколку се направат анализи во овој период, ќе се откријат зголемени вредности на хепатални ензими (АЛТ, АСТ). Оваа форма на болест е манифестна, кај 15 – 20% од случаите болеста завршува со елиминирање на вирусот од организмот и оздравување, а во останатите 80 – 85% болеста преминува во хронична (долготрајна) форма.

Постои и клинички неманифестна акутна болест без горенаведените симптоми, која исто така може да заврши со излекување, но во поголем процент (80 – 85%) преминува во хронична форма на болеста.

ХРОНИЧЕН ХЕПАТИТИС Ц

Хроничниот хепатитис Ц е еден од најчестите хепатити. Повеќето од пациентите се без симптоми, а кај тие што се јавуваат, симптомите се лесни и неспецифични: замор, анксиозност/депресија, намален апетит, мускулно-зглобни болки, гадење и повраќање. Кај 20% од пациентите со хроничен хепатитис Ц, во период од 10 – 20 години се развива цироза, а кај голем дел од нив следува појава на карцином на клетките на црниот дроб.

ДИЈАГНОЗА НА ХЦВ

За дијагноза на хепатитис Ц се потребни тестови со кои се детектираат антителата на вирусот и неговата РНК, додека со црнодробна биопсија и ензимските тестови се проценува тежината на црнодробните лезии.

ВИДОВИ ТЕСТОВИ ЗА ХЕПАТИТИС Ц:

А) Брзи (рапид) тестови:

Тоа се тестови за детекција на антитела кон ХЦВ кои имаат висока осетливост и специфичност.

Резултатите од брзите тестови за ХЦВ може да бидат:

- негативни брзи тестови:

нема присуство на антитела, односно организмот не бил во контакт со ХЦВ.

Постојат лажно негативни тестови- при тестирање во периодот на прозорец, како и кај пациенти со намален имунитет.

- позитивни брзи тестови

откриено е присуство на антитела, односно организмот бил во контакт со ХЦВ

Позитивните резултати од брзите тестови никогаш не се издаваат како конечни и потребно е да се потврдат со серолошки потврдни тестови кои се работат во

специјализирани лаборатории во јавните здравствени институции (Клиниката за инфективни болести и фебрилни состојби, Институтот за јавно здравје, инфективните одделенија во болниците) или пак во приватни здравствени институции.

Б) Серолошки потврдни тестови:

ЕЛИСА или РИА, со кои се детектираат анти ХЦВ-антитела (овие се погодни за откривање на вирусоносителите и хронична ХЦВ-инфекција).

ЕЛИСА –2 (Abbott) и РИБА –2 содржат 3 односно 4 антигени. Овие тестови се со голема осетливост (откриваат околу 95% ХЦВ инфицирани лица), како и голема специфичност.

Кај пациентите кои имаат позитивен тест од втора генерација се врши PCR-техника со која се детектира ХЦВ рибонуклеинска киселина (која е составен дел на јадрото на вирусот).

ЛЕКУВАЊЕ НА ХЕПАТИТИС Ц:

Терапија за оваа болест се спроведува според посебни протоколи, во специјализирани инфективни одделенија низ државата, по претходно направени лабораториски иследувања, серолошки тестови, биопсија на црн дроб и детекција на степенот на оштетување, генотипизација на вирусот, како и други иследувања по пропишаните протоколи за лекување на оваа болест.

Лекови кои се користат за третман на оваа болест се: пегелиран интерферон, интерферон-алфа и рибавирин.

Терапијата во зависност од гореспоменатите протоколи се спроведува во одреден временски период (24 – 48 недели) во зависност од генотипот, како и од делувањето на терапијата.

ПРЕВЕНЦИЈА ОД ХЦВ

Вакцина против оваа болест сè уште не постои. Заштитните мерки што се применуваат се идентични како кај ХИВ-инфекцијата.

2.18. КОИ СЕ НАЈВАЖНИТЕ ИНФОРМАЦИИ ЗА СПИ?

Сексуално преносливите инфекции најчесто се пренесуваат преку незаштитен сексуален однос, но некои од нив може да се пренесат и на друг начин (на пример, од мајка на дете, користење дрога преку инјектирање, директен контакт со инфицираното место).

СПИ можат да бидат предизвикани од вируси, габи, бактерии и паразити.

Најчести СПИ инфекции се: кандида (предизвикана од габи); гонореја, сифилис, хламидија (бактериски инфекции); херпес, хепатитис Б, хепатитис Ц, хуман папилома вирус – ХПВ (вирусни инфекции) и трихомонас (предизвикана од паразит).

Можна е појава на следните симптоми:

- ▼ необичен исцедок од пенисот или вагината проследен со непријатен мирис, невообичаена густина и боја;
- ▼ појава на црвенило, нафрлање, осип и/или чешање во пределот на гиниталиите;
- ▼ печење, болка и/или често мокрење
- ▼ болка во пределот на stomакот или карлицата

Честопати може да не се појават никакви симптоми, но лицето може да ја пренесе инфекцијата на својот сексуален партнер.

ДИЈАГНОЗА И ЛЕКУВАЊЕ НА СПИ

Во случај на појава на симптоми на лицето му се препорачува да се обрати до својот матичен лекар, гинеколог или дерматолог (кожен лекар), во најблиската амбуланта или во најблискиот младински центар.

Доколку не се лекуваат навремено, некои од СПИ може да предизвикаат сериозни последици за здравјето на човекот, како, на пример, стерилитет (неможност за создавање потомство).

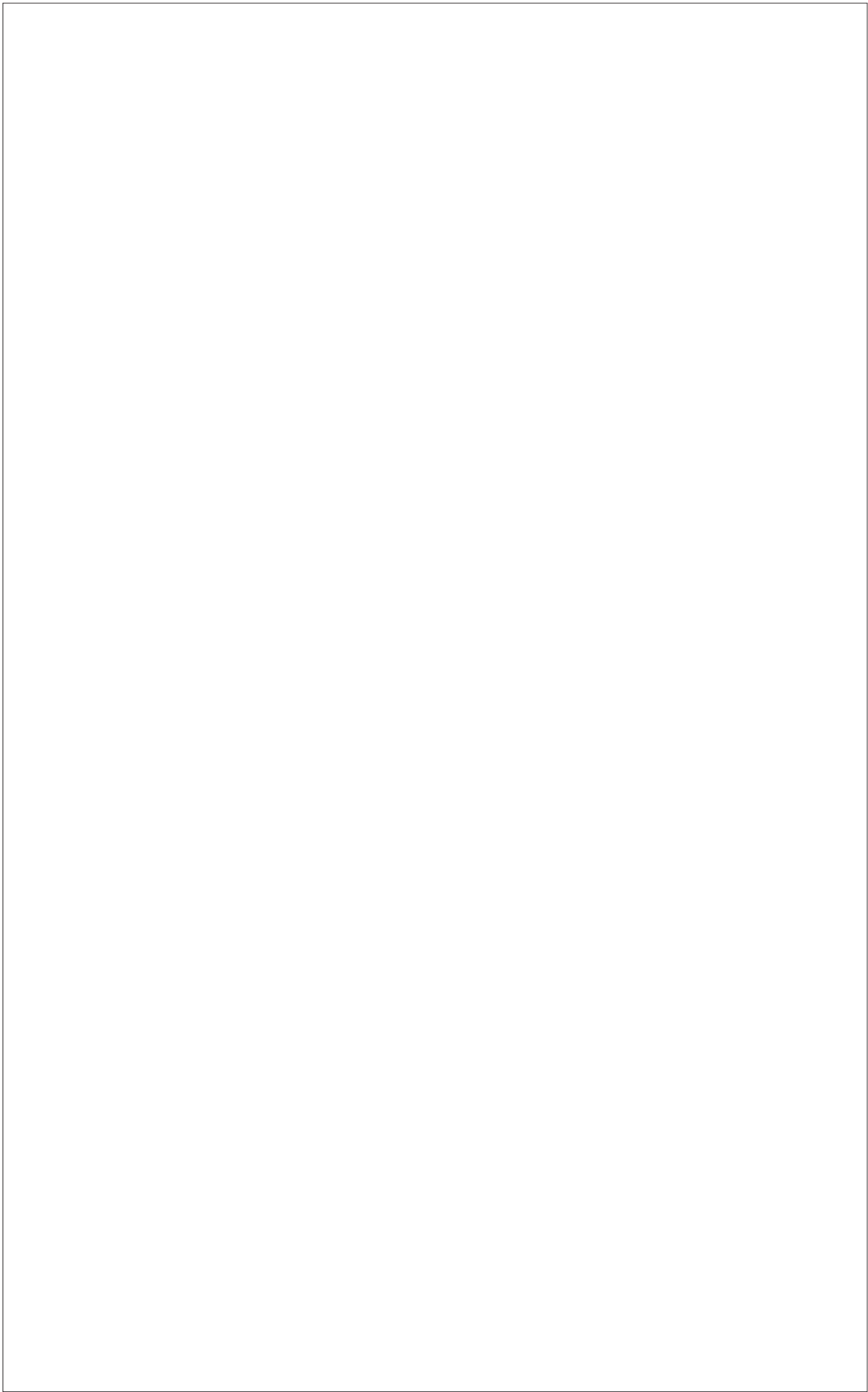
ПРЕВЕНЦИЈА ОД СПИ:

Редовното и правилно користење кондом значително го намалува ризикот за пренос на СПИ.

”

**РЕДОВНОТО
И ПРАВИЛНО
КОРИСТЕЊЕ
КОНДОМ
ЗНАЧИТЕЛНО
ГО НАМАЛУВА
РИЗИКОТ ЗА
ПРЕНОС НА
СПИ.**

“

СОВЕТУВАЊЕ

III. СОВЕТУВАЊЕ

1. СОВЕТУВАЊЕ

1.1. СОВЕТУВАЊЕ ПОВРЗАНО СО ХИВ

Советувањето претставува процес во кој клиентите се информираат, им се даваат одговори на прашањата поврзани со сексуалните практики и преносот на ХИВ и хепатитис, и се помага да се справат со слични ситуации во иднина преку поддршката од обучено лице – советувач. Тоа претставува специфичен вид помош во кој советувачот ги насочува своето време, знаење и вештини за да му помогне на советуваното лице така што ќе го сослуша, ќе го разбере и притоа ќе го охрабри да ја опише ситуацијата во која се наоѓа, да ги идентификува можните решенија, да направи избор и да преземе чекори за решавање на истата, во рамките на неговите реални можности и капацитети.

1.2. КЛИЕНТ- ФОКУСИРАНО СОВЕТУВАЊЕ

Претставува интерактивен модел на индивидуално советување кое опфаќа две сесии помеѓу клиентот и советувачот. Тоа е пристап во кој иницијалната сесија се одвива пред да се направи ХИВ-тестот, а следната сесија вклучува издавање на резултатот од ХИВ-тестот. Сесиите за пред и по тестот во просек траат 15 – 20 минути, а во зависност од индивидуалните потреби на клиентот понекогаш времетраењето може да биде пократко или подолго.

Овој модел е докажан како особено ефективен при советување на адолесценти, лица кои постојано практикуваат сексуално ризично однесување, како и во намалување на ризикот при употреба на дрога. Примарната цел на овој тип советување е пред сè намалување на ризичното однесување за пренос од ХИВ.

И покрај различните модели, треба да се нагласи дека советувањето во суштина значи интервенција со која му се помага на клиентот, а бидејќи сите клиенти се различни, не постои единствен, универзален ниту однапред предвидлив пристап на советување.

Затоа, за негово успешно спроведување особено се значајни личните карактеристики на советувачот, неговите вредности и ставови, како и неговите советувачки вештини од кои директно зависат квалитетот на односот помеѓу клиентот и советувачот и крајните резултати од советувањето.

2. КАРАКТЕРИСТИКИ НА ДОБАР СОВЕТУВАЧ

За да може да работи ефикасно, секој советуваач треба да има став дека сите луѓе имаат различни вредности и ставови кон сексуалноста, здравјето, болеста, смртта, па оттука и кон прашањата поврзани со ХИВ-инфекцијата. Различните вредности и ставови влијаат на начинот на којшто клиентот се справува со ситуации поврзани со ХИВ и степенот на потреба од помош во изнаоѓање на решение на проблемите. Исто така, културата и традициите влијаат на односот на поединецот и општеството кон ХИВ и може да го одредуваат ставот и однесувањето на клиентот.

Од друга страна, пак, и советуваачот има свој вредносен систем и ставови кои може да бидат во голема мера различни од оние на клиентот и истите да влијаат во неговиот однос клиент–советуваач. Затоа советуваачот мора да ги препознае и да ги реши сопствените предрасуди и да не дозволи сопствените вредности и ставови да влијаат во процесот на советување, односно кон сите треба да се однесува со почит и разбирање.

ОСНОВНА ОБУКА, ЗНАЕЊА, ВЕШТИНИ И ЛИЧНИ АТРИБУТИ НА СОВЕТУВАЧИ ЗА ДСТ

КВАЛИФИКАЦИИ/ОБУКА

- ▮ Мора да посетат обуки за советуваач за ДСТ.
- ▮ Мора да биде заинтересиран да присуствува на дообуки за ДСТ во согласност со потребите.

ЗНАЕЊА

- ▮ Мора да има ажурирани знаења за ХИВ, меѓу кои: разликата помеѓу ХИВ и СИДА, начини на пренос на ХИВ, начини на превенција, детали за ХИВ-тестирање, прозорец-период, придобивки и негативности од ХИВ-тестирање, информации за третман и достапност на третман, достапност до други сервиси за сексуално и репродуктивно здравје, намалување на штети, грижа и поддршка на ЛЖХИВ.
- ▮ Мора да ги следат најновите информации во врска со останати сервиси кои им се на располагање на клиентите кои ги користат ДСТ-сервисите во локалната средина.
- ▮ Мора да имаат разбирање за важноста на постојан и периодичен мониторинг, евалуација и техники за обезбедување на квалитет на сервисите.

ВЕШТИНИ

- ▮ Мора да биде во можност да ги користи вештините на активно слушање (вербални и невербални).
- ▮ Вешто користи отворени прашања за да преговара, а не да убедува.
- ▮ Мора да биде во можност за краток временски период да создаде атмосфера на доверливост.
- ▮ Мора да биде во можност да го насочува разговорот кон ХИВ превенцијата и безбедното однесување.

- \\ Мора да биде во можност да ги вклучува клиентите во разговорот.
- \\ Мора да биде во можност да разговара на едноставен начин и начин кој е соодветен за културата, образованието и верувањата (духовни и традиционални) на клиентите.
- \\ Мора да биде во можност да даде приоритет на прашања кои треба да се дискутираат во ограничено време.
- \\ Мора да биде во можност соодветно да се справува со реакциите на клиентот што се појавуваат во текот на советувањето (пр. лутина, вознемиреност, страв, тага и сл.)

ЛИЧНИ АТРИБУТИ

- \\ Мора да биде во можност отворено да разговара за ХИВ, СИДА, СПИ и сексуалност.
- \\ Мора да биде лесно достапен и лесно да започнува разговор.
- \\ Мора да биде во можност да воспостави близок однос со клиентите, без оглед на нивниот род, возраст, култура, ниво на образование, социоекономскиот статус, верувањата и однесувањето.
- \\ Мора да биде свесен за сопствените бариери и ставови и да се однесува кон клиентите со почит и на неосудувачки начин.
- \\ Мора да верува во процесот на советување.
- \\ Мора да го третира секој клиент засебно и да покаже почит и емпатија.
- \\ Мора да биде чувствителен кон нервозни или срамежливи клиенти.
- \\ Мора да е доверлив и објективен.

3. ВЕШТИНИ НА СОВЕТУВАЊЕ

Комуникациските вештини се основни алатки кои советувачот треба да ги користи за да може да воспостави релација со клиентот, да развие дијалог, да го разбере, да помогне да разговара за чувствителни теми, а потоа и да може да даде адекватен одговор. Добриот советувач овие вештини постојано треба да ги развива и усовршува, а во текот на самото советување треба да знае да ги прилагодува на јазик и стил кои одговараат на спецификите и околностите во кој клиентот се наоѓа.

3.1. ГЛАС, ГОВОР И ЈАЗИК

УПОТРЕБА НА ЗБОРОВИ

Зборовите кои се употребуваат во комуникацијата, квалитетот на изговарањето, звукот, бојата, висината на гласот, темпото на говорот и дикцијата се најосновните комуникациски средства во советувањето.

Во текот на советувањето важно е да се употребуваат едноставни зборови и изрази кои најголем број од луѓето ги разбираат. Најдобро е изборот на зборови да се прави според проценката на клиентот, т.е. да се адаптира на нивото, јазикот/жаргонот на клиентот.

Се препорачува да се избегнуваат зборови како *добро* или *исправно* (кога сакаме да го поддржаме клиентот во неговите постапки), затоа што може да сугерира дека советуваачот ги оценува постапките на клиентот. Исто така, употребата на зборови како: *лошо*, *непотребно*, *неисправно* и сл. може да сугерираат дека советуваачот го осудува или критикува клиентот во своите постапки.

(пр. „Сега засега ме поддржува за сè што кажав за моето однесување во минатото. Подобро да не кажам ништо за што може да ме осуди, а моите проблеми ќе си ги задржам за себе” или „Ако моето однесување го оценува како позитивно, а воопшто не ме познава колку може да биде објективен?” и сл.)

ТОН НА ГЛАС

Се препорачува говорен стил кој е умерен во тонот, јачината и брзината на изговорот.

При употреба на монотон или драматичен начин, повишен тон или премногу мек тон можно е вистинскиот прием на пораките да изостане.

(Тоа може да се случи доколку говорот на советуваачот е премногу брз или бавен, со прекини и употреба на зборови како: овај, видете, знаете и сл.)

Низ гласот, говорот и јазикот треба да покажеме дека вистински сме заинтересирани за тоа што клиентот има и сака да ни каже. Исто така, важно е да се има предвид дека деловите од говорот не треба да бидат премногу долги и сложени, затоа што тоа може да биде бариера за разбирање.

3.2. ГОВОР НА ТЕЛОТО

Голем дел од процесот на комуникација се одвива преку невербалните сигнали, па затоа е важно и советуваачот да биде свесен и да ги следи своите невербални гестови, но и невербалните пораки на клиентот. Од посебна важност е телесниот став, изразот на лицето, контактот со очите и положбата на телото.

Говорот на телото на советуваачите треба да биде одраз на внимание и заинтересираност, но и грижа и почит кон личноста на клиентот.

ОТВОРЕН ТЕЛЕСЕН СТАВ

Општо правило е на почетокот на советуваачката сесија со потенцијалниот клиент да се заземе отворен телесен став: доколку се стои, рацете и дланките се слободно спуштени до телото; доколку се седи, рацете се сместени напред.

(Рацете не се ставаат вкрстени на градите, не се ставаат зад глава и не се потпираат до најблискиот стол, затоа што тоа оддава впечаток за невнимание и непочитување на клиентот. Наглите движења, нишањето со нога, нападниот поглед кон часовникот, тропкањето по маса со прстите или со пенкало изразува незаинтересираност и нервоза.)

КОНТАКТ СО ОЧИТЕ

Контактот со очите е особено значаен во комуникацијата. Неговата зачестеност и интензитет варираат во зависност од карактерот на личноста со која советувачот е во контакт, како и темите за кои се зборува.

Генерално, се препорачува да се заземе положба на седење која го овозможува, но не го наметнува контактот со очи. Важно е зачестеноста и интензитетот да биде флексибилен и чувствителен на разликите на индивидуалните карактеристики на клиентот, како и на прашањата и проблемот за кои се разговара.

(Не смее да се зјапа во клиентот, што истовремено претставува повреда на туѓата приватност, но и демонстрација на моќ. Исто така, советувачот не треба да избегнува контакт со очи со клиентот, пр. гледа во една точка, во подот или настрана).

ДОСТАПНОСТ

Достапноста подразбира став на советувачот преку невербалниот говор да се испрати порака дека советувачот е отворен и заинтересиран за она што клиентот сака да му го каже и да настапува без осудување:

(Одржува контакт со очите, има заинтересиран израз на лицето, малку закосено тело кон клиентот, особено во моментите кога клиентот изнесува емоции за да се покаже загриженост и соучество).

Важно е да се следат реакциите на клиентот на сопствените движења на советувачот и да се прилагодува кон нив.

3.3. СЛУШАЊЕ

Слушањето претставува процес преку кој внимателно се слушаат зборовите и говорот на клиентот, се набљудуваат неговите невербални гестови и позиции, при што се охрабрува клиентот да се изрази слободно и целосно, и внимателно се памти содржината на кажаното. Луѓето, во принцип, се лоши слушатели затоа што обрнуваат внимание на сопствените мисли, чувства, а не на пораките кои им се испраќаат. Процесот е двостран, односно советувачот максимално треба да го намали вниманието врз сопствените искуства и да се концентрира на клиентот и да се обиде да разбере што клиентот доживува и изразува.

За некои луѓе ситуацијата во која другите го слушаат и разбираат во целост она што сакаат да го кажат е единствено искуство кое ја зголемува самодовербата, доведува до чувство на прифатеност и затоа претставува значајна компонента во советувањето.

Ефективноста слушање му овозможува на советувачот да дојде до важни информации за проценка како и за планирање на акција (промена на однесување). Доброто слушање подразбира и самоконтрола, односно контрола на сопствените импулси и однесување на одмерен, контролиран и самодисциплиниран начин.

При слушањето важно е добро да се ислуша клиентот за да се избегнат прераните заклучоци, претпоставки и интервенции. Периодот на тишина и пауза се значајни за ефективната комуникација. Тој прекин овозможува клиентот да се прибере, да се

преиспита и попрецизно да се изрази. Секако не треба да настане предолга тишина, која може да создаде непријатна атмосфера.

СЛУШАЊЕТО ГИ ВКЛУЧУВА СЛЕДНИТЕ ЧЕКОРИ:

1. Да се слушне другиот: подразбира настојување да се слушне многу повеќе од она што зборовите го кажуваат (глас и начин на говорење). Емоциите ретко се изразуваат со зборови, а може и да не бидат препознаени од самиот клиент.

2. Набљудување: го вклучува т.н. „слушање со очи“, односно следење на невербалните манифестации на клиентот (движење на рацете, држење на телото, изразот на лицето, бојата и тонот на гласот), неговото расположение и емоциите, со цел потполно да се разбере клиентот.

3. Охрабрување: слушањето се поврзува со вештината на говорење, кое може да се направи со едноставно кимање со глава (невербално) или со употреба на еден или неколку зборови (**Да, само продолжете.**) или, пак, повторување на последниот дел на реченицата која ја изговорил клиентот, во прашална форма.

4. Памтење: потребно е содржината од разговорот внимателно да се запамти за да може да се искористи во текот на посттест-сесијата или на следната средба.

3.4. АКТИВНО СЛУШАЊЕ

Активното слушање ги комбинира вештините на говорење и слушање на начин којшто му овозможува на клиентот да почувствува разбирање и охрабрување. Во оваа смисла тоа претставува форма на повратна реакција помеѓу клиентот и советувачот. Вештината на активно слушање претставува јасна демонстрација дека советувачот го разбира или настојува да разбере клиентот.

Во вештината на активното слушање се комбинираат вештините на говорење и слушање во три чекори:

- отворен повик

(положба на телото, израз, глас, начин на говорење, повик за разговор);

- слушање

(кога клиентот ќе започне да зборува, важно е советувачот да настојува да слуша, набљудува, охрабрува и да ја запамти содржината на разговорот);

- рефлектирање

потребно е периодично да се парафразира изречената содржина, најчесто кога клиентот прави пауза или кога ја привршува реченицата.

(пр. „Кажувате дека сте биле изложени на ризик пред 5 месеци со непознат партнер“, „Кажувате дека пред три дена ви пукна кондомот при анален секс“ и сл.)

Ваквата порака, покажува емпатиско разбирање за клиентот.

Добрата парафраза не се занимава со детали туку со суштината на она што е речено и има

исто значење на она што е кажано, но најчесто се искажува со различни зборови од оние на клиентот. Затоа таа треба да биде кратка, јасна и концизна, затоа што служи да се појасни кажаното, а не да направи конфузија.

Парафразата може да се постави во вид на прашање за да е провери дали советуваачот добро разбрал и на клиентот му се дава можност да се доискаже или да се поправи доколку нешто не е точно разбрано. (пр. „Дали е така?“ или „Дали добро ве разбрав?“)

Исто така, може да се употреби отворена фраза за парафазирање (пр. „Ако добро ве разбрав“, „значи како што кажа, си имал...“, „со други зборови...“ и сл.)

Парафразата се користи за:

- **да се провери перцепцијата:** да се потврди и провери разбраното, особено кога клиентот зборува конфузно и недоволно поврзано. На овој начин му се нуди можност на клиентот да се доискаже или коригира доколку советуваачот не разбрал точно.

(пр. „Не е баш така...“, „Јас мислев...“, „Она што сакав да кажам...“ и сл.)

- **да се разјасни она што е речено:** по употреба на адекватна парафраза на клиентот му се разјаснуваат мислите и чувствата, обично тоа поттикнува нови мисли и чувства).
- **искажување на адекватна емпатија:** парафразата претставува рефлексија на она што го кажал клиентот, покажува дека клиентот е слушнат и разбран.

Парафразата не смее да се користи премногу често и не смеат да се користат премногу зборови на клиентот за да не звучи како повторување.

3.5. ПОСТАВУВАЊЕ ПРАШАЊА

Најголемиот број од информациите од клиентот советуваачот ги добива преку поставување адекватни прашања, во вистинско време. Постојат голем број причини за поставување прашања во текот на советувањето: за да се добијат информации, да му се помогне на клиентот да ја објасни ситуацијата во која се наоѓа, за да се изгради квалитетен однос на советување и да му се помогне на клиентот да ги согледа потенцијалните можностите за справување со ситуацијата и сам да избере решение.

Тонот на гласот е особено значаен, исто како и самото прашање (Кога клиентот е тажен, тонот треба да покажува загриженост и разбирање. Кога клиентот е лут или бесен, пожелно е во тонот на гласот да се покаже разбирање за емоциите кои ги има клиентот).

Постојат два типа прашања: **отворени и затворени**

ЗАТВОРЕНИ ПРАШАЊА

При поставување затворени прашања се бара краток одговор, понекогаш само со да или не форма. Овие прашања најчесто служат за собирање информации за

краток временски период, најчесто се употребуваат на крајот на советувањата сесија, кога се пополнуваат листите за евиденција. („Колку години имаш?“, „Каде живееш?“, „Дали имаш постојан партнер?“, „Дали претходно имаш направено ХИВ-тест“ и сл.)

Одговорите на овие прашања се кратки, најмногу до една реченица, што може да претставува предност, но и недостаток. Сепак, треба да се внимава со употребата на затворени прашања, затоа што поставувањето серија вакви прашања може да придонесе клиентот да се почувствува како да е на „испитување“ и може да предизвика недоверба.

Затоа, при употребата на овие прашања, треба претходно да му се објасни на клиентот која е целта на овие прашања и му се нуди можност да не одговори целосно на истите.

ОТВОРЕНИ ПРАШАЊА

Отворените прашања се поставуваат на таков начин што го охрабруваат клиентот во своето изразување и во таа смисла поттикнуваат отворен повик за разговор. Отворените прашања не го наведуваат клиентот, затоа што му оставаат простор да одговори на истите на различен начин и обично на нив не може да се одговори со една реченица.

Најчесто отворените прашања се формулираат со употреба на прашалните зборови КАКО, ШТО и КОЈА.

Отворените прашања му овозможуваат на клиентот да изнесе податоци и му овозможува на советувачот да го насочи текот на разговорот кон проблемите на клиентот.

Отворените прашања може се употребуваат во текот на целата сесија. Сепак, важно е дека поставувањето прашања треба да се прави со цел, зависно од фазата во советувањето, и не треба да се поставуваат прашања за различни теми истовремено (информации за ХИВ, проценката на ризик, намалување на ризичното однесување).

ОТВОРЕНИТЕ ПРАШАЊА МОЖЕ ДА ГИ КОРИСТИМЕ ВО НАЈРАЗЛИЧНИ СИТУАЦИИ:

На почеток на разговорот:

- За што би сакале да дискутираме денес?
- Која е причината поради која сакате да направите ХИВ-тест?

За појаснување и елаборација:

- Што мислите под тоа „девојката ми беше сомнителна“?
- На кој начин Ве вознемири информацијата дека партнерот има ХИВ?

За работа со чувства:

- Како се чувствувааш во врска со тоа?
- Како се чувствувааш сега?

Решавање проблеми:

- Која е најлошата работа која може да ти се случи доколку го споделиш ХИВ-статусот?
- Што можеш да направиш за да го намалиш ризикот во иднина?
- Како би реагирал доколку тестот е позитивен?

Исто така, треба да се нагласи дека прашањата не се поставуваат за да се задоволи љубопитноста на советувачот, туку за да се постигнат целите на сесијата.

Особено е значајно да се внимава на користењето на прашалниот збор **зошто**. По ова прашање најчесто се појавува одбранбен одговор, затоа што се бара објаснување и оправдување за одредена постапка. Негово поставување од страна на клиентот може да биде толкувано како осуда на неговите постапки. Затоа се препорачува прашањето да се постави во друга форма доколку советуваачот сака да дознае како нешто функционира

(пр. „Која е причината што не користиш кондоми?“ ,наместо „Зошто не користиш кондом?“).

Треба да се има предвид дека во текот на советувањето клиентите говорат за своите најинтимни проблеми, навики, постапки, и понекогаш не се подготвени отворено да разговараат за тоа. Клиентот на некои проблеми може да им посвети доста време, а некои може само да ги допре или пак потполно да ги игнорира. Кога ќе дојде до ваква ситуација, советуваачот може да разговара за други аспекти и да ја почитува одлуката на клиентот.

3.6. СПРАВУВАЊЕ СО ЕМОЦИИТЕ НА КЛИЕНТОТ

Советувањето поврзано со ХИВ секогаш е поврзано со различни емоции со кои клиентот се соочува. Советуваачот мора да ги препознае и да се справи со истите за да може да тече процесот на советување, бидејќи во наплив на емоции клиентот не може да објективно да ги согледа околностите во кои се наоѓа.

(Пр. Потребно е советуваачот да му помогне на клиентот да се смири пред да започне да дискутира за конкретни прашања, да го охрабри да ги изрази емоциите, да го утврди влијанието на дадената ситуација врз емотивниот живот на клиентот, сè со цел клиентот да може да изнајде соодветно решение и да донесе вистинска одлука за понатамошното однесување.)

А) ИДЕНТИФИКУВАЊЕ НА ЕМОЦИИТЕ

Идентификувањето на емоциите може да се направи преку поставување прашања за емоциите, парафразирање и рефлектирање на неизговорените емоции.

ПОСТАВУВАЊЕ ПРАШАЊА ЗА ЕМОЦИИТЕ

Се прави најчесто со поставување на отворените прашања:

„Како се чувствувате во врска со...?“ или „Какви емоции имате во врска со...?“

Важно е да му се помогне на клиентот да разговара за емоциите овде и сега, а не во минатото. Важно е да се добие одговор за емоциите, а не за мислите.

Пр. Речениците „Чувствувам дека...“ или „Мислам дека чувствувам...“ изразуваат мисли, додека речениците кои почнуваат со „Јас се чувствувам...“ се однесуваат на емоции.

Советувач: „Што чувствувааш во врска со тоа?“

Клиент: „Па, мислам дека би требало да му се налутам на партнерот“.

Советувач: „Значи, мислиш дека треба да му се налутутиш, ама како, всушност, се чувствувааш сега?“

Клиент: „Бесна сум на него и лута сум на себе што не користевме кондоми.“

ПАРАФРАЗИРАЊЕ НА ИЗГОВОРЕНИТЕ ЧУВСТВА

Има ситуации кога клиентите сосема отворено ги изговараат своите чувства. Кога се случува тоа, се препорачува советувачот да направи парафраза на изговореното, која ќе помогне да се разјасне емотивната состојба на клиентот, но и го поттикнува на понатамошно истражување на сопствените чувства:

Клиент: „Се плашам да не ми пукне кондомот секогаш кога имам секс. Страв ми е да не го пренесам вирусот...“

Советувач: „Значи, тогаш сте исплашени...“

Клиент: „Да, а понекогаш се чувствувам дури и виновна што не го споделувам ХИВ-статусот, иако користам кондом...“

РЕФЛЕКТИРАЊЕ НА НЕИЗГОВОРЕНИТЕ ЕМОЦИИ

Претставува рефлексивна на невербалниот говор на клиентот. На пример, доколку клиентот има напнат израз на лицето и положба на телото, советувачот може да му каже:

„Изгледате/ш како да сте/си лут/и/а?... Изгледате/ш како да сте/си вознемирен/и?“

Првата реченица рефлектира емоција, но, всушност, е интерпретација, затоа што клиентот може да биде исплашен или нервозен, но најмалку лут.

А, втората реченица е далеку покорисна, затоа што ги забележува моменталните невербални пораки на клиентот, но не интерпретира и не суди.

Најефективно е преку рефлексивната на емоциите на клиентот, и веднаш потоа со поставување на прашањето: „Како се чувствувате?“

Б) ПРЕПОЗНАВАЊЕ НА СОПСТВЕНИТЕ ЕМОЦИИ

Препознавањето на сопствените емоции често е неопходно, затоа што многу луѓе кога зборуваат за некој проблем, ги ставаат сопствените емоции надвор од себеси.

Пр. „Тој ме прави...“ или „Таа ме прави да се чувствувам...“ . За да може некој успешно да се носи со своите емоции, мора да ги препознае и да преземе одговорност за истите.

Речениците како „Мислам дека во ваква ситуација некој друг би се чувствувал...“ говорат дека клиентот не признава или не презема одговорност за своите чувства.

Пр.

Клиент: „Знаете, кога се наоѓате во врска во која не можете да донесувате одлука, никој не ве прашува за ништо, се чувствувате истоштено и преку глава ви е од сè“ .

Советувач: „Значи, Вие се чувствувате истоштено и Ви е смачено од сè?!“

Клиент: „Да, вие просто не можете да направите ништо друго, ниту, пак, да прекинете со тоа.“

Советувач: Кога кажавте: „Вие просто не можете да направите ништо друго, ниту пак да прекинете со тоа“, дали мислевте, „Јас не можам да направам ништо?“

Клиент: „Да, просто не можам да се справам со тие чувства“ .

В) РАБОТА СО ЕМОЦИИТЕ

Работата со емоциите доаѓа откако ќе се случат претходните чекори, односно откако чувствата ќе бидат идентификувани или препознаени, треба да се стават во контекст на мислите и ситуациите со кои се поврзани. Тоа може да се постигне со користење на отворени прашања:

пр. „Во кои ситуации се чувствуваш така?“

Важно е да се поврзат мислите кои се јавуваат додека се појавува одредена емоција:

пр. „Што си кажувате себеси кога се чувствувате лути (бесни, вознемирени)?“

Важен дел во работата со емоциите е да се испитаат различните начини како клиентот може да реагира. Следниве прашања може да бидат од корист:

- *Која е најдобрата (најлошата) работа што може да ти се случи...?*
- *Како порано си се снаоѓал во слични ситуации?*
- *Што можеш да направиш за да се чувствуваш подобро?*

3.7. СУМИРАЊЕ

Комбинација на една или повеќе парафрази, а често вклучува и рефлексивна на чувствата на клиентот. Се користи за да покрие релативно подолг период (од неколку реченици на клиентот до содржината на целата сесија или неколку сесии, доколку континуирано се работи со клиентот). Сумирањето ја подвлекува суштината на она за што се дискутирало во текот на сесијата. Важно е секогаш заедно со клиентот да се провери она што е сумирано, дали нешто е одземено или додадено од суштината на разговорот.

Корисно е да се направи на крајот на сесијата, бидејќи ја поврзува содржината на она што е кажано и на клиентот му дава јасна слика за сесијата.

Советувач: Од она што денес разговаравме, ми кажа дека од последното ХИВ-тестирање, кое било мината година, двапати си била изложена на ризик, еднаш пред 5 месеци кога си имала незаштитен анален секс со сопругот, и еднаш пред неколку дена кога ти пукнал кондомот со непознат партнер при вагинален секс. Денес сакаш да направиш ХИВ-тест за да се провери првиот ризик, и доколку тестот е негативен, кажа дека ќе се вратиш по 3 месеци за да се направи повторен ХИВ-тест за ризикот од пред неколку дена. Доколку, пак, денес тестот излезе позитивен, се договоривме дека ќе треба да појдеш до Советувалиштето на Инфективната клиника зашто тој тест мора да се провери. Сега си вознемирена да не дознае сопругот за другиот партнер и се плашиш да не си бремена. Дискутиравме и за можностите за соопштување на партнерите за евентуалниот позитивен ХИВ-статус...

Клиент: Да...да...

Советувач: (молчи)

Клиент: Исто така, разговаравме за посета на гинекологот во Младинскиот центар, за да направам бесплатен тест за бременост.

Советувач: Да... да... еве го телефонот и информациите за центарот за да се јавиш и да закажеш преглед.

3.8. ЕМПАТИЈА

Со покажување емпатија советувачот му овозможува на клиентот да почувствува дека има поддршка за она што го мисли, прави и доживува. Советувачот покажува разбирање за ситуацијата низ која минува клиентот.

пр.: Тоа мора да е многу тешко искуство...

Треба да се избегнува емоционално врзување со клиентите во текот на сесиите и треба да се избегнува зборување за лични искуства и проблеми.

И јас поминувам низ истото..., Мојата другарка имаше слична ситуација кога... и сл.

3.9. ДОПОЛНИТЕЛНИ ТЕХНИКИ ШТО МОЖЕ ДА СЕ УПОТРЕБУВААТ ВО ТЕКОТ НА СЕСИИТЕ:

Техниките на советување се начини кои овозможуваат советувачот да спроведува успешно советување. Тие исто така може да помогнат во надминувањето на евентуални тешки моменти во текот на советувачката сесија.

ПОЈАСНУВАЊЕ

Често клиентите во текот на отворената дискусија се наоѓаат под влијание на емоции, и се случува да разговаат за различни теми, конфликти и ситуации без да се фокусираат на вистинскиот проблем.

Советувачот треба да го насочува клиентот да ги истакне важните поенти од разговорот, да ги разјасни изложените ситуации и да ги дефинира вистинските проблеми и конфликти низ кои клиентот минува.

СТРУКТУРИРАЊЕ

Една од вештините на советувачот е да му помогне на клиентот да ги дефинира приоритетите, да го насочи кон донесување одлука за тоа што е во моментот најважно и за што бара итно решение, т.е да го води клиентот чекор по чекор до решавање на проблемите од повеќе кон помалку важните, што претставува една од клучните вештини на советувањето.

ЗАЈАКНУВАЊЕ НА КАПАЦИТЕТИТЕ НА КЛИЕНТОТ

Клиентите може да имаат способности за кои и не се свесни или не можат да ги видат додека се соочуваат со тешки моменти. Една од целите на советувањето е да се зајакнат внатрешните капацитети на клиентите за да може да се справат со актуелната ситуација.

За тоа да може да се постигне, советувачот треба да му помогне на клиентот:

- ▮ да го идентификува начинот на кој претходно се справувал со проблеми и тешкотии, што било добро, кои биле пречките и зошто;
- ▮ да дефинира што досега направил за да го реши конкретниот проблем;

да идентификува која му е целта и да направи план како истата да ја постигне.

ИГРАЊЕ УЛОГИ:

Воведувањето во реални ситуации преку играње улоги може да им помогне на дел од клиентите да се справат со дадена ситуација.

Пр. Ако клиентот одлучил да го замоли партнерот да направи ХИВ-тест, тогаш вежбање на разговорот со советувачот во улога на негов партнер може да му помогне да ги наминае бариерите и да донесе одлука.

Исто така, играњето улоги помеѓу советувачот и клиентот за преговарање за употреба на кондоми со партнерот на клиентот може да го охрабри или зајакне клиентот повешто да преговара со партнерот.

МОБИЛИЗИРАЊЕ НА ДРУГИ РЕСУРСИ

Советувачот секогаш треба да утврди кој сè може да му понуди поддршка на клиентот. Тоа може да е семејството, партнерот, пријателите, групи за поддршка и сл. Исто така, треба да биде информиран за сите постоечки сервиси кои можат да дадат поддршка, да одговорат на потребите на клиентите и да помогнат во решавање на нивните проблеми.

Пр. Клиентот не користи кондоми затоа што нема доволно финансиски средства, советувачот го информира и го препраќа до сервисите во неговата околина кои нудат бесплатни кондоми.

Пр. Клиентот е жртва на семејно насилство, советувачот го препраќа кај социјален работник во локална невладина организација или центар за социјална работа, каде што клиентот може да добие социјална услуга за заштита од семејно насилство и поддршка за натамошното следење и пријавување на случајот до сите надлежни институции.

Пр. Клиентот е ХИВ позитивен и бара поддршка за споделување на ХИВ-статусот со својот партнер или семејството. Советувачот го препраќа клиентот до Советувалиштето за ХИВ, при Клиниката за инфективни болести за да добие професионална поддршка за споделување на статусот со партнерот, семејството или пријателите.

ПРИМЕРИ ЗА АДЕКВАТНО ОДНЕСУВАЊЕ НА СОВЕТУВАЧ ЗА ДСТ:

ВЕРБАЛНО

НЕВЕРБАЛНО

Се изразува на јазик разбирлив за клиентот

Го прилагодува тонот на гласот сличен на клиентовиот (не вика, не шепоти)

Му се обраќа на клиентот со почит

Не зборува пребрзо или преспоро

Ги повторува и разјаснува тезите изложени од страна на клиентот

Го гледа клиентот во очи

Дава јасни и адекватни одговори

Користи потврдувачки знаци на тело кимнување со глава, трепкање со очи

Охрабрува и поттикнува дискусија

Држи отворен став на тело

Ги дава потребните информации

Не користи гримаси и неадекватен израз на лице

Се справува со емоциите на клиентот

Останува фокусиран во дискусијата

Користи умерен хумор и ја релаксира атмосферата

Одржува соодветна дистанца меѓу себе и клиентот

Не критикува и не осудува

Не донесува претпоставки и предвремени заклучоци

ПРИМЕРИ ЗА НЕАДЕКВАТНО ОДНЕСУВАЊЕ НА СОВЕТУВАЧ ЗА ДСТ:

ВЕРБАЛНО

Нуди готови одговори и решенија

Морализира

Обвинува, суди, етикетира

Дава комплименти

Прашува ЗОШТО

Се поставува како да испитува

Наредува, диригира

Лута во дискусијата

Се поставува заштитнички

Не одржува независност од клиентот

НЕВЕРБАЛНО

Не воспоставува контакт со очи

Гледа на страна

Користи непријатен тон на гласот, вика или шепоти

Нема израз на лице

Подбивно се смее

Се лути, се мурти

Одржува несоодветна дистанца

Шета во просторијата, покажува нетрпение

4. СОВЕТУВАЊЕ КАЈ ПОСЕБНИ ПОПУЛАЦИИ

ДСТ кај посебни групи во рамките на општата популација има свое значење поради спецификите на овие популации кои може да го зголемуваат ризикот за ХИВ и СПИ. Имено, ризикот кај овие вулнерабилни групи може да произлегува од недостигот на сеопфатни информации, односно од нивниот животен стил, начинот на однесување, од социоекономскиот статус, од личните ограничувања и условите во средината кои ги прават посебно ранливи, или, пак, поради немање соодветен пристап до сервисите за ХИВ-тестирање и советување.

4.1. МЛАДИ

Младите и адолесцентите се особено ранливи кон ХИВ-инфекцијата, бидејќи стануваат сексуално активни, а ретко сеопфатно информирани, па затоа може да практикуваат различни однесувања со кои го зголемуваат ризикот од пренос на ХИВ. При советувањето млади лица мора да се има предвид социјалниот и емотивниот контекст на нивниот живот како и силното влијание од страна на врсниците и медиумите (пр. употреба на дрога или алкохол), како и дефинирањето на својот сексуален и социјален идентитет.

За таа цел ДСТ-сервисот мора да биде:

- \\ младишки пријателски сервис;
- \\ доверлив и безбеден;
- \\ достапен.

Советувањето треба да биде адаптирано на возраста, со примери и ситуации кои на младиот човек му се блиски и разбирливи, и на јазик и ниво соодветно за клиентот. Советувачот треба да понуди информации за начините на пренос на ХИВ и СПИ, начините на заштита, правилната употреба на кондом и евентуална демонстрација, да мотивира намалување на ризику од однесување, како и да го насочува клиентот кон прифаќање на еден животен стил со здрави навики по однос на сексуалното и репродуктивното здравје. Советувачот треба да го прилагоди својот стил на зборување на начин на кој клиентот ќе го разбере, да покаже емпатија и позитивен став, да не се поставува авторитативно, да настојува да ја стекне довербата на младиот клиент и да даде поддршка.

ДСТ-сервисите за млади треба да бидат во согласност со соодветните регулативи и закони во земјата. Во моментот, според нашата легислатива, млади под 18 години може да бидат советувани, но мора да имаат согласност од родител/старател за да направат ХИВ-тест и да ги добијат резултатите, секако засновано на принципите на доверливост, почитувајќи го дигнитетот на младиот човек.

Превентивните пораки и едукативните материјали за превенција на ХИВ и СПИ, за сексуалното и репродуктивното здравје фокусирани кон младите треба да бидат изготвени на начин што ќе биде соодветен за нивната возраст и карактеристиките на оваа популација.

4.2. МАЖИ ШТО ИМААТ СЕКС СО МАЖИ (МСМ)

Воспоставување на достапни и доверливи сервиси за превенција на ХИВ и СПИ меѓу МСМ се неопходни од повеќе причини, според резултатите докажани во бројни истражувања направени во различни делови на светот. Сите потврдуваат дека најчести причини поради кои МСМ популацијата е под висок ризик за ХИВ се:

- \\ сексуално активна популација;
- \\ не секогаш практикуваат секс со кондом и лубрикант;
- \\ зголемен број на сексуални партнери или почесто менување на партнерите;
- \\ соочување со интерперсонална, институционална, општествена хомофобија;
- \\ отежнат пристап до постоечките сервиси поради страв од стигма и дискриминација;
- \\ во значителен процент (25 – 35%) имаат и секс со жени.

Барьерите за воспоставување на успешен сервис за ДСТ меѓу популацијата на МСМ произлегуваат пред сè од стигмата и дискриминацијата со кои оваа популација се соочува уште од почетокот на ХИВ-инфекцијата, што ја отежнува нивната идентификација: хомофобијата на интерперсонално, институционално и општествено ниво, поради што произлегува и недовербата кон сервисите, а на персонално ниво: стравот да бидат дополнително дискриминирани поради евентуалниот ХИВ позитивен резултат, како и потребата за евентуални промени на однесувањето и животниот стил.

Главната цел на ДСТ кај МСМ е да се намали можноста за добивање/пренос на ХИВ и СПИ кај оваа популација и нивните партнери. За остварување на оваа цел ДСТ-сервисот треба да е МСМ пријателски сервис:

- \\ достапен според потребите на популацијата (адапција на работното време и локацијата);
- \\ да се обезбеди доверлив и неосудувачки пристап кон клиентите;
- \\ нуди можност отворено да се разговара за различни прашања поврзани со сексуалноста, сексуалното однесување, сексуалниот идентитет;
- \\ мотивирање за ХИВ-тест и важноста од дознавање на сопствениот ХИВ-статус;
- \\ советување за практикување побезбеден секс;
- \\ врсничко советување преку обучени советувачи од самата МСМ популација;
- \\ мотивација за промени во однесувањето и намалување на ризичното однесување;
- \\ обезбедување кондоми, лубриканти и едукативни материјали;
- \\ едукација за подигнување на свеста кај МСМ за ризикот од ХИВ и СПИ;
- \\ советување на партнерите;
- \\ обезбедување континуитет на сервисот;
- \\ формирање други сервиси за препраќање со цел интегриран пристап согласно со потребите и спецификите на оваа популација.

4.3. ЛИЦА ШТО ИНЈЕКТИРААТ ДРОГИ (ЛИД)

Целта на ДСТ кај ЛИД е намалување на можноста за ХИВ-трансмисија меѓу оваа популација.

Ризикот за ХИВ-трансмисија кај лицата што инјектираат дроги е висок поради можноста за пренос на инфекцијата, како по крвен пат при евентуално споделување на претходно употребена опрема за инјектирање, така и поради можноста за сексуален пренос при практикување незаштитени сексуални односи.

При ДСТ кај ЛИД треба да се земат предвид неколку фактори: употребата на дрога е илегална и социјално стигматизирана во многу култури; многу корисници на дрога се соочуваат како со стигмата така и со можен судир со законот, поради што имаат недоверба и/или страв во социјалните и медицинските сервиси во институциите. Затоа институционалното ДСТ може да претставува бариера за успешно привлекување на лицата што инјектираат дроги. Поприфатлив модел е теренското ДСТ, кое ќе обезбеди достапност на сервисот за ЛИД на локации каде што оваа популација е пофреквентна. Дополнително, советувачите и теренските работници може да припаѓаат на самата заедница, да ги разбираат културата, социјалните норми и вредностите на ЛИД, со што се зголемува доверливоста во сервисот.

За таа цел, при советување на ЛИД, советувачот треба да обезбеди:

- ▮ доверлив и неосудувачки пристап;
- ▮ информации за безбедно инјектирање дрога (користење на опрема за инјектирање за еднократна употреба);
- ▮ информации за други побезбедни начини на употреба на дрога при кои не постои или постои помала можност за крвен пренос на инфекции;
- ▮ информации за ХИВ, хепатитис Б и хепатитис Ц;
- ▮ советување за безбедно сексуално однесување;
- ▮ мотивација и давање опции за третман;
- ▮ препраќање во програмите за намалување на штети (сервиси за размена на опрема за инјектирање и сервиси за супституциска терапија);
- ▮ континуитет и задржување во програмите.

Обучените советувачи може повеќе да ја мотивираат корисничката популација за ХИВ-тестирање, да го доловат значењето на ХИВ-статусот на начин на кој клиентот ќе го разбере и прифати. Покрај тоа што советувачот треба да даде информации за намалување на ризичното однесување и во преттест-советувањето и во посттест-советувањето, треба да биде свесен дека има клиенти (ЛИД) кои може да не се подготвени или, пак, не можат да го променат своето однесување (употребата на дрога или практикувањето незаштитен секс). Во тој случај, советувачот треба да понуди и мотивира практикување на побезбедни начини на употреба на дрога (како чистење на опремата пред употреба, несподелување на сопствената опрема и сл.). Советувачот треба да ги дава информациите јасно и на разбирлив јазик, но и да умее да се справи со емоциите на клиентот.

Важно е да се потенцира дека кај лицата што инјектираат дроги можноста за задржување на вниманието е намалена и советувачката сесија не треба да трае предолго, туку да се прилагоди според капацитетот на информации кои клиентот може да ги прими, но секогаш во насока на намалување на ризичното однесување.

4.4. СЕКСУАЛНИ РАБОТНИЦИ (СР)

Сексуалните работници се популација со висок ризик за ХИВ, како резултат на големиот број сексуални партнери, но и како резултат на повисоката стапка на други сексуално преносливи инфекции кои ги имаат.

При спроведувањето на ДСТ кај сексуалните работници советувачот треба да има чувство за проблемите со кои оваа популација се соочува, како: социјалната стигма, социоекономскиот статус и проблемите кои произлегуваат од постоечката легислатива во многу земји, според која сексуалната работа е илегална. Сексуалната работа за многу клиенти претставува единствен начин на заработување средства за сопственото издржување, но и за издржувањето на семејството. Исто така, сексуалните работници често се чувствуваат немоќни да преговараат со сексуалните партнери за практикување безбеден секс, или, пак, често може да бидат принудени од самите клиенти на ризично однесување (плаќање повисока сума пари за секс без кондом или практикување секс без кондом поради физичко насилство било од страна на клиентот било од страна на макрото. Сексуалните работници истовремено може да имаат и свои постојани партнери или брачни партнери со кои не практикуваат заштитен секс. Исто така, кај сексуалните работници може да постои и двоен ризик за ХИВ бидејќи дел од нив се лица кои инјектираат дрога и се занимаваат со сексуална работа заради обезбедување дрога. Поради тоа, сервисот на ДСТ мора да биде насочен кон превенција од ХИВ кај самите сексуални работници, но и кај нивните клиенти или партнери. Често теренското ДСТ е многу поприфатлив модел за привлекување поголем број сексуалните работници, поради достапноста и доверливоста која ја нуди.

При спроведување ДСТ кај сексуалните работници треба:

- ▮ да се обезбедат услови на доверливост за клиентите;
- ▮ сервисот да биде достапен во време кое е најсоодветно за сексуалните работници (согласно со спецификите на нивната работа);
- ▮ да се обезбеди неосудувачки и емпатичен пристап;
- ▮ да се даваат информации за начините на пренос и заштита од ХИВ и други СПИ;
- ▮ да се дискутираат опции за различни сексуални однесувања кои го намалуваат ризикот од ХИВ и СПИ;
- ▮ да се даваат информации за побезбедна употреба на дрога (доколку е потребно) и препраќање во сервиси за намалување на штетите од употребата на дрога;
- ▮ да се обезбедат кондоми (машки и женски) и лубриканти (и евентуална демонстрација на правилна употреба на кондом);
- ▮ да се обезбеди, доколку е можно, врсничко советување од страна на обучени советувачи од самата целна група;
- ▮ да се охрабруваат за да стекнат вештини за преговарање со клиентите и со постојаните партнери за употреба на кондом;
- ▮ да се нудат информации за сервисите за медицинска, социјална и правна поддршка, и клиентите да се упатуваат таму;
- ▮ да се поврзат со организации кои работат на зајакнување на заедницата и нивно вклучување во развивањето и спроведувањето на програми за грижа и поддршка кон самата популација.

Советувачот треба да биде свесен за околностите и тешкотиите со кои сексуалните работници се соочуваат, како и од тежината да се промени начинот на однесување, бидејќи за многу сексуални работници тоа претставува животен стил. Затоа превентивните пораки треба да бидат пренесени на начин разбирлив за клиентот, да се иницираат промени во согласност со индивидуалните околности на секој клиент и да се почитуваат можностите и напорите кои клиентот ги прави за да остане здрав и безбеден.

4.5. ЗАТВОРЕНИЦИ

Затворите и казненопоправните домови се едни од најтешките места за спроведување на ефикасни превентивни програми за ХИВ, како и за обезбедување соодветна грижа и третман на лица кои живеат со ХИВ. И во светски рамки, во овие институции се дава мало значење на јавните здравствени програми наспроти фактот дека тоа се места каде што многу лесно може да се пренесат крвно и сексуално преносливи инфекции како ХИВ.

И покрај обезбедувањето и изолација од надворешниот свет, во нив ХИВ-инфекцијата може да се пренесе ХИВ-инфекција по крвен и по сексуален пат, а самите затворени услови може да ги стават затворениците во уште поголем ризик.

Можности за пренос на ХИВ во затвори:

По крвен начин:

- ▮ споделување на опремата за инјектирање дрога;
- ▮ тетовирање со нестерилна опрема,
- ▮ нестерилни инструменти во затворските амбуланти,

По сексуален пат, и тоа:

- ▮ затвореник со затвореник (заемно согласни),
- ▮ затвореник со затворски персонал (согласно или присилно),
- ▮ затвореник со затвореник (силување),

Употребата на дрога е забранета во затвор, но и покрај тоа се случува затворениците да инјектираат дрога во затвор, иако поретко во споредба со надворешната средина. Но, затоа, пак, споделувањето опрема за инјектирање е почеста во затвори, затоа што нема можност за чистење на опремата, ниту, пак, за користење опрема за еднакратна употреба.

Бројни студии покажуваат висока стапка на сексуални активности во затворите и поправните домови, како меѓу самите затвореници така и меѓу затворениците и затворскиот персонал. Според податоците на истите студии, постои низок процент на употреба на кондом при сексуалните односи во затворите, па поради тоа ризикот за ХИВ и СПИ е висок.

Исто така, прашањето за обезбедување кондоми во затворите е често дебатирано поради тврдењата на затворскиот персонал дека со тоа се поттикнуваат сексуалните активности кај затворениците. Сепак, направените студии во затворски средини не наишле на докази со кои тоа се потврдува, па поради тоа кондомите треба да бидат достапни за затворениците и истите да се чуваат на дискретно и достапно место.

Според упатствата на СЗО, мандаторно спроведување на ДСТ во затворите е неетичко и неефективно и поради тоа не смее да се спроведува. Идеално би било затворениците да се тестираат за ХИВ на доброволна основа и со информирана согласност за тоа. Но, реално, информирана согласност во затвор се случува ретко и многу затворски службеници

сметаат дека самата природа на затворската казна значи дека затворениците немаат право самите да донесуваат одлуки за ХИВ-тестирање.

Теренско ДСТ од 2007 периодично се спроведува во казненопоправаните установи (КПУ) во земјата. До крајот на 2010 година вкупно 519 лица направиле советување и ХИВ-тестирање. (327 лица во КПУ „Идризово“ во Скопје, 130 лица во КПУ „Скопје“ во Скопје, 21 лица во КПУ „Штип“, 51 лица во КПУ „Велес“, 29 лица во КПУ „Охрид“. Во улога на гејткипери се инволвирали вработени во институцијата кои имаат задача да ја промовираат услугата за ХИВ-тестирање во затворот и да ги анимираат заинтересираните лица кои сакаат да направат ХИВ-тест.

ДСТ се прави во мобилната клиника. Советувачите од невладиниот сектор се одговорни за ХИВ за преттест-советувањето и посттест-советувањето.

И покрај тоа што ДСТ се спроведува во институцијата, и персоналот којшто е ангажиран како „гејткиери“ е веќе информиран за принципите за доброволност на услугата. Сепак, искуството покажува дека голем дел од затворениците сметаат дека мораат да го направат тестот и дека се пријавиле за ХИВ-тестирање затоа што нивните надлежни им рекле да го направат тестот за ХИВ.

Советувањето и ХИВ-тестирањето се прави во самото возило и клиентот контактира само со советувачот и лаборантот доколку сака да го направи ХИВ-тестот. Со посебно внимание им се пристапува на клиентите кои се во казненопоправна институција и уште при самиот разговор се охрабруваат да не го направат тестот доколку не сакаат самите и дека персоналот и онака нема да знае кој од нив го направил тестот за ХИВ. Со тоа се обезбедува целосно почитување на принципот на доброволност и се исклучува секаков тип присилно тестирање. На крајот на преттест-советувањето по добиените информации и советување, советувачот уште еднаш го прашува клиентот дали сака да направи ХИВ-тест и секој затвореник самостојно одлучува дали сака да го направи тестот.

При организирање ДСТ во затвори треба да се испита каква е самата политика на институцијата по однос на ХИВ-тестирањето на затворениците и да се договори со затворскиот менаџерски тим да обезбеди услови и можност за спроведување на ДСТ. Еден од најважните принципи кои мора да бидат обезбедени од лицата кои спроведуваат ДСТ во затвор е доверливоста, т.е. доколку еден затвореник кој се тествирал излезе ХИВ позитивен, да се обезбеди и загарантира доверливост на резултатот.

Како ефективни и докажани превентивни мерки за ХИВ во затворите се врсничката едукација преку која се обезбедуваат информации за ХИВ и СПИ и се поттикнува побезбедно однесување.

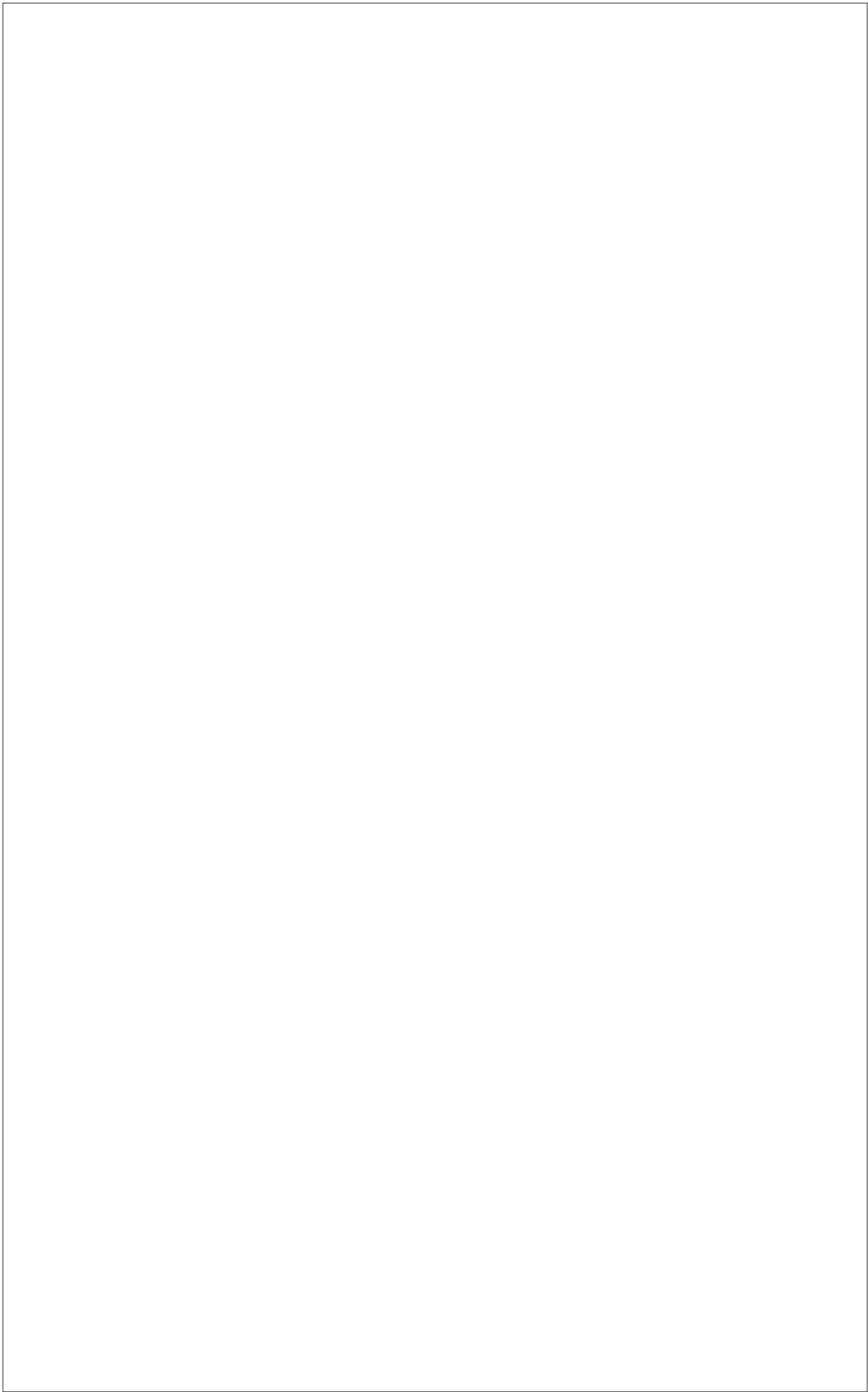
Советувачите треба да бидат лица од други владини или невладини организации, а вработените во самите затвори кои директно се во контакт со затворениците не се адекватни за спроведување ДСТ.

Организациите кои планираат да спроведуваат ДСТ во затвор треба да изградат партнерски релации со затворскиот менаџерски тим и другите релевантни носители на одлуки пред да отпочнат активности за ДСТ заради обезбедување дозволи и одржливост на сервисот.

Советувачот мора да го процени ризикот за добивање ХИВ кај затвореникот и преку сексуален начин, така и преку крвен начин на пренос.

Советувачот треба да обезбеди информативни материјали за затвореникот и за начините на пренос на ХИВ, и за начините на превенција, и истите да ги дискутира со клиентот за да се осигури дека клиентот ги разбрал информациите.

Советувањето по телефон може да биде алтернативна опција за затвори и поправни домови каде што затворениците имаат дозволени телефонски јавувања кон надвор.

ПРЕТТЕСТ- СОВЕТУВАЊЕ И ПОСТТЕСТ- СОВЕТУВАЊЕ ЗА ХИВ

IV. ПРЕТТЕСТ- СОВЕТУВАЊЕ И ПОСТТЕСТ- СОВЕТУВАЊЕ ЗА ХИВ

1. ПРЕТТЕСТ-СОВЕТУВАЊЕ

ОСНОВНИ КОМПОНЕНТИ НА СЕСИЈАТА ЗА ПРЕТТЕСТ-СОВЕТУВАЊЕ ЗА ХИВ СЕ:

- \\ Вовед и воспоставување релација на советувањето;
- \\ Дискусија околу информациите за ХИВ;
- \\ Информации поврзани со ХИВ-тестирањето;
- \\ Проценка на ризикот и проценка на прозорец-периодот;
- \\ Советување за намалување на ризикот;
- \\ Добивање информирана согласност за ХИВ-тестирање;

1.1. ВОВЕД И ВОСПОСТАВУВАЊЕ РЕЛАЦИЈА НА СОВЕТУВАЊЕТО

За да се направи ХИВ-тест понекогаш е потребна храброст и при првиот контакт дел од клиентите може да чувствуваат несигурност или недоверба кон советувачите кои нудат услуги за ХИВ-тестирање.

Воспоставувањето пријатна и пријателска атмосфера е еден од најважните чекори во нудењето на квалитетна услуга за преттест-советување и посттест-советување, којашто понатаму ќе создаде атмосфера што ќе овозможи искрена дискусија помеѓу советувачот и клиентот, која честопати подразбира разговор и за најинтимните делови од животот на клиентот.

(Советувачот прави обид за ослободување на напнатоста, пр. пријателски го поздравува клиентот, прашува што има ново старо, ако е познат клиентот, коментира за времето и сл.)

На самиот почеток советувачот мора да се обиде да воспостави однос што го става клиентот во рамноправна положба со советувачот, да обрне внимание на љубезноста, да го поздравува клиентот и да го покани да седне.

ВО ВОВЕДОТ СОВЕТУВАЧОТ ПРАВИ КРАТОК ПРЕГЛЕД ЗА ТОА ШТО ТРЕБА КЛИЕНТОТ ДА ОЧЕКУВА ОД СЕСИЈАТА:

- \\ советувачот се претставува себеси и тимот на сервисот и му остава простор на клиентот да се претстави;

- ▮ ги претставува услугите кои се нудат во сервисот (ХИВ-тестирање, тестирање за хепатитис Ц, бесплатни кондоми и лубриканти и сл.);
- ▮ ги претставува целите на сесијата и улогата на советувачот;
- ▮ ги објаснува принципите на доверливост и доброволност, вклучувајќи го и начинот на евиденција и пристапот до податоците од клиентите;
- ▮ го известува за просечното времетраење на сесијата.

По краткиот преглед на сесијата, советувачот го поканува и охрабрува клиентот за отворена дискусија и поставување прашања за ХИВ превенцијата и сè што е поврзано со ХИВ.

Поставувањето на прашањата: „Си направил ли некогаш ХИВ-тест? Ако да, пред колку време и каде? А дали претходно си се тествал во теренско возило?“, ќе му помогнат на советувач да дознае дали клиентот претходно посетил сервис за ДСТ со цел планирање подобар пристап кон клиентот.

Во оваа фаза не се препорачува пополнување на формуларот за евиденција на податоци и истото се остава за во последната компонента од преттест-советувањето. На тој начин собирањето податоци ќе биде направено кога е веќе воспоставена довербата помеѓу клиентот и советувачот и кога советувачот веќе го дознал најголемиот дел од податоците потребни за формуларот за ХИВ-тестирање, во текот на претходната дискусија.

Пример за преттест-советување – компонента ВОВЕД/ВОСПОСТАВУВАЊЕ РЕЛАЦИЈА:

К – Клиент; С – Советувач

К: Здраво!

С: Здраво, јас сум Еми.

К: Горан.

К: Дали овде може да направам ХИВ-тест?

С: Да, да, на право место си, слободно влечи, седни си.

К: Не бев сигурен зашто на возилото не пишува ништо... па си реков да не ја згрешиш локацијата.

С: Намерно не пишува никаде ХИВ-тестирање за да не го обележуваме местото заради поголема приватност на клиентите.

К: Тоа не е лоша идеја.

С: Може слободно да седнеш (клиентот седнува).

С: Чај може да ти ставам?

К: Па, може.

С: Повели (советувачот му понудува чај на клиентот и седнува на столчето наспроти него).

С: Најпрво да се претставам, јас сум обучен советувач за ХИВ од невладината ХЕРА. Тука, во комбето нудиме доверливо советување и тестирање за ХИВ. Тестот се прави на доброволна основа, т.е. само на барање и со дозвола на клиентот, без присила или принуда од трето лице, пример: родител, доктор, работодавец... Самиот одлучуваш дали сакаш или не сакаш да го направиш тестот. Имаш ли претходно правено ХИВ-тест?

К: Да бидам искрен, досега не сум направил, не дека не сум размислувал... Баш пред некој ден случајно на интернет најдов информација дека во близина на студентските домови може да се направи ХИВ-тест... и си реков зошто да не. Да бидам искрен, она што мене ме загрижува е кои се шансите некој да дознае дека сум бил тука, дека сум правел ХИВ-тест, резултатот од тестот?

С: Во нашиот сервис доверливоста е загарантирана, односно сето она за што ќе си разговараме останува меѓу мене и тебе, а резултатот од тестот, ако решиш да го направиш, ќе ги знаеме само јас, ти и лаборантот кој е дел од нашиот тим и кој го изведува тестот. Морам да те информирам дека дел од информациите што ќе ги размениме ќе треба и да ги

запишам во формулар (му го покажува на клиентот), кој служи за наша евиденција и статистика, но сè се води под шифра, значи е анонимно, без име и презиме, така што доверливоста и приватноста се гарантирани. Дали е ова во ред со тебе?

К: Да, ама што ако некој друг го види моето име и презиме?

С: Не, не, како што спомнав, нема потреба од име и презиме, ниту бараме документ за лична идентификација. Како што ти кажав, сè оди под шифра, освен ако самиот не сакаш да стојат твоето име и презиме на формуларот, а резултатот од тестот нема и не смее да се сподели со никој друг без твоја дозвола.

К: Аха... добро тогаш, може да го направам тестот веднаш...

С: Пред да го направиме ХИВ-тестот, ќе треба малку да си поразговараме околу можните ризици за ХИВ, начините на кои се пренесува, процедура на ХИВ-тестирање и сето она што тебе те интересира и е поврзано со ХИВ. Не повеќе од 10 – 15 минути, секако ако ти немаш повеќе потреба од муабет. Притоа ќе треба да ти поставам и можеби малку поинтимни прашања, но сè со цел да процениме дали воопшто си бил во ризик за ХИВ, дали и кога да го направиме тестот. Дали си о.к. со тоа?

К: Да, да... јас сум о.к. со време... нема проблем да направиме муабет... а ти си доктор или?

С: Јас не сум доктор, туку сум обучен советуваач за ХИВ-тестирање. Мојата улога е да ти ги понудам сите потребни информации што се важни за ХИВ-тестирањето и секако да одговорам на прашањата што тебе те интересираат, а се поврзани со ХИВ, ХИВ-тестот, превенцијата од ХИВ и слично...

1.2. ДИСКУСИЈА ОКОЛУ ИНФОРМАЦИИТЕ ЗА ХИВ

Оваа фаза претставува основна компонента на преттест-советувањето за ХИВ. Во оваа компонента советуваачот со употреба на вештини на советување (**47 страна**), пред сè со поставување отворени прашања ги проценува предзнаењата на клиентот за ХИВ и врз основа на проценката нуди основни информации за ХИВ и СИДА, за начините на пренос на инфекцијата, за фазите на ХИВ-инфекцијата, за начините на превенција, АРВ и сл.

Исто така, во оваа фаза се нудат информации за важноста да се знае ХИВ-статусот, вклучувајќи ги предностите и негативните страни од правењето на ХИВ-тестот.

Луѓето имаат различни предзнаења и верувања за тоа што значи ХИВ или кои се најдобрите методи за спречување на ХИВ-преносот или другите сексуално преносливи инфекции. Поради тоа, важно е да се дискутира за тоа што клиентот знае или верува во однос на преносот на ХИВ-инфекцијата, без притоа да се претпоставува нивото на неговото знаење за ХИВ.

Во согласност со нивото на неговите знаења и ставовите, потребно советуваачот да понуди ажурирани информации за темите за кои клиентот нема информации, но и да понуди точни информации за темите каде што проценил дека клиентот има неточни информации или верува во митови.

пр. Клиентот има мислење или ставови за начините на превенција од ХИВ-инфекција кои не се ефективни за ХИВ превенција (предвременно ејакулирање или редовно ХИВ-тестирање). Од таа причина, важно е да се дискутира за тоа што клиентот знае или верува однос на ХИВ-инфекцијата и да се разјаснат, односно поправат погрешните информации/митови со давање точни информации.

Во продолжение на ова, следните аспекти може да бидат корисни:

- \\ демонстрација на правилна употреба на кондом;
- \\ информација за сексуални активности кај кои постои ризик за пренос на ХИВ;
- \\ податоци за сексуално преносливи инфекции;
- \\ употреба на стерилна опрема при инјектирање дрога.

Информациите треба да бидат дадени со јазик што е прилагоден кон клиентот (образовно ниво, целна група, возраст, род и слично)

1.3. ПРОЦЕНКА НА РИЗИЧНОТО ОДНЕСУВАЊЕ И ПРОЦЕНКА НА ПЕРИОДОТ НА ПРОЗОРЕЦ

а) Проценка на ризично однесување

Под ризично однесување се подразбира секоја активност при која постои можност за пренос на ХИВ-инфекцијата.

Проценката треба да се направи со едноставни, разбирливи прашања со кои советуваот ќе дознае која е причината што клиентот сака да направи ХИВ-тест:

- \\ Дали некогаш си имал сексуален однос без кондом?
- \\ Дали некогаш си имал сексуално пренослива инфекција?
- \\ Дали практикуваш употреба на кондоми при сексуален однос?
- \\ Дали некогаш си разменил игли и шприцови со друго лице при употреба на дрога?
- \\ Дали си имал интервенција за која не си сигурен дека приборот со кој е направена е стерилен (пр. тетоважа, пирсинг)?

Важен елемент во проценката на ризикот е фокусирањето на разговорот на неодамнешниот ризик, особено на околностите на последните ризични искуства. Причината за тоа е да се направи проценка на ризикот, на специфичните детали кои се однесуваат на ризикот.

Пр. Важно е да се разговара за типот на сексуалниот однос, дали имало употреба на кондом, за историјата на користење дрога на клиентот/неговиот партнер, за постоењето на други сексуално преносливи инфекции и сл.

За да биде советувањето ефективно, важно е да не се прават претпоставки за сексуалното однесување на клиентот, неговата сексуална ориентација или историјата на користење дрога. Дел од клиентите нема да сакаат да дадат информации или да дискутираат за нивниот сексуален живот или за употребата на дрога и советуваот треба да го почитува тоа.

Однесувањето на клиентот и ризикот од пренос на ХИВ на којшто се изложува клиентот и нивната зачестеност треба да се препознаат заедно со клиентот. На тој начин разговорот ќе се насочи кон начините на однесување или ситуациите што придонесуваат за зголемен ризик од инфекција и можноста за нивно намалување.

Овде важен елемент е да се процени нивото на промена на однесување кое клиентот го има постигнато.

Пр. Ако клиентот е во фаза на препознавање на проблемот (смета дека не се однесува ризично), сесијата на советување треба да му помогне да стане барем свесен за тоа.

Доколку клиентот е свесен за ризикот, треба да се поттикне да преземе акција и да се обиде да направи промена.

Ако клиентот е во фаза на иницијална промена на своето однесување, советувачот треба да му понуди поддршка, но и дополнителни информации и систем за препраќање.

Најуспешна ситуација е кога клиентот веќе е во фаза на преземање акција за промена на однесувањето. Во оваа ситуација правењето ХИВ-тест претставува само една од компонентите од планот за промена на однесувањето. На тој начин советувањата сесија само ќе придонесе кон зацврстување на однесувањето што клиентот веќе го прифатил.

Б) ПРОЦЕНКА НА ПЕРИОДОТ НА ПРОЗОРЕЦ

Периодот од навлегувањето на ХИВ во организмот до создавањето антитела кои ХИВ-тестот може да ги открие се нарекува период на прозорец. По инфицирањето, кај 95% од лицата ќе се создадат антитела за време од 3 месеци, а кај 99% за време од 6 месеци.

Затоа на клиентите им се препорачува тестирање по 3 и по 6 месеци од последното ризично однесување. За да се процени периодот на прозорецот, а според тоа и времетраењето кога да се направи тест, неопходно е да се идентификува кога бил последниот ризик, т.е. потенцијалната можност за ХИВ-инфекцијата.

Доколку клиентот никогаш нема направено ХИВ-тестирање, а бил многукратно во ризична ситуација, вклучувајќи го и прозорец-периодот, се препорачува да се направи ХИВ-тест поради сите претходни ризици, а за ризиците за кои сè уште не е поминат прозорец-периодот му се препорачува да направи ретестирање.

С: Од она што го разговаравме, значи, ХИВ може да се пренесе преку секс без кондом, споделување опрема за инјектирање дрога со друго лице или друг контакт со крв (пирсинг, тату)... Дали некогаш си се нашол во слична ситуација, т.е. дали си бил во ризична ситуација за ХИВ?

К: Охо... Па, сум имал доста ризици вака после муабетов ко ќе се сетам. На пример, кондом за орален секс никогаш не сум користел... Е, сега, за другите видови секс, за анален секогаш користам, не за друго, прљаво ми е... (се смее). За вагинален, сум имал пред 7 месеци на одмор, не користев со една девојка од Шпанија. После, минатата година ми пукна кондом... Исто... сум имал тек-тук секоја година, дали сум бил пијан или ептен сум немал кондом по журки... Ми се случувало.

С: Рече последниот ризик ти бил пред 7 месеци со девојката од Шпанија?

К: Да, да. Оттогаш и со секс не сум баш нешто за фалење, тек-тук, но со кондом сум цело време.

С: Може ли да ми опишеш каков беше последниот незащитен сексуален контакт, што се случуваше?

К: Па, колку што се сеќавам, имав вагинален и орален. Анален немав, тоа со сигурност се сеќавам.

С: Од она што ми го кажа, значи досега си бил во ситуации кои имаат ризик за ХИВ. Оралниот секс без кондом носи мал ризик за ХИВ, но вагиналниот секс без кондом е со висок ризик за пренос на ХИВ. Исто, ни е важно да го процениме времето на последниот ризичен контакт за да видиме дали и кога да го направиме тестот, т.е. тестот да даде валидни резултати, затоа што постои одредено време наречено период на прозорец, кој

изнесува 3 – 6 месеци од последниот ризичен контакт до појавата на антитела, во доволна количина за да ги открие тестот и да покаже точни резултати. Тоа значи дека ако го направиме тестот денес, ќе се однесува на сите твои ризични контакти во минатото до пред 3 – 6 месеци.

К: Значи, комотно може да се тестирам за да видам да не сум се заразил.

С: Доколку, како што ми кажа, твојот последен ризичен контакт бил вагинален секс без кондом и се случил пред 7 месеци, да, слободно може да се тестираш и тестот ќе покаже точни резултати.

К: Дури сега ме фати страв.

С: Од што ти се јави страв?

К: Па, да не сум се инфицирал, леле, уште тоа ми фали.

С: А, што може најлошо да ти се случи доколку резултат од тестот е позитивен?

К: Па, не знам... Што би правел, мислам дека сите би ме отфрлиле имајќи предвид во какво општество живееме.

С: Со кого би можел да го споделиш резултатот, имаш ли некој близок со кој би можел или со кој би сакал да разговараш, кој би те разбрал и би те поддржал доколу тестот е позитивен?

К: Па, освен сестра ми ниту ќе ме разбере некој, ниту, пак, можам да му се доверам. А, што ако сум позитивен навистина?

С: Денес со ХИВ може да се живее и функционира и да се има квалитетен живот. Ако и потврдниот тест излезе позитивен, во Македонија има тим на луѓе кои се посветени и работат со лицата кои живеат со ХИВ. Денес ХИВ е хронична болест, се примаат лекови (како за шеќер, за висок притисок) и лицата кои се ХИВ инфицирани живеат нормален живот.

К: А, добро, нели нема лек за ХИВ?

С: Лек за излекување на болеста сè уште не постои, но има лекови кои го продолжуваат животот, т.н. антиретровирусни лекови. Тие во Македонија се бесплатни и достапни за сите лица кои имаат потреба од лекување.

К: Јас знам дека во светот има сè и сешто, ама кај нас дека ја има, првпат слушам. А веднаш се нуди?

С: Иако постојат лекови, тие најчесто не се даваат веднаш одма откако ќе се дознае ХИВ позитивниот статус, туку лекарите кои работат на ХИВ на Клиниката за инфективни болести ги следат пациентите и според одредени параметри, дефинирани по светски и наши протокли, проценуваат кога е најдобро кај лицето да се отпочне со давање на лековите, затоа што ако еднаш се започне терапијата, лековите секојдневно треба да се примаат. Најважно е дека лекови има, достапни се за секој и бесплатни се, само треба да се оди на редовни контроли и да се следат препораките што лекарите ги даваат.

1.4. ХИВ-ТЕСТИРАЊЕ

Во овој дел му се објаснува типот на ХИВ-тестот којшто се употребува, односно дали ќе му биде направен брз или стандарден тест. (**31-32 страна**). Исто така, се нудат информации околу процедурата на ХИВ-тестирање, во согласност со типот на тестовите што се применуваат во ДСТ-сервисот (земање примерок од крв од прст или од вена).

Понатаму, му се објаснува значењето на потенцијалните резултати од ХИВ-тестот: Резултатот од брз ХИВ-тест може да се објасни:

– Доколку тестот е негативен, тоа значи дека е 100% негативен, освен доколку сè уште не е изминат периодот на прозорец, за што е потребно на клиентот да му се препорача ретестирање.

– Доколку тестот е позитивен, тоа не значи дека е конечен и треба задолжително да биде потврден со стандарден и конфирмативен тест. За таа цел клиентот се информира дека

ваквиот тест треба да се потврди во една од двете референтни институции за конфирмација на потврдниот резултат – Клиниката за инфективни болести или Институтот за јавно здравје).

Резултатот од брз ХИВ-тест може да се објасни:

– Доколку тестот е негативен, тоа значи дека е 100% негативен, освен доколку сè уште не е изминат периодот на прозорец за што е потребно на клиентот да му се препорача ретестирање.

– Доколку ХИВ-тестот се прави само со употреба на стандарден тест – ЕЛИСА (во дел од центрите за јавно здравје, Поликлиника Бит-пазар), исто како и при брзиот ХИВ-тест, резултатот на ХИВ-тестот мора да се потврдат со правење на конфирмативен ХИВ-тест во Клиниката за инфективни болести или Институтот за јавно здравје.

Резултатот од конфирмативен ХИВ-тест може да бидат следен:

– Доколку ХИВ-тестот се прави во Клиниката за инфективни болести или во Институтот за јавно здравје, клиентот се информира дека резултатот од ХИВ-тестот е конечен (без разлика дали е ХИВ позитивен/негативен).

Нудењето на информациите за значењето на резултатот од тестот е особено значајно да се случи во преттест-советувањето, со цел клиентот навремено да биде подготвен за посттест-сесијата кога треба му биде издаден резултатот од ХИВ-тестот.

С: За ХИВ-тестирање во нашиот центар користиме брзи ХИВ-тестови. Тестот се прави со земање крв од прст и резултатите од тестот се готови за 10 – 15 минути.

К: А колку се точни брзите тестови?

С: Доколку тестот е негативен, го издаваме како 100% негативен. Доколку брзиот тест е позитивен, не значи дека е позитивен сè додека не се потврди на Клиниката за инфективни болести или Институтот за јавно здравје за да се направи потврден тест за ХИВ.

К: А, се потврдува зашто не се баш добри тестовите или?

С: Не, не се проверува зашто тестовите не се баш добри, напротив, тоа се брзи тестови кои се препорачани од Светската здравствена организација, доста се осетливи. За да се избегне и најмала можност за грешка, според сите светски протоколи е утврдено дека доколку брзиот тест покаже позитивен резултат, тој мора да се провери со дополнителен, многу поосетлив тест, таканаречен Вестерн блот. Кај нас овој тест се работи на Клиниката за инфективни болести или во Институтот за јавно здравје. Доколку тој тест излезе позитивен, само тогаш на лицето му се издава конечен ХИВ позитивен статус.

К: Аха!

1.5. СОВЕТУВАЊЕ ЗА НАМАЛУВАЊЕ НА РИЗИКОТ ОД ХИВ

Во преттест сесијата потребно е да се отвори дискусија за намалување на ризичното однесување на клиентот, која директно зависи од претходно направената проценка на ризик.

Тоа вклучува информации и дискусија за користење кондоми при сексуални односи (типови кондоми во зависност од видот на сексуалниот однос, правилно чување и употреба на кондомот, демонстрација на правилно местење на кондомот, вклучувајќи ги и начините за преговарање за употреба на кондом со партнерот, причини кои доведуваат до зголемено ризично однесување, можности за намалување на ризикот).

Доколку станува збор за ризик што е поврзан со употребата на дрога со инјектирање,

потребно е советуваачот да отвори дискусија околу намалувањето на ризикот при употреба дрога со инјектирање (нудење информации за користење дрога преку употреба на чист прибор за инјектирање; нудење информации за дезинфекција на опремата доколку клиентот биде во ситуација да нема пристап до чиста опрема за инјектирање, нудење на информации за сервиси што обезбедуваат размена на чиста опрема за инјектирање, дискусија за причините што доведуваат до зголемено ризично однесување при употреба на дрога, дискусија за можностите за намалување на ризикот).

Во согласност со проценката на ризикот, советуваачот може да понуди и информации за превенција на пренос на ХИВ од мајка на дете доколку клиентката е бремена. Дополнително може да се понудат информации за нудење информации за користење стерилни инструменти при тетовирање или пирсинг на тело и слично.

Советувањето за намалување на ризикот особено може да се примени кај клиенти со кои постојано работиме, кои имаат можност да направат план за намалување на ризикот и на понатамошните средби се следи и се охрабрува клиентот во однос на постапките кои ги прави за промена на своето однесување.

Ова особено може да се примени во стационарните центри за ДСТ, кога временскиот период дозволува клиентот да практикува промена на однесувањето пред да го добие резултатот од ХИВ-тестот.

Информациите и советувањето за преносот на ХИВ мора да ги земат предвид социјалните и психолошките фактори што влијаат врз капацитетот на индивидуите да го практикуваат однесувањето со мал ризик од ХИВ.

Можни прашања што може да се постават во оваа компонента:

- ▮ Што можеш да направиш сега за да го намалиш ризикот од ХИВ?
- ▮ Што можеш да направиш за да ја промениш ситуацијата?
- ▮ Како планираш да ги користиш методите за превенција од пренос на ХИВ?
- ▮ Дали можеш да разговараш со твојот партнер за користење кондоми?
- ▮ Што е првата работа што можеш да ја преземеш за да го намалиш ризикот?
- ▮ Во кои ситуации најчесто се ставаш во ризик?

Советувачот треба да ги има предвид следните фактори што влијаат на промената на однесувањето:

- **знаењето:** основни информации за начините на пренос и начините на заштита од ХИВ-инфекцијата;
- **перцепцијата на ризикот:** чувството на ранливост кога станува збор за здравствен проблем;
- **перцепцијата на последиците:** предвидувањето што може да се случи во позитивна или негативна смисла, кое може да влијае на промената на однесувањето;
- **расположливоста на услугите:** постоењето на сервиси или продукти што се важни за да настане промената, сопствениот личниот капацитет и можностите да се користат (сервиси за бесплатни кондоми во околината, бесплатна опрема за инјектирање, центри за супституциска терапија);
- **способноста на лицето:** збир на навики кои се потребни за да се прифати одредено ново однесување;
- **самодовербата:** верувањето или самодовербата дека е можно да настане промена;
- ставовите и чувствата околу моменталното однесување и однесувањето кое треба да се

преземе за да се намали ризикот од ХИВ во иднина;

– **намерите:** што лицето посакува во иднина; перцепцијата на социјалните улоги: акциите за кои лицето мисли дека другите лица очекуваат од него да ги преземе.

Доколку советувачот процени дека клиентот во преттест-советувањето чувствува интензивен страв и напнатост поради потенцијалниот резултат од ХИВ-тестот, може да ја одложи компонентата за намалувањето на ризикот за посттест-советувањето кога ќе бидат готови резултатите од ХИВ-тестот.

С: Спомна дека ти се има случено и неколкупати да ти пукне кондом. Може ли да ми кажеш какви кономи најчесто користиш, како ги употребуваш?

К: Да, да, неколку пати ми се има случено.

С: Какви видови кондоми користиш?

К: А, јас само дурекс користам. Чување во џеб, ги чувам во фармерки.

С: За да не пукне кондомот, не е толку важен брендот (фирмата) на кондомот, туку важно е за секој вид секс да се користи соодветен кондом и тој правилно да се употребува. Спомена дека користиш кондоми за вагинален и анален секс, можеш ли да ми кажеш каква е разликата меѓу нив?

К: Па, не баш. Па, истите тие кондоми шо ги има на пазарот. Битно, го фрлам кондомот од анален во вагинален, тоа повеќе заради девојката, мене не ми смета.

С: Постојат различни кондоми, пример: кондом за орален, за анален и за вагинален секс.

Кондомите за анален секс се подебели од кондомите за вагинален секс, најчесто на нив пишува „extra strong“ или „extra safe“ и се дополнително подмачакни со лубрикант. Еве, погледни ја опаковката на кондомот за анален секс (му подава примерок на клиентот). Исто така, анусот нема природно подмачкување како што е случајот со вагината и затоа се препорачува, покрај на кондом за анален секс, да се користи дополнително и лубрикант или т.н. подмачкувач. Лубрикантот треба да е на база на вода и како лубрикант не се препорачуваат течности на база на масло (млека за тело, вазелин и сл.)

Слободно земи си од кутијата, бесплатно делиме за сите клиенти...

С: И уште нешто, за да не пукне кондомот, треба истиот и правилно да се употребува и чува. Може ли да ми кажеш од кај најчесто набавуваш кондоми и каде ги чуваш?

С: Јас баш во заден џеб ги чувам некогаш, а каде да ги ставам?

С: Во внатрешен џеб од јакна, џеб од кошула, ранец доколку носиш... некаде каде што нема да бидат изложени на механички притисок, којшто може да ги оштети...

К: Па, не ми текнало на тоа, инаку зошто да не. А, лубрикантот и на пенис се става?

С: Не, лубрикантот се става само од надворешната страна на кондомот којшто веќе е ставен на еректиран или дигнат пенис. Ако се стави и на пенисот, може побрзо да се извлече и слизне кондомот во текот на сексот...

К: Аха...

С: Кондомите, пак, за орален секс се без лубрикант и најчесто со различни бои, вкусови, пример: банана, лубеница, јагода и слично. Тие се потенки и се употребуваат само за орален секс, затоа што може лесно да пукнат ако се користат при друг вид секс.

К: А, орален секс на жена ако ѝ се прави?

С: За жени при орален секс се препрачува да се користи дентална фолија која има правоаглна форма, направена е од латекс, се поставува на вагината преку неа се изведува сексот. Кај нас ги нема на пазарот, но за замена може да се користи обичен кондом кој може да се расече попречно од двете страни, најпрво се трга пртсенот од кондомот (демонстрира со кондом), а потоа може со ноктите да се расече од двете страни, и на крај вака треба да изгледа замената за дентална фолија (му покажува на клиентот). Исто така, замена за дентална фолија може да е кујнска фолија којашто што се става на вагина и преку неа може да се нуди оралниот секс.

К: Да, ама реално тоа не знам дали некој може да го прави, малку смешно е.

С: Можеби звучи смешно, ама може и да изгледа забавно, да го направите тоа како дел од

сексуалната игра со партнерот. На тој начин ем сексот ќе биде заштитен ем нема да е незгодно и ќе биде забавно. Сакаш ли да ти покажам како да направиме денална фолија од кондом? (Советувачот демонстрира ако се согласи клиентот.)

1.6. ДОБИВАЊЕ ИНФОРМИРАНА СОГЛАСНОСТ ЗА ХИВ-ТЕСТИРАЊЕ

Во оваа фаза се запишуваат податоците од клиентот преку употреба на стандарден формулар за ХИВ-тестирање. (Анекс бр. 7). Советувачот е должен да му објасни на клиентот која е причината за пополнување на формуларот и за заштитата на податоците од формуларите (формуларите се пополнуваат под шифра и пристап до податоците имаат само лица кои се дел од тимот).

Формуларот, покрај демографски податоци, содржи податоци за проценка на ризикот, период на прозорец, употреба на дрога и други СПИ. Во оваа фаза најголемиот дел од податоците советувачот веќе ги добил во претходните делови од сесијата, така што ги запишува само податоците кои се пропуштени во текот на сесијата. Исто така, формуларот служи како алатка која на крајот на сесијата може да го потсети советувачот доколку пропуштил нешто во текот на преттест сесијата.

Одлуката на клиентот да направи тест и согласноста за тестирање (која се препорачува да е писмена) ја претставуваат последната фаза на преттест-советувањето. Пред да се направи тестот уште еднаш се нагласува фактот дека тестот е доброволен и уште еднаш се прашува клиентот дали сака да го направи ХИВ-тестот.

Иако клиентот на почетокот на сесијата изразил волја да се тестира, постои можност неговата одлука да се промени откако од советувачот ќе ги добие сите информации во преттест-сесијата. Ова може да се случи доколку клиентот не е психички подготвен, нема социјална мрежа за поддршка итн. Одлуката на клиентот да не прави ХИВ-тест треба целосно да се почитува од страна на советувачот и истата не треба да се толкува како неуспех на советувачот и неуспешна употреба на вештините за советување.

С: Имаш ли уште некое прашање, некоја дилема за која би поразговарале? Доколку немаш, се согласуваш ли сега накратко да го пополниме формуларот? Најголем дел од прашањата се, всушност, за сè што досега разговаравме?

К: Па, мислам дека добив одговор на сè што ме интересираше. Уште тестот да е ко што треба ќе бидам топ.

С: Сакам да те информирам дека за секоја сесија на советување водиме евиденција за секој посетител. Формуларите се пополнуваат заради добивање на статистички податоци од услугите што ги нудиме. Листите за евиденција се водат под шифра, без име и презиме на клиентот. До формуларите имаат пристап само луѓе кои се одговорни за евиденцијата и чувањето на податоците и нивната приватност е гарантирана. Дали е о.к. ова со тебе?

К: Што се однесува до мене, немам проблем, и име и презиме може да добиете. :)

С: Најголем дел од прашањата се однесуваат на она што го дискутиравме досега... Секако, доколку за нешто не се чувствуваш комфортно да одговориш, може да го прескокнеме тоа прашање без никаков проблем.

(Советувачот и клиентот го пополнуваат прашалникот.)

С: Е, сега, дали после сите добиени информации за ХИВ и ХИВ-тестирањето сакаш да го направиш ХИВ-тестот?

К: Да, дефинитивно сакам да се тестирам, па да видиме што ќе излезе со тестот.

С: Од она што досега разговаравме, имаш ли уште некое прашање што сакаш да го разјасниме? Доколку немаш, може ли сега да го направиме тестот? Да го повикам лаборантот? Па, ако се сетиш уште нешто да прашаш, ќе поразговараме кога ќе ти го дадам резултатот, важи?

К: Важи.

С: Ќе го повикам лаборантот Стојан. Стојан е лаборант од Центарот за јавно здравје, ќе те боцне за да ти земе крв. Резултатот од тестот ќе биде готов за околу 15 минути и ќе ти го соопштам повторно јас. Откако ќе те боцне лаборантот, врати се за петнаесетина минути за да ти го соопштам резултатот од тестот.

К: Ќе ме боли боцкањето на прстот?

С: Па, ќе те боли малку, ама не е неиздржлива болка, моментално трае. Се гледаме за 20 минути.

(Советувачот го повикува лаборантот за правење на ХИВ-тестот.)

2. ПОСТТЕСТ-СОВЕТУВАЊЕ

Во текот на сесијата за посттест-советување за ХИВ клиентот се известува за резултатот од направениот ХИВ-тест, се дискутира околу значењето на резултатот од ХИВ-тестот, советувачот му нуди поддршка на клиентот за справување со емоциите, се поттикнува клиентот на однесување со кое ќе ги избегне, односно ќе ги намали ризиците за пренос на ХИВ во иднина и се нудат опциите за натамошно следење и поддршка, вклучувајќи го и упатувањето до други сервиси.

По правило времетраењето на сесијата за посттест-советување трае исто долго колку и сесијата за преттест-советување, освен кога резултатот е позитивен, при што може да трае и подолго.

Следните две компоненти од сесијата за посттест-советување се однесуваат и на позитивен и на негативен резултат:

2.1. СООПШТУВАЊЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

Ова е првата компонента во посттест-советувањето. Резултатот мора да му се соопшти на клиентот веднаш, без дополнително одложување и на јасен и едноставен јазик. Одложување да се соопшти резултатот, без разлика каков е резултатот, може да предизвика нервоза, тензија или реакции на недоверба кај клиентот.

2.2. ДИСКУСИЈА ЗА ЗНАЧЕЊЕТО НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД ХИВ-ТЕСТОТ

Неопходно е да се објасни значењето на резултатите во секое посттест-советување што треба да се направи во согласност со разговорот во преттест-сесијата.

Вака, резултатот од ХИВ-тестот може да биде:

Негативен – нема докази (антитела) за постоење на ХИВ-инфекцијата.

Овде треба уште еднаш да се нагласи дека резултатот од ХИВ-тестот може да е лажно негативен, доколку се уште не е изминат периодот на прозорец.

Позитивен брз тест/позитивен стандарден тест (ЕЛИСА) којшто има потреба од

конфирмација– тестот покажува присуство на антитела, меѓутоа за да се издаде како конечен мора да се направи стандарден/ потврден (конфирматорен тест) – Вестерн блот (Western blot).

Конечен позитивен тест – (тестот е потврден преку правење на Вестерн блот тест) резултатот покажува дека има присуство на ХИВ-инфекција.

Во оваа компонента советувачот треба да провери дали клиентот го разбрал значењето на резултатот од ХИВ-тестот и да понуди дополнителна информација доколку тоа е неопходно, вклучувајќи ја и потребата за повторно тестирање (доколку резултатот е негативен).

3. ПОСТТЕСТ-СОВЕТУВАЊЕ ПРИ НЕГАТИВЕН РЕЗУЛТАТ

3.1. СООПШТУВАЊЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

(оваа компонента е опишана во делот 2.1. Соопштување на резултатите)

С: Повели, седни си.

К: Баш на време се вратив.

С: Да, да, на време си. Влези, да ти кажам дека тестот е негативен! Тоа значи досега си немал контакт со ХИВ вирусот, односно нема антитела за ХИВ во твојот организам. Значи, добро е!

(Остава неколку секунди за да ги види реакциите на клиентот.)

3.2. ДИСКУСИЈА ЗА ЗНАЧЕЊЕТО НА НЕГАТИВНИОТ РЕЗУЛТАТ ОД ХИВ-ТЕСТОТ

(оваа компонента е опишана во делот 2.2. Дискусија за значењето на резултатите)

К: Тоа е добро?

С: Тоа значи дека тестот покажа дека нема антитела односно не си се инфицирал со ХИВ.

К: А за тој од пред 7 месеци 100% е точен, така?

С: Да, да, секој ризик што се случил во минатото сè до последните 6 месеца го проверивме со тестот и не е настанат пренос на ХИВ.

3.3. ЕМОТИВНА ПОДДРШКА

Иако соопштувањето на ХИВ негативниот резултат во посттест-советувањето може да изгледа како најлесен дел во советувањето, сепак истото бара голема одговорност од страна на советувачот.

Имајќи предвид дека постои веројатност клиентот кој го направил ХИВ-тестот и добил ХИВ негативен резултат, откако ќе го напушти сервисот за ХИВ-тестирање, уште истиот ден повторно да се стави во ризично однесување. Дополнителен аргумент кон ова е тоа што дел од клиентите кога ќе добијат негативен резултат за заблагодаруваат и веднаш сакаат да го напуштат сервисот за ХИВ-тестирање. Тоа покажува дека не сакаат да

учествуваат во разговорот за намалување на ризикот.

Исто така, дел од клиентите кои се однесувале многу ризично во однос на ХИВ, кога добиваат ХИВ негативен резултат, може да добијат впечаток дека ХИВ не ги погодува, иако се нашле во ситуации на високоризично однесување, сепак не се инфицирале со ХИВ. Тоа може да е причина за прифаќање на методите за превенција од ХИВ кои не се ефикасни, на пр. редовно ХИВ-тестирање.

Иако резултатот од ХИВ-тестот е негативен, сепак, потребно е да се обезбеди поддршка за клиентите да се справат со емоциите, а особено оние што имале интензивни негативни емоции пред правењето на ХИВ-тестот: страв, лутина, и да им се дозволи да ги искажат емоциите кои ги чувствуваат по добивањето на резултатот од тестот: солзи-радосници, олеснување, среќа и слично).

К: Леле, ми олесна, навистина. Радосен сум.(се смее). Малку ме фати страв, морам да признаам, пошто од мубаеов шо го направивме, и тоа како сум имал шанси да го закачам вирусот.

(Советувачот му остава простор на клиентот да ги изрази своите емоции.)

3.4. ДИСКУСИЈА/ПОВТОРНА ДИСКУСИЈА ЗА НАМАЛУВАЊЕ НА РИЗИКОТ

Многу често во преттест-советувањето нема доволно простор за дискусија за намалување на ризичното однесување кое го практикува клиентот. Затоа, за време на посттест-сесијата се препорачува да се отвори дискусија за намалување на ризичното однесување доколку за тоа немало време во текот на преттест-сесијата, или да се продолжи со веќе започнатата дискусија од претходната сесија.

Овој дел може да се искористи за нудење дополнителни информации за намалувањето на ризикот, во согласност со проценката на ризик која е направена заедно со клиентот во преттест-советувањето. Исто така, советуваачот со користење отворени прашања и вештини на советување треба да се обиде да го поттикне клиентот активно да размислува за пречките за безбедно однесување и можностите за нивно надминување и промена на однесувањето во иднина.

Дискусијата за намалувањето на ризикот треба да биде прилагодена на направената проценка на ризик. Па така, советуваачот во текот на оваа компонента нуди информации за:

- намалувањето на сексуалниот ризик (правилна употреба и чување на кондомите, видови кондоми, демонстрација на употреба на кондом, начини на преговарање за употреба на кондом со партнерот и сл.);
- намалувањето на ризикот при инјектирање дрога (користење чиста опрема за инјектирање, дезинфекција на опремата што ја користи во услови кога тоа е единствена опција, сервиси за размена на чиста опрема за инјектирање и сл.).

Исто така, советуваачот го проценува нивото на промена на однесувањето (свесен е за ризичното однесување; се наоѓа во почетна промена за намалување/избегнување на

ризикот; веќе практикува однесување за намалување/избегнување на преносот).

Советувањето за намалувањето на ризикот е особено применливо за лица со кои советуваците комуницираат постојано во рамките на сервисите во кои работат, кога заедно со клиентот прават план за намалување или избегнување на ризичното однесување кое може постојано се следи.

С: Од она што претходно разговаравме за користење кондоми, спомена дека ти се случува да не користиш кондом.

К: Не многу често, но ми се случува... да ми се задеси... да не користам кондом.

С: Во кои ситуации најчесто ти се случува да не користиш кондоми?

К: Па, на журки, забави, на пример, нешто ненадејно ко ќе ми се случи... Те води моментот, тоа ти е тоа? Најчесто зашто немам кондом во моментот... сепак сум студент, се случува броук да сум пред журката, сум почастил девојка, за кондоми не останале пари да купам... и ете ти беља...

С: Спомна дека немаш секогаш пари да купиш, за во тие ситуации може да се снабдиш со бесплатни кондоми. Знаеш ли каде да ги набавиш?

К: Па, не баш.

С: Младинските центри „Сакам да знам“ на Водно и во Шутка нудат бесплатни кондоми и лубриканти, не треба ни книшка, ни упат, ни лична идентификација, само треба да го посетиш Центарот и да побараш. Еве ти дополнително брошурки на кои има повеќе информации за центрите: кога работат, каде се наоѓаат. Можеш да појдеш секој работен ден.

К: А, кај се наоѓа тој центар?

С: Еве ти брошурки да си прочиташ дополнително, тука има и мапа и телефон, работни часови на Центарот, може да се обратиш секој работен ден.

С: Дали има и други ситуации во кои не користиш кондоми?

К: Па, најчесто таа, ако сум запиен, па малку грижа на совест имам што немам кондом, и толку...

С: А, ако имаш кондом со себе, го користиш?

К: Секако дека го користам, ако сум го набавил, ама ако го немам, не му ја мислам многу... Особено ако сум со некои посигурни девојки...

К: Што значи за тебе „посигурни девојки“?

С: Па, помирни девојчиња, што не шврљаат лево-десно. Знаеш на што мислам?

С: А, како знаеш дали тие девојки имаат ХИВ или некоја друга инфекција?

К: Не дека знам, ама шансите да имаат се помали, бар така мислам... Мада, може да има нешто, а да не се знае...

С: Како што претходно зборевме, и ХИВ и многу СПИ немаат долго време симптоми или знаци, така што никој не може според изгледот да биде сигурен партнер. Само тестот е тој со кој може да се знае статусот. Затоа, најдобро е со секој партнер да се користи кондом, башка млад си, а кондомот штити и од несакана бременост, така што уште една причина зошто би се користел при секој сексуален однос, независно дали девојката е нова, позната или стална врска.

3.5. ПРЕПРАЌАЊЕ И НАТАМОШНО СЛЕДЕЊЕ

Во согласност со разговорот во сесијата за преттест-советување на клиентите им се нуди информација за мрежата на сервиси што постојат во неговата блиска околина, каде што може да биде препратен доколку има потреба (сервиси за размена на опрема за инјектирање, сервиси за супституциска терапија – метадон или бубренофин, сервиси за бесплатни кондоми и лубриканти, сервиси за сексуално преносливи инфекции, за сексуално и репродуктивно здравје, контрацепција и сл.).

Затоа е важно советувачот за ДСТ да биде добро запознаен со веќе постоечките сервиси поврзани со ХИВ и сексуално и репродуктивно здравје во локалната средина за да може да го препрати клиентот и да му понуди информација за нив.

Исто така, во овој дел треба да се понудат информации за следна средба доколку е проценета потреба за повторно тестирање за ХИВ.

Договарањето на средбата за издавање на резултатите не е применливо во сервисите каде што се користат брзи ХИВ-тестови чии резултати се издаваат истиот ден кога се прави ХИВ-тестот.

С: Прееска кога го пополнувавме прашалникот, спомена дека си имал некако чешкање, пецкање во регијата на половиот орган.

К: Имав и некаков исцедок, ама за некоја недела-две само од себе си помина.

С: Сите тие симптоми: чешкање, пецкање, необичен исцедок од пенисот, се симптоми на сексуално преносливи инфекции или инфекции кои најчесто се пренесуваат преку незаштитен сексуален однос.

К: А, колку се опасни овие сексуално преносливи инфекции?

С: Сексуално преносливите инфекции се предизвикани од различни причинители како што се: габи, бактерии, вируси или паразити. Постојат различни инфекции, пример: габична е кандидата, потоа бактериски се: сифилисот, гонорејата и хламидијата. Од вирусните инфекции најчести се херпес симплекс, хуман папилома вирус, хепатитис Б и Ц. Доколку се лекуваат навреме, најголемиот дел од нив може успешно да се излечат. Е, сега, зависи и од причинителот на сексуално преносливата инфекција, некои се полесно излечливи, може да бидат и посериозни и, доколку не се лекуваат навреме, да предизвикаат стерилност или други компликации.

К: А, според симптомите може да ми кажете каква инфекција имам, дали таа е сериозна, пошто сега немам никакви симптоми?

С: Јас не можам да ти кажам, потребно е да се направи преглед од страна на лекар. Можам да те препратам до Младинскиот центар „Сакам да знам“, таму се нудат бесплатни советувања и тестирања за сексуално преносливи инфекции. Може да се јавиш во Центарот и да закажеш кај дерматовенеролог и да ја направиш и таа проверка.

К: А, треба книшка, картонче?

С: Услугите се бесплатни и доверливи, не се потребни документи за идентификација и здравствена книшка.

К: ОК, да отидам уште таму за секој случај да проверам да не имам закачено нешто. Важно, ХИВ го елиминирам како сомнеж, па сега и другото ќе го направам. Е па, фала многу за услугата. Ќе си ги земам и материјаливе и кондоми уште неколку.

С: Нема за што. Слободно земи си и лубриканти... Повели. Драго ми беше, доколку имаш каква било потреба од информација или услуга, обрати се повторно кај нас или во центрите за кои ти дадов контакти. Поздрав!

К: Поздрав! (Се ракуваат и клиентот го напушта сервисот.)

4. ПОСТТЕСТ-СОВЕТУВАЊЕ ПРИ ПОЗИТИВЕН РЕЗУЛТАТ

4.1. СООПШТУВАЊЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

(оваа компонента е опишана во делот 2.1. Соопштување на резултатите)

С: Повели, седни си, резултатот е готов...

К: И, каков е?

С: Резултатот на брзиот тест покажа дека тестот е позитивен...

4.2. ДИСКУСИЈА ЗА ЗНАЧЕЊЕТО НА ПОЗИТИВНИОТ РЕЗУЛТАТ ОД ХИВ-ТЕСТОТ

(оваа компонента е опишана во делот 2.2. дискусија за значењето на резултатите)

(Продолжува советуваачот)

С: Но, како што разговаравме и претходно, ова не е конечен резултат. За да се утврди дефинитивно твојот ХИВ-статус, мора да направиш уште еден, дополнителен тест, кој се прави на Инфективната клиника или во Институтот за јавно здравје (остава простор за да ги види реакциите на клиентот).

К: Чекај малку, сакаш да ми кажеш сега дека имам или немам ХИВ, не разбирам...

С: Денешниов резултат не е конечен, тој кажува дека постои голема веројатност дека си бил во контакт со ХИВ, сепак, ќе мора да се направи уште една проверка на крвта со поспецифичен, потврден тест, и кога ќе го добиеш резултатот од тој дополнителен тест, ќе може дефинитивно да го знаеш твојот ХИВ-статус, односно ќе знаеш дали имаш или немаш ХИВ. Дали ти е сега појасно или сакаш дополнително да ти објаснам околу тестирањето?

К: И ми е и не ми е... значи ќе треба пак да се тестирам на инфективно или во... како го кажа...

С: Институтот за јавно здравје, по старо Републички завод за здравствена заштита, се наоѓа во истата зграда со Министерството за здравство.

К: Леле, не ми се верува... баш мене ме трефна... ма подобро да не се тестирав...(разочарано)

С: Верувам дека сега сè ти е измешано, но и самата одлука да се тестираш е многу храбра и вистинска. Само со тестот можеш да си ја решиш дилемата дали си или не си ХИВ-позитивен, а што порано го дознаеш тоа, толку порано ќе може да се преземат идни чекори во зависност од конечниот резултат.

К: А, има ли шанси овој тест да е помешан со некој друг што правел тест пред мене?

С: Грешка од типот дека се измешани резултатите не може да има, лаборантот работи според строг протокол и не постои можност да се случи такво нешто.

4.3. ЕМОТИВНА ПОДДРШКА

На првата средба најважно е советуваачот да се справи со емоциите на клиентот. Советувачот во посттест-советувањето при позитивниот ХИВ-резултат треба да ги земе предвид реакциите на клиентот откако ќе го слушне резултатот од тестот (шок, одрекување, прифаќање и слично) и да се фокусира на негова поддршка за разрешување на ситуацијата во која се наоѓа откако слушнал за позитивниот ХИВ резултат.

МОЖНИ НЕГАТИВНИ РЕАКЦИИ НА КЛИЕНТОТ ПРИ ПОЗИТИВЕН ХИВ-РЕЗУЛТАТ:

Шок. Информациите имале многу големо влијание врз клиентот, некогаш и над капацитетите за одбрана на личноста, и во тој момент клиентот се чувствува „затрупан“ од добиената информација. Многумина го објаснуваат шокот како „црна дупка“, „состојба на апатија“ или „губење на контакт со реалноста“ (не можев да слушам ништо, како да потона сè во моментот, како да добив удар). Во моментите на шок индивидуата не може да реагира на надворешната средина и затоа е особено важно во ваквите моменти советуваачот да молчи и да му остави простор на клиентот „да се врати на себе“ и дури тогаш да се обиде повторно да воспостави визуелен и физички контакт за да го стимулира да си ја објасни ситуацијата во која се наоѓа.

Одрекување или негирање. Друга можна реакција при позитивен ХИВ-резултат претставува одрекувањето на резултатот: (Не, не, не, ова не може да биде. Мора да има некаква грешка. Ќе го проверам тестов на друго место. Не ми се верува. Оваа фаза понекогаш не може да се избегне и на некој начин негирањето помага за да се надмине состојбата, која е премногу тешка за да се прифати веднаш. Оваа реакција треба да се почитува од страна на советуваачот, но не смее да се поддржува (никогаш не треба да се каже: Да, да, може да има некаква грешка.)

Бес. Одбранбена реакција, која води кон востановување (интеграција) на личноста и почеток за свесност за информацијата за позитивниот ХИВ-резултат. При изразувањето на бесот клиентот може да употреби зборови кои се навредливи и тешко прифатливи за советуваачот. Важно е бесот да биде истолериран и да му се дозволи на клиентот да го изрази. Бесот може да биде насочен кон друго лице преку барање на виновник или жртвени јариња (Само ако го најдам тој што ми го пренесе вирусот!), навреди кон другите лица (партнери кои го излажале; доктори кои не го информирале соодветно; општеството, кое не функционира и сл.). Бесот може да е насочен и кон самата личност (Сè е моја грешка!, Добив тоа што заслужив и сл.). Важно е советуваачот да го прифати бесот на клиентот и да дозволи да биде изразен без да го сфаќа лично (не смее да се почувствува навреден или погоден од зборовите на клиентот).

Советувачот му остава простор на клиентот да ги изрази своите емоции по добиениот резултат од тестот. Состојбата во која се наоѓа треба да ја идентификува самиот клиент преку:

- ▮ зборување за дијагнозата;
- ▮ плачење, изразување тага, бес и лутина;
- ▮ размислување за тоа кој може да го поддржи;
- ▮ размислување за нови цели во иднина, нови можности;
- ▮ правење план за справување со ситуацијата.

Важно е на клиентот во текот на разговорот да се му даде до знаење дека може да разговара за тоа што го чувствува, без да биде осудуван, игнориран или исклучен. Советувачот мора да одговори искрено, топло, да покаже разбирање, толеранција и да се обиде да ги разбере неговите чувства.

Исто така, советуваачот треба да открие што знае клиентот за тоа како е да се живее со ХИВ. Во согласност со тоа треба да се понудат кратки и разбирливи информации, онолку колку што клиентот има потреба во моментот (најчесто на првата средба клиентите не се во состојба да примат многу информации).

МОЖНИ ИЗЈАВИ КОИ МОЖЕ ДА ГИ КОРИСТИ СОВЕТУВАЧОТ:

- Денес ХИВ-инфекцијата претставува хронична (долготрајна состојба/болест) инфекција и ЛЖХИВ живеат квалитетен и долг живот со ХИВ.
- Во Македонија има третман за ХИВ, кој е достапен и бесплатен за сите пациенти кои имаат потреба од него.
- Постои група од ЛЖХИВ во Македонија, кои нудат помош и врсничка поддршка на сите лица кои живеат со ХИВ. (Разговорот со нив може многу да помогне за клиентот подобро да го прифати животот со ХИВ.) Денешните третмани за ХИВ се сè поефективни и поефективни. Развојот на медицинската технологија е во постојан раст.
- Денес лицата кои живеат со ХИВ може да планираат родителство и да преземат мерки, со што шансите за пренос на ХИВ на детето значително се намалуваат (доколку мајката е ХИВ позитивна и ги преземе сите мерки во текот на бременоста, пораѓањето и доењето, шансите за пренос на ХИВ од мајката на детето се помали од 1%; во земјите од регионот постои опција за „перење сперма“ доколку мажот е ХИВ позитивен).

С: Веројатно многу работи ти се вртат во глава во моментов. Има ли нешто за што сакаш сега да разговараме, нешто што можеби сега најмногу те загрижува?

К: Не можам уште да поверувам, сè ми е измешано... Иако го направив, никако не помислував дека ќе излезе вака. Како ќе живеам сега, што ќе се случува со мене? Сè е сега загубено...

С: Верувам дека сега сè ти е измешано, но секако не е сè загубено! Денес со ХИВ се живее долг и квалитетен живот. Лицата што живеат со вирусот водат еден сосема нормален живот и прават сè што правеле до пред дознавањето на својот позитивен ХИВ-статус. И во светот и кај нас постојат и лекови, професионалци и сервиси што стојат на располагање за да одговорат на потребите што ги имаат ХИВ инфицираните лица, нивните семејства, партнери и најблиски. Прегледите и лековите кај нас се бесплатни, а лекарите ќе започнат со навремено следење на твојата здравствена состојба. Но, сепак, ова е првичен резултат. Ако и резултатот од тестовите на Инфективна или во Институтот за јавно здравје излезе позитивен, може да разговараме многу повеќе за животот со ХИВ, и сите достапни опции. Сакаш ли за уште нешто сега да поборуваше?

К: Па, не знам, ај и да е така... што ако се расчуе, ќе почнат да ме оговараат, низ што сè не ќе треба да поминам... Кои се шансите да се дознае дека сум позитивен?

С: Те уверувам дека од кај нас нема да излезе информација за твојот ХИВ-статус. Значи, во моментов знаеме само јас, ти и лаборантот што те боцкаше. Луѓето што понатаму ќе ги контактираме за го потврдиме резултатот се исто така луѓе што долги години работат и се вклучени во приказната за ХИВ и во нив имаме потполна доверба. На кој друг ќе кажеш, дали и кога ќе кажеш, одлучуваш само ти, а ние од тимот може да ти помогнеме ако сакаш со некој да го споделиш резултатот.

К: Значи, и понатаму ќе можам да бидам под шифрата под која сега се тестирав? Како ќе оди тоа сега?

С: Додека да го направиш потврдниот тест и додека да го добиеш конечниот резултат, да. Но, доколку се потврди ХИВ позитивен статус, понатаму ќе мора да се лекуваш со твојата здравствена легитимација. Но, и во ова нема да бидеш сам. На Клиниката за инфективни болести постои професионален тим на лекари и специјалисти што ја третираат оваа проблематика, социјален работник што ќе ти понуди поддршка за справување со секојдневните социјални проблеми што можеби ќе произлезат. Исто така, постои и група лица што живеат со ХИВ и кои може да споделат нивни искуства и да ти дадат поддршка.

Сите тие луѓе се лекуваат и контролираат под нивниот личен идентитет, а сепак никој во околината не го дознал нивниот ХИВ-статус.

К: Колку луѓе има како мене, сите тие живеат нормално и не лежат во болница?

С: Да, сите тие луѓе живеат нормално, студираат, работат, патуваат... Многу луѓе со ХИВ доживуваат длабока старост. Дел од тие луѓе ја сочинуваат групата за поддршка на луѓе што живеат со ХИВ – „Заедно посилни“. Оваа група може да ти помогне да го прифатиш ХИВ-статусот, затоа што дел од тие луѓе се и советувачи и со своите искуства можат да ти дадат и корисни информации како тие продолжиле понатаму, и да ти дадат поддршка во справувањето со тешкотиите и да ти помогнат во прифаќањето на животот со ХИВ.

4.4. НАМАЛУВАЊЕ НА РИЗИКОТ

Во текот на советувањето на лице со позитивен ХИВ-резултат, советувачот е должен да го насочи клиентот да размислува за тоа кога сака и кого треба да информира за својот позитивен статус. Тоа се лица кои биле изложени на ризик од ХИВ-трансмисија (сексуални партнери и лица со кои споделува опрема за инјектирање). Целите на информирањето на лицата кои биле изложени на ризик се советување и тестирање од ХИВ, заради навремена дијагноза и третман, и промоција и намалување на однесувањето што е ризично за натамошен пренос на ХИВ-инфекцијата. Сепак, советувањето за намалување на ризикот кај лицата кои се ХИВ позитивни не е целосно применливо за сервисите каде што се нуди брз ХИВ-тест (Теренско ДСТ и дел од јавните здравствени институции), затоа што не е добиен конечен резултат од ХИВ-тестот. Во овие сервиси, при добивањето на позитивен резултат, евентуално, може да се дискутира за намалување на ризикот, во согласност со моменталните реакции и потребите на клиентот (употреба на кондом, користење на личен прибор за инјектирање се додека не се направи потврдниот тест).

Во сесијата кога клиентот за првпат го дознава својот ХИВ позитивен статус најважно е разговорот да биде насочен кон самиот клиент и поддршката кон него во справувањето со информациите за ХИВ дијагнозата. Дискусијата околу начинот на кој клиентот ќе му го соопшти резултатот на партнерот или партнерите кои биле изложени на ризик од ХИВ е особено применливо во последователните сесии кога клиентот веќе се соочил и ја прифатил ХИВ дијагнозата. Ваквиот разговор најчесто се води од страна на тимот за психосоцијална поддршка на лица кои живеат со ХИВ или, пак, преку врсничка поддршка од страна на самите лица кои живеат со ХИВ во Советувалиштето за ХИВ при Клиниката за инфективни болести. Сепак, дел од клиентите може да сакаат понатаму да комуницираат со советувачот со кој го воспоставиле првиот контакт и доверба, односно со советувачот со кој го правеле пред и посттест-советувањето пред да биде потврдена дијагнозата за ХИВ (на терен или во стационарните сервиси за ДСТ каде што се користат брзи или стандардни тестови, но не и конфирматорен тест).

К: А, како сега ќе кажам дома е друго прашање...

С: Во текот на разговорот спомена дека можеш да ѝ се довериш на сестра ти, која ќе може да те разбере и да ти даде поддршка во моментов. Но, и за неа, и за твоите родители, ти одлучуваш дали ќе им соопштиш или не, и дали тоа ќе го направиш сега или можеби подоцна. Сепак, додека да го добиеш конечниот резултат, можеби е најдобро да не го споделуваш со многу луѓе. Во Советувалиштето во Инфективната клиника постои тим на професионалци што можат да ти помогнат да донесеш одлука со кого да го споделиш својот статус, доколку конечниот резултат од тестот е позитивен.

К: На девојката не сакам да ѝ кажам сега, и онака со неа цело време користам кондоми.

С: Најважно е доколку во меѓувреме имате секс, да си користиш кондом како и досега.

К: Ма, никогаш повеќе нема да имам секс, со никого.

С: Можеби сега така размислуваш, и во ред е тоа, сепак сексуалниот живот е важен сегмент за квалитетен живот. Лицата што живеат со ХИВ имаат право на задоволувачки сексуален живот и со редовно користење кондоми шансите за понатамошен пренос на инфекцијата значително се намалуваат. Кај нас постојат сервиси што може да ти дадат поддршка за разрешување и на сите дилеми поврзани за натамошниот сексуален живот. Кога ќе сакаш и кога ќе бидеш спремен, може да ги контактираш овие центри, сам или со партнерката за повеќе информации.

4.5. ПРЕПРАЌАЊЕ (РЕФЕРИРАЊЕ)

Доколку за ХИВ-тестирање се употребува брз тест или стандарден тест, во посттест-советувањето најважно е да се мотивира клиентот и да се реферира до една од двете референтни институции за конфирмација на резултатот од брзиот позитивен тест.

Доколку ХИВ-тестот е правен во Институтот за јавно здравје, при што позитивниот ХИВ-резултат е конечен, клиентот треба да биде препратен до Советувалиштето за ХИВ и СИДА во рамките на Инфективната клиника, кое претставува единствен сервис за грижа и поддршка на ЛЖХИВ во Република Македонија.

С: Сега-засега најважен си ти, а откако ќе го направиш потврдниот тест, ќе зборуваме за другите работи. Сега е важно малку да се потсмриш, ако може да си дојдеш малку при себе, знаеш, надвор има уште луѓе што чекаат за тест, па да не даваме дополнителен повод за сомнеж, башка и се задржавме малку повеќе, па може да се посомневаат.

К: Да, имаш право, сега кога ќе ме видат дека сум сериозен, може ќе се посомневаат. Уф! уште не ми се верува, сепак да го направам тестот на Инфективна клиника или во Институтот за јавно здравје, па да видиме. Каде е подобро, што мислиш?

С: И двете лаборатории се референтни, односно се единствените што го прават тестот, твоја одлука е каде ќе решиш да се тестираш. Еве, кажи ми каде мислиш дека тебе ти е позгодно: ако сакаш директно да го направиш тестот во Советувалиштето на Инфективната клиника каде што се одвива и третманот и лекувањето, можеме таму, а доколку сакаш прво на некое друго место да го провериш резултатот, можеме во Институтот за јавно здравје. Ако сакаш, може да појдеме заедно или доколку одиш сам и сакаш да се разговараме по резултатот, можеш да дојдеш или се јавиш во нашата организација, секој ден од 9 до 17 часот.

К: Би сакал, сепак, и ти да дојдеш со мене, ако не е проблем.

С: Воопшто не е проблем. Кое време ти е најзгодно и каде сакаш да се сретнеме утре?

К: Добро, нека биде во 8 часот, пред влезот на Клинички центар.

С: Договорено, се гледаме утре.

(Препорачливо е разменување на телефонските броеви со цел да не се изгуби контактот со клиентот.)

ПОЗИТИВНА ПРЕВЕНЦИЈА

Позитивната превенција вклучува низа суштински елементи што им овозможуваат на ЛЖХИВ да го заштитат сопственото сексуално и репродуктивно здравје (СРЗ) и да ги избегнат другите сексуално преносливи инфекции (СПИ), да ја одложат прогресијата на болеста и да промовираат заемна одговорност за заштита на сопственото СРЗ и намалување на ризикот за пренос на ХИВ.

Позитивната превенција ги нагласува следните 4 водечки принципи:

Промоција на човековите права

Заштитата на човековите права на ЛЖХИВ е од врвна важност. Ова вклучува заштита на нивното право на приватност, доверливост, информирана согласност и доброволно обелоденување на ХИВ-статусот.

Вклучување на ЛЖХИВ

Примената на ГИПА-принципот (Great Involvement of PLHIV) ќе осигури активно вклучување на ХИВ-позитивните лица во процесите на носење одлуки кои директно ги засегаат нивните животи.

Заедничка сопственост и одговорност

Одговорноста за намалување на ХИВ-преносот се однесува на сите, не само на ЛЖХИВ. Побезбедно и одговорно сексуално однесување е одговорност на сите партнери, без разлика на нивниот ХИВ-статус. На тој начин се тргнува огромното бремене, кое се однесува само на лицата што се свесни за својот ХИВ-статус и овозможува подобрување на комуникацијата и еднаквоста во рамките на една врска.

Препознавање на различноста

ЛЖХИВ имаат разнообразни потреби, кои зависат од полот, родот, возраста, етничката припадност, сексуалната ориентација, употребата на дрога, ризичното однесување, времетраењето на живеење со ХИВ, дали ЛЖХИВ се на третман или не, и затоа стратегиите на позитивна превенција треба да одговарат токму на овие различни потреби.

ПСИХОСОЦИЈАЛНА ПОДДРШКА

Психосоцијалната поддршка се однесува на справувањето со моменталните психички и социјални проблеми со кои се соочуваат лицата што живеат со ХИВ, нивните партнери, семејства и сите оние кои се засегнати од ХИВ.

Психосоцијалната поддршка може да им помогне на лицата што живеат со ХИВ или што се засегнати од ХИВ поефикасно да се справат со секоја фаза на инфекцијата заради подобрување на квалитетот на животот.

Психосоцијалната поддршка е интегрален сегмент од справувањето со целокупниот тек на ХИВ-инфекцијата и најефикасниот механизам за надминување на секојдневните и немедицински аспекти на оваа хронична инфекција.

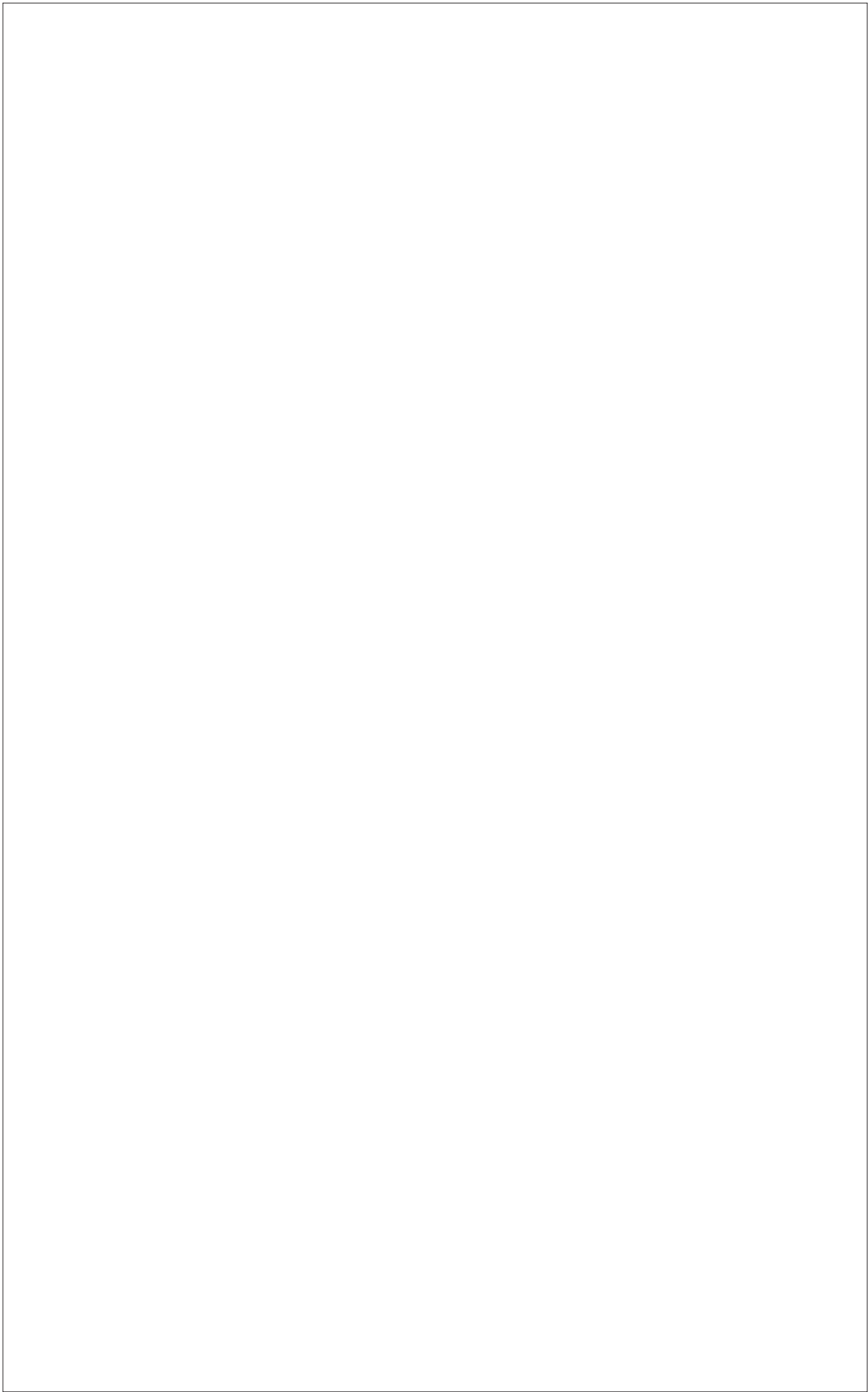
Во Република Македонија психосоцијалната поддршка е достапна во Советувалиштето за ХИВ при Клиниката за инфективни болести и фебрилни состојби во Скопје, каде што се нудат услуги за поддршка на луѓето што живеат со ХИВ во земјата.

ПОДДРШКА НА ЛИЦАТА ШТО ЖИВЕАТ СО ХИВ

Покрај психосоцијалната поддршка која се нуди во рамките на Советувалиштето за ХИВ, во истиот сервис лицата кои живеат со ХИВ може да добијат т.н. врсничка поддршка која што ја нудат обучени лица од самата заедница. Врсничката поддршка се нуди „лице во лице“, преку интернет или телефон, а исто така и преку посета дома или во болница.

Првичниот контакт со лицата кои живеат со ХИВ кои нудат врсничка поддршка може да се оствари преку е-mail (za.posilni@ovi.com) или со посредување на социјалниот работник во Советувалиштето.

Дополнително лицата кои живеат со ХИВ може да се приклучат кон групата за поддршка и самопомош на лицата со ХИВ – Заедно посилни, во која членуваат лица со различна возраст, пол, етничка припадност итн., кои заеднички прават напори за подобар, поквалитетен и достоинствен живот на лицата што живеат со ХИВ во Македонија.

МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА НА КВАЛИТЕТОТ НА УСЛУГИТЕ ЗА ДСТ

V. МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА НА КВАЛИТЕТОТ НА УСЛУГИТЕ ЗА ДСТ

1. ВОВЕД ВО МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА

Во овој дел направен е преглед на алатките и методите кои давателите на услуги и менаџерите може да ги користат за мониторинг и евалуација на квалитетот на услугите кои се нудат во сервисите за ДСТ, со цел да се овозможи нивно континуирано подобрување.

Мониторингот и евалуацијата се меѓусебно поврзани, но не се исти. Мониторингот претставува систематско собирање информации и нивно документирање на тековна основа, со цел лицата кои се вклучени во сервисите да може да ги евалуираат сервисите. Тоа е континуиран процес на следење на имплементацијата на севкупната програма, односно на активностите во ДСТ-сервисот.

Евалуацијата претставува периодична проценка за тоа како сервисите напредуваат и што се постигнува со нив.

За евалуација се користи документацијата од мониторингот и други методи (како што се: набљудувањето, интервјуата, дискусиите и сл.) за да се идентификуваат промените кои сервисите ги прават врз луѓето и останатите сервиси и начините како сервисите ги постигнуваат овие промени (достигнувања). Евалуацијата вклучува критички осврт на она што е направено, пред сè нагласува што е добро направено, што може да се подобри во иднина и кои се потребните чекори што треба да следуваат за да настанат подобрувањата.

ТРИТЕ КЛУЧНИ ПРАШАЊА ВО ЕВАЛУАЦИЈАТА НА СЕРВИСИТЕ СЕ:

Дали ДСТ-сервисот е успешен? На пример:

- \\ Дали се постигнуваат целите кои се поставени?
- \\ Дали се опфаќаат лицата кои имаат најголема потреба од ДСТ?
- \\ Каква разлика прави сервисот за ДСТ кај оние што го користат?

Дали е оправдано постоењето на ДСТ-сервисот? На пример:

- \\ Дали е оправдано потрошеното време, напорот и/или финансиските средства?
- \\ Што треба да се поинаку направи? На пример:
- \\ Што работи добро? Зошто? Што не работи добро? Зошто?
- \\ Како сервисот може да се промени на подобро?

Со поставувањето на овие прашања во текот на почетните фази на развивање и спроведување на сервисите за ДСТ, мониторингот и евалуацијата им овозможува на сите кои се инволвирани во сервисите да учат од стекнатото искуство и помага во подобрувањето на сервисите. Ова понекогаш се нарекува и „евалуација на тековните достигнувања“ и нуди конструктивен начин за прилагодување на сервисите врз основа на идентификуваните потреби на оние кои се вклучени. Во овој водич фокусот е ставен токму на „евалуацијата на тековните достигнувања“, затоа што таа е најсоодветна за мониторинг на ДСТ-сервисите.

Постојат и други видови евалуација, на пр. „евалуацијата на влијанието“ е уште посложена и често се користи кога сервисот работи поголем број години за да може да се утврди степенот до кој целите се остварени или не се остварени, или степенот на промените кои може да се припишат како резултат на постоењето на специфичниот сервис за ДСТ. Со текот на времето за одредени сервиси за ДСТ може да се постават и други цели за евалуација, како што е влијанието на ДСТ-услугите врз стапката на ХИВ, инциденцијата на ХИВ (новите случаи на ХИВ) или врз однесувањето на клиентите.

2. КОЈ ТРЕБА ДА БИДЕ ВКЛУЧЕН ВО МОНИТОРИНГOT И ЕВАЛУАЦИЈАТА?

Лицата кои се вклучени во спроведувањето и раководењето со сервисите на ДСТ треба да бидат вклучени и во мониторингот и евалуацијата на истите. Лицата кои се вклучени во развивањето и раководењето на сервисите за ДСТ треба да имаат развиено алатки и систем за мониторирање уште во текот на фазата на планирање на сервисите за ДСТ и да ги обучат вработените како да ги користат. Информациите од мониторингот треба рутински да се пополнуваат и собираат во текот на спроведувањето на сервисите. Преку редовен преглед и евалуација на напредокот оние кои се инволвирани може да ја приспособат својата работа и да се справат со идентификуваните проблеми. Корисно е да се инволвираат други луѓе во процесот на мониторингот и евалуацијата, како што се вработените во други сервиси за ДСТ и сервиси за СРЗ (вклучувајќи ги и оние кои не се директно вклучени во ДСТ-сервисот), корисниците на сервисите за ДСТ, организации кои нудат грижа и поддршка за клиентите на сервиси за ДСТ и луѓето кои учествуваат во развивањето сервиси и донесувачите на одлуки.

3. СУПЕРВИЗИЈА И ПОДДРШКА НА СОВЕТУВАЧИТЕ

Советувањето не е едноставна задача. Во текот на советувањето советувачот се соочува со сопствените нои со емоциите на клиентот, се справува со чувствителни прашања, со личните очекувања да се направат брзи промени, со потребата да се помогне и сл. Поради тоа што советувањето е ефективно во поддршката на луѓето да направат промени (меѓусебната комуникација која овозможува луѓето да дискутираат за многу лични прашања), многу советувачи може да го сносат товарот врз себе и да се чувствуваат одговорни за своите клиенти откако ќе го понудат советувањето. Тоа може да доведе до појава на синдром на „професионално прегорување“ кај советувачот, разочараност, намалена мотивираност, намален ентузијазам за работа, чувство на личен неуспех и сл., и

сето тоа да доведе до откажување и повлекување од понатамошно давање услуги во ДСТ-сервисот.

Советувањето за ХИВ може психички да ги исцрпи давателите на услуги и затоа е многу важно да им се обезбеди на советувачите за ДСТ прифатлив обем на работа, да добијат континуиран надзор и поддршка која им е потребна.

Потребно е раководителите на сервисите да го испланираат начинот на кој ќе им се нуди поддршката на советувачите за навремено да се спречи синдромот на согорување.

СТРАТЕГИИ ЗА ПОДДРШКА НА СОВЕТУВАЧИ:

Супервизија. Оние што се одговорни за раководењето на сервисите за ДСТ треба да нудат редовни супервизии за да дознаат како се снаоѓаат советувачите во нивната улога. Ова е особено значајно во иницијалните фази на воспоставувањето на сервисите за ДСТ.

Дообуки. Дообуките ќе им помогнат на советувачите да ги обноват и ажурираат своите знаења, вештини и алатки; ќе им помогнат подобро да се справуваат со прашањата и проблемите кои се појавуваат во текот на сесиите и работата со клиентите.

Врсничка (меѓусебна) поддршка. Потребно е да се овозможи советувачите за ДСТ да си нудат меѓусебна поддршка со организирање периодични меѓусебни средби за споделување на ситуации и размена на искуства. Со тоа да се овозможи создавање силни тимови, каде што советувачите се охрабрани меѓусебно да ги споделат стекнатите вештини и искуства.

Онлајн-конференција. Употребата на онлајн-алатки за комуникација (пр. Скајп, Фејсбук, Хотмејл конференција) меѓу супервизорите и советувачите може да помогне во разрешувањето на конкретни тешки ситуации. Преку конференцијата, исто така, може да се понудат нови знаења и да се споделат корисни меѓусебни искуства.

Ментори Професионалци што вршат иста или слична работа и кои може да понудат поддршка на персоналот. Редовната поддршка од страна на ментор може да помогне во професионалниот развој и развивањето на вештините на советувачите за ДСТ.

Прекини во нудењето услуги Некои советувачи може да функционираат многу поефективно доколку привремено ја заменат својата советувачка улога со други активности.

Теренско ДСТ:

АКРЕДИТАЦИЈА НА СОВЕТУВАЧИ ЗА ДСТ ОД НЕВЛАДИНИОТ СЕКТОР

Во нудењето на сервисот Теренско ДСТ се вклучени акредитирани советувачи за ДСТ кои доаѓаат од невладиниот сектор. За да се акредитираат за советувачи за ДСТ кои нудат услуги во теренското ДСТ, лицата мора да присуствуваат на две последователни тридневни обуки за советувач за ДСТ во траење од најмалку 28 часа, да ги совладаат вештините за советување во текот на обуките и да го положат финалниот тест на знаења. Обуките за советувачите за ДСТ ги опфаќаат следните модули: Основи на ХИВ и СИДА; Третман за ХИВ и постекспозициска профилакса (ПЕП); СПИ; Хепетитис Б и Ц, Основи на ХИВ-тестирањето; ДСТ помеѓу вулнерабилни популации; Советување; Преттест-советување; Посттест-советување; Човекови права поврзани со ХИВ; Психосоцијална поддршка на ЛЖХИВ и стигма и дискриминација.

Теренско ДСТ:

РЕАКРЕДИТАЦИЈА НА СОВЕТУВАЧИ ЗА ДСТ ОД НЕВЛАДИНИОТ СЕКТОР ВО СКОПЈЕ

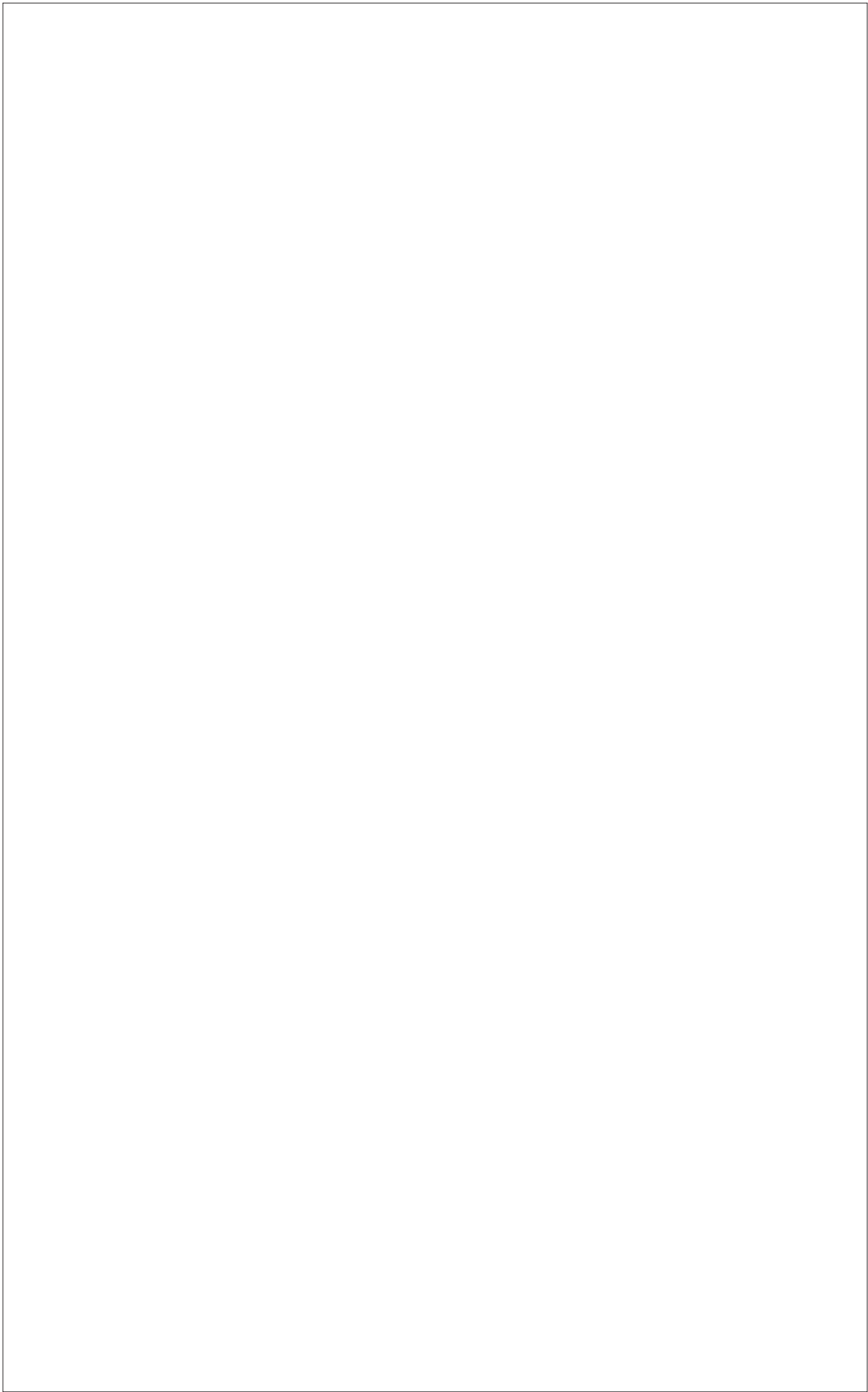
На крајот на 2009 година од страна на експерт за ДСТ беше направена евалуација на знаењата и вештините на советувачите на ДСТ од четирите НВО од Скопје кои од почетокот на сервисот активно се вклучени како советувачи во Теренското ДСТ (ХЕРА, ЕГАЛ, ХОПС и Доверба). Наодите од евалуацијата покажаа дека и покрај редовните дообуки за надградба на знаењата и вештините за советувачи во рамките на проектот, дел од советувачите имаат недоволно ажурирани информации за ХИВ. По спроведената евалуација беше направена дообука за надградба на знаења и вештини, во согласност со идентификуваните наоди од евалуацијата. Во 2011 година ХЕРА направи реакредитација за истите советувачи преку повторно полагање на тестот за знаења за советувачи за ДСТ. Резултатите од реакредитацијата покажаа дека од 16 советувачи за ДСТ, 4 советувачи (или 25%) не го положиле тестот, додека кај 3 лица беше предложено дополнително полагање на тестот. За сите реакредитирани советувачи планирана е регуларна дообука за ажурирање на знаењата и вештините.

Дополнително, во текот на 2011 се планира евалуација на знаењата и вештините и на советувачите кои работат во Теренското ДСТ во градовите надвор од Скопје, по што се планира дообука за надградба на знаењата и вештините и реакредитација на советувачите за ДСТ.

Поради континуирано нудење квалитетни услуги преку сервисот за Теренското ДСТ, во 2011 воведен е стандард за реакредитација на сите советувачите за ДСТ кои активно работат на терен секои 1 до 2 години.

Кај сите советувачи кај кои е идентификувана индивидуална потреба за подобрување на знаењата и вештините ќе се нуди и дополнителна поддршка преку менторство и врсничка поддршка од страна на искусни советувачи кои активно работат на терен.

Реакредитацијата ќе се прави преку повторно полагање на тестот за знаења, кој ќе се полага по спроведената дообука за надградување на знаењата и вештините за советувач за ДСТ.

А
АНЕКСИ

ЦЕЛИ НА СОВЕТУВАЊЕТО:

Да му помогне на клиентот да направи информиран избор дали да го направи ХИВ-тестот, врз основа на целосни и точни информации и за предностите и негативностите од дознавањето на сопствениот ХИВ-статус;

Да се истражат знаењата на клиентот за ХИВ и да му се понудат точни информации за ХИВ;

Да се процени потенцијалната експозиција (изложеност) на ХИВ-инфекција на клиентот;

Да се охрабри клиентот да направи соодветни чекори за намалување на ризикот од добивање, односно трансмисија на ХИВ-инфекцијата;

Да се објасни процесот на тестирање;

Да му помогне на клиентот да се подготви за резултатот од тестот и проблемите што може да се појават откако ќе го дознае својот ХИВ-статус

ПРЕТТЕСТ-СОВЕТУВАЊЕ ЗА ХИВ:

Поздрави го клиентот;

Претстави се себе и сервисот;

Објасни дека целата процедура е доброволна;

Објасни дека услугата е бесплатна;

Објасни го принципот на доверливост на сервисот (резултатите од ХИВ-тестот и разговорот во текот на сесијата) и објасни го начинот на кој се гарантира доверливоста;

Објасни ги целите на сесијата, како и границите на сервисот;

Разговарај за причината поради која клиентот дошол;

Истражи го знаењето на клиентот за ХИВ, начините на пренос (сексуален, крвен, од мајка на дете), поправи ги неточните информации и понуди информации за ХИВ кои клиентот не ги знае;

Помогни му на клиентот да го процени сопствениот ризик од ХИВ-инфекција;

Помогни му на клиентот да истражи начини за намалување на ризичното однесување од ХИВ (СПИ, крвно преносливи инфекции), вклучувајќи и дискусија за кондоми и начин на употреба; понуди му кондоми на клиентот и демонстрирај употреба на кондом доколку е потребно;

Дознај што знае клиентот за ХИВ-тестот и понуди му информација за процедурата за ХИВ-тестирање;

Објасни дека тестот покажува дали постојат или не постојат антителата во крвта, и објасни што значи негативен резултат, позитивен којшто има потреба од конфирмација и конечен позитивен (зависно од тестовите што се нудат во ДСТ-сервисот) и информирај го за потребата за конфирмација на тестот доколку се употребува брз тест или само стандарден тест (ЕЛИСА);

Објасни го прозорец-периодот;

Објасни дека тестот се прави денес и понуди информација кога ќе бидат готови резултатите (зависно ДСТ-сервисот);

Понуди му доволно време на клиентот да размисли за одредени проблеми/прашања, да постави прашања и да добие појаснување;

Помогни му на клиентот да се подготви за позитивен или негативен резултат од тестот;

Дискутирај за тоа како клиентот би реагирал на резултатот од тестот, како другите би реагирале (партнер, семејство, околина) и како тие во минатото се справувале со одредени проблеми;

Помогни му на клиентот самиот да донесе одлука за правење на ХИВ-тестот; потенцирај уште еднаш дека советувањето и ХИВ-тестирањето е доброволно и прашај го дали сака да го направи ХИВ-тестот по дискусијата и сите добиени информации;

Покрај усна, побарај и писмена информирана согласност;

Побарај дозвола од клиентот за пополнување на формуларот, но претходно објасни ја целта на собирањето податоци и можноста за употреба на шифра;

Поколку клиентот одлучи да не се тестира, помогни му да ги сумира начините за намалување на ризик во иднина и важноста за нивна примена, и понуди ја можноста дека секогаш може да се врати повторно за дополнителна информација или тестирање;

Понуди информација за останатите сервиси што постојат во средината, во согласност со увидените потреби на клиентот во текот на сесијата (семејно насилство, планирање родителство, сервис за размена на игли и шприцови, центри за супституциска терапија, сервиси за СПИ, кондоми, контрацепција и сл.)

Разговарај за посттест-советувањето и подигнувањето на резултатите од ХИВ-тестот (зависно од видовите тестови кои се користат во ДСТ-сервисот);

ЦЕЛИ НА СОВЕТУВАЊЕТО:

Да му се помогне на клиентот да го дознае резултатот од ХИВ-тестот и да го разбере неговото значење;

Да му се помогне на клиентот да ги изрази своите чувства за резултатот од ХИВ-тестот;

Да му се помогне на клиентот да направи следни итни чекори и чекори во поблиска иднина;

Да му се помогне на клиентот да одлучи што да направи во врска со откривањето на неговиот тест-резултат со партнери и други лица;

Да му се помогне на клиентот да го намали ризикот од добивање ХИВ-инфекција/да преземе чекори за спречување на понатамошен пренос на ХИВ-инфекцијата на други лица;

Да му се овозможи на клиентот пристап до медицински и социјални сервиси од кои има потреба, вклучувајќи и сервиси за грижа, поддршка и третман и социјалната грижа на ЛЖХИВ.

ПОСТТЕСТ-СОВЕТУВАЊЕ ЗА ХИВ

(Негативен, позитивен којшто има потреба од конфирмација или конечен позитивен резултат)

Поздрави го клиентот и покани го да седне;

Веднаш на почетокот на сесијата соопшти му го резултатот од ХИВ-тестот, и тоа на јасен и едноставен начин и почекај ја реакцијата од страна на клиентот пред да се осигуриш дека клиентот го разбрал значењето на тестот;

Охрабри го клиентот да ги изрази своите чувства и понуди му доволно време за тоа.

ПОСТТЕСТ-СОВЕТУВАЊЕ ЗА ХИВ:

Негативен резултат (продолжение)

Разговарај со клиентот за значењето на резултатот, вклучувајќи ја и можноста за повторување на тестот, ако клиентот сè уште се наоѓа во прозорец-периодот;

Дискутирај за можностите за намалување на личниот ризик (дискутирано во преттест-сесијата) и потребните информации за да се спречи инфекцијата во иднина; тука треба да се започне дискусија за користење кондом, за вештините на клиентот за употреба и за преговарање за употреба на кондоми, демонстрација на употреба на кондом, видови кондоми, дискусија за користење стерилна опрема за инјектирање и користење на други сервиси за намалување на штетите;

Доколку има постојан партнер, дискутирај кои се придобивките од споделувањето на ХИВ-тестот со партнерот и негово охрабрување да направи ХИВ-тест;

Провери дали клиентот има потреба за понатамошно препраќање, понуди му информации за сервиси и ресурси кои постојат во околината;

Понуди му кондоми, информативни и едукативни материјали поврзани со ХИВ, ППИ, сексуално и репродуктивно здравје, контакти од референтни сервиси и сл.

ПОСТТЕСТ-СОВЕТУВАЊЕ ЗА ХИВ

Конечен позитивен резултат (продолжение)

Разговарај со клиентот за значењето на резултатот;

Справи се со ненадејните емоционални реакции од страна на клиентот;

Понуди информации дека ХИВ е хронична инфекција и дека во денешно време ЛЖХИВ имаат долг и квалитетен живот;

Разговарај за личните, семејните и социјалните последици и помогни му на клиентот да ги идентификува главните грижи со кои се соочува во моментот (на пр. споделувањето на ХИВ-статусот со партнерот, депресија, потенцијално насилство, одбивање од партнерот, семејството, средината итн.);

Истражи како може клиентот да се справи со овие проблеми;

Истражи како се справувал клиентот со други тешки ситуации во минатото;

Помогни му на клиентот да ги идентификува изворите на поддршка – членови на семејството, пријатели, партнерот, верски групи итн. и извести го клиентот за други извори на поддршка на локалната средина;

Провери ја достапноста на поддршката;

Разговарај со клиентот дали планира да го сподели резултатот со партнерот и дали има потреба од ваша поддршка за да го направи тоа;

Разговарај за ризикот од пренесување на ХИВ-инфекцијата на други лица, ризикот од инфекција со други СПИ, важноста за безбеден секс за да се намалат овие ризици, како и можностите за намалување на ризиците;

Ако клиентот не е подготвен да го открие својот ХИВ-статус, да се разговара за користењето кондоми за да се намали ризикот од инфицирање на партнерот/партнерите по сексуален пат или да не споделува опрема со партнерот за спречување на крвен пат на пренос;

Провери дали клиентот знае како да користи кондоми; дискутирајте како тој/таа може да преговара за употреба на кондоми;

Доколку клиентот побара поддршка за да го информира партнерот/партнерите за ХИВ-статусот, направете план за поддршка за да се информира партнерот/партнерите за ХИВ-статусот;

Разговарај за дополнителна грижа и поддршка (дополнително советување, советување на другите членови на семејството, социјална поддршка, правни совети, препраќање до сервиси за СПИ, родителско планирање, сервиси за намалување на штети или други медицински и социјални сервиси);

Помогни му на клиентот да ги резимира можностите за итна поддршка, за спречување на болеста и повторната инфекција;

Помогни му на клиентот да направи преглед за тоа што ќе прави кога ќе ја напушти сесијата;

Направете преглед на итни планови, намери и активности заедно со клиентот;

Понуди му на клиентот последователно советување (можност за повторно доаѓање);

Договорете датум за следна средба;

ПОСТТЕСТ-СОВЕТУВАЊЕ ЗА ХИВ

Позитивен резултат кој има потреба за конфирмација- брз позитивен или ЕЛИСА позитивен (продолжение)

Разговарај со клиентот за значењето на резултатот;

Справи се со ненадејните емоционални реакции од страна на клиентот;

Понуди информации за тоа дека ХИВ е хронична инфекција и дека во денешно време ЛЖХИВ можат да живеат долг и квалитетен живот;

Објаснете му ја важноста за конфирмацијата на тестот, доверливоста на сервисот каде што го препраќате и можностите да го придружувате/најавите за конфирмација на тестот;

Разговарај за личните, семејните и социјалните последици и помогни му на клиентот да ги идентификува главните грижи со кои се соочува во моментот (на пр.: споделувањето на ХИВ-статусот со партнерот, депресија, потенцијално насилство, одбивање од партнерот, семејството, средината итн.);

Истражи како клиентот може да се справи со овие проблеми;

Истражи како клиентот се справувал со други тешки ситуации во минатото;

Помогнете му на клиентот да направи преглед за тоа што ќе прави кога ќе ја напушти сесијата;

Провери ја достапноста на поддршка која може да ја има од други лица додека не го направи потврдниот тест за ХИВ;

Договорете точен термин за следна средба доколку договорите придружба до центарот за конфирмација на тестот.

АНЕКС 3

ФОРМУЛАР ЗА ЗАДОВОЛСТВО НА КЛИЕНТОТ

Правиме проценка за квалитетот на услугите што се нудат во ДСТ-сервисите за да го дознаеме мислењето на корисниците. Тоа ќе ни помогне да го подобриме квалитетот на услугите во иднина. Вашето учество е доброволно, а доверливоста на вашите одговори е гарантирана. Ве молиме самите да го ставите овој формулар во сандачето за клиенти.

ДАТУМ			МЕСТО			
ОРГАНИЗАЦИЈА/ИНСТИТУЦИЈА						
СОВЕТУВАЧ						
РОД	машко		женско		трансрод	
КОЛКУ ВРЕМЕ ПОТРОШИВТЕ:	За чекање да направите ХИВ-тест			часа		минути
	Во сесиите со советувачот			минути		

ЗАОКРУЖЕТЕ ДА, НЕ ИЛИ НЕ Е ПРИМЕНЛИВО НА СЛЕДНИТЕ ПРАШАЊА:

Дали советувачот Ви објасни што да очекувате од сесијата?		
ДА	НЕ	Н/П (не е применливо)
Дали советувачот Ви помогна слободно да разговарате за вашите грижи поврзани со ХИВ?		
ДА	НЕ	Н/П
Дали имавте чувство дека советувачот добро Ве ислуша?		
ДА	НЕ	Н/П
Дали советувачот ги разбра вашите потреби или загриженоста?		
ДА	НЕ	Н/П
Дали сметате дека работите за кои разговаравте ќе останат доверливи?		
ДА	НЕ	Н/П
Дали разговаравте за сексуалниот ризик за пренос на ХИВ?		
ДА	НЕ	Н/П
Дали разговаравте за употреба на кондом?		
ДА	НЕ	Н/П
Дали советувачот Ви демонстрираше употреба на кондом?		
ДА	НЕ	Н/П
Дали сметате дека советувачот се чувствуваше комфортно да разговара со вас?		
ДА	НЕ	Н/П
Дали советувачот се однесуваше кон вас со почит?		
ДА	НЕ	Н/П
Дали имавте приватност во текот на сесијата?		
ДА	НЕ	Н/П
Дали мислите дека ги добивте сите информации што ви беа потребни?		
ДА	НЕ	Н/П
Дали би го препорачале сервисот на друго лице?		
ДА	НЕ	Н/П

ВЕ МОЛИМЕ ЗАОКРУЖЕТЕ ЕДЕН ОД ОДГОВОРИТЕ НА ПРАШАЊАТА:					
Дали времето поминато со советувачот беше:					
	премногу долго		сосема во ред		премногу кратко
Каков беше односот на персоналот во ДСТ-сервисот?					
	одличен		добар		незадоволителен
Како во целост го оценувате квалитетот на услугата што ја добивте денес?					
	одличен		добар		незадоволителен

Ве молиме, доколку имате, напишете дополнителни коментари (пр. Што беше добро во сесијата? Што беше лошо? Сугестија како да се подобрат услугите во иднина итн.)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Ви благодариме за Вашето учество и за искреноста!

АНЕКС 4		ФОРМУЛАР ЗА МОНИТОРИНГ НА ВЕШТИНИТЕ НА СОВЕТУВАЧОТ ЗА ДСТ	
		3*највисока оцена	
ДАТУМ		ЛОКАЦИЈА	
СОВЕТУВАЧ			
ОРГАНИЗАЦИЈА/ИНСТИТУЦИЈА			
СУПЕРВИЗОР			

ИНТЕРПЕРСОНАЛНИ ОДНОСИ:			
Ги поздравува клиентите	3	2	1
Се претставува себеси на клиентот	3	2	1
Го вклучува клиентот во дискусија	3	2	1
Активно слушање (вербално и невербално)	3	2	1
Поддржува и не осудува	3	2	1

СОБИРАЊЕ ИНФОРМАЦИИ, ОТВОРЕНИ И ЗАТВОРЕНИ ПРАШАЊА			
Прави соодветен баланс при собирањето информации	3	2	1
Бара разјаснување за информациите добиени од клиентот	3	2	1
Остава простор клиентот да постави прашања	3	2	1
Избегнува предвремени заклучоци	3	2	1
Ги сумира главните проблеми/теми кои се дискутирани	3	2	1

ДАВАЊЕ ИНФОРМАЦИИ			
Дава информации со јасни и едноставни термини	3	2	1
Бара разјаснување за информациите добиени од клиентот	3	2	1
Ги повторува и нагласува важните информации	3	2	1
Проверува дали клиентот ги разбрал дадените информации	3	2	1
Ги сумира главните прашања/теми	3	2	1

СПРАВУВАЊЕ ВО ПОСЕБНИ УСЛОВИ			
Се прилагодува на тешкотиите околу јазикот/жаргонот на клиентот	3	2	1
Отворено зборува за осетливи прашања/теми соодветно со културата на клиентот	3	2	1
Ги приоритизира прашањата/темите за да се справи со ограниченото време	3	2	1
Успешно се справува со емоциите, особено со стресот/стравот на клиентот	3	2	1
Флексибилен е во справувањето со различни/потешки ситуации	3	2	1

ПРОСТОРИИ НА ДСТ-СЕРВИСОТ			
Просторијата е тивка и пријатна	3	2	1
Просторијата нуди приватност	3	2	1
Сесијата се одвиваше без прекинувања	3	2	1

АНЕКС 5		ФОРМУЛАР ЗА СУПЕРВИЗИЈА НА ПРЕТТЕСТ-СОВЕТУВАЊЕ	
ДАТУМ		ЛОКАЦИЈА	
СОВЕТУВАЧ			
ОРГАНИЗАЦИЈА/ИНСТИТУЦИЈА			
СУПЕРВИЗОР			
ВРЕМЕ НА ЗАПОЧНУВАЊЕ		ВРЕМЕ НА ЗАВРШУВАЊЕ	

ОЦЕНЕТЕ СО СЛЕДНОВО:

0 = не е направено	1 = не е постигнато
2 = преземено, но со мал успех	
3 = постигнато	Н/П = не е применливо

ОПФАТЕНИ АСПЕКТИ НА СЕРВИСОТ	ОЦЕНА	КОМЕНТАРИ
На клиентот му беше објаснето што да очекува од сесијата		
Доверливоста беше соодветно нагласена		
Дадени информации за ХИВ и СИДА и објаснети начините на пренос на ХИВ		
Коригирани погрешните сознанија за ХИВ		
Дадени информации за ХИВ-тестот (процес на тестирање, тип на тест за ХИВ, прозорец-период)		
Направена проценка на ризикот		
Клиентот зборуваше колку советуваот или повеќе од него		
Применети вештини за советување (парафразирање, рефлектирање, отворени прашања)		
Беше дискутирано за кондом		

Демонстрирана употреба на кондом		
Беше дискутирано за можностите за намалување на ризикот од ХИВ		
На клиентот му е дадено доволно време за прашања и објаснувања.		
Слободно дадена согласност за ХИВ-тестирање/ несогласност за ХИВ-тестирање		
Дискутирано околу значењето на ХИВ-позитивните и ХИВ-негативните резултати		

АНЕКС 6		ФОРМУЛАР ЗА СУПЕРВИЗИЈА НА ПОСТТЕСТ-СОВЕТУВАЊЕ	
ДАТУМ		ЛОКАЦИЈА	
СОВЕТУВАЧ			
ОРГАНИЗАЦИЈА/ИНСТИТУЦИЈА			
СУПЕРВИЗОР			
ВРЕМЕ НА ЗАПОЧНУВАЊЕ		ВРЕМЕ НА ЗАВРШУВАЊЕ	

ОЦЕНЕТЕ СО СЛЕДНОВО:

0 = не е направено	1 = не е постигнато
2 = преземено, но со мал успех	
3 = постигнато	Н/П = не е применливо

ОПФАТЕНИ АСПЕКТИ НА СЕРВИСОТ	ОЦЕНА	КОМЕНТАРИ
Резултатите од ХИВ-тестот се соопштени на едноставен и јасен начин		
Советувачот провери дали клиентот го разбра значењето на резултатот од тестот за ХИВ		
Дадено е доволно време за разбирање на тестот и дискутирано е за резултатите од тестот		
Дискутирано е за можностите за намалување на ризикот од пренос на ХИВ		
Соодветно справување со емоционалните реакции на клиентот		
Со клиентот се дискутирани опциите за препраќање		
Разговарано е со клиентот за постоечката социјална поддршка и за „споделувањето“ на резултатите од ХИВ-тестот		
Дискутирано е за прозорец-периодот и евентуалната потреба за ретест		
На клиентот му е дадено соодветно време за прашања и објаснувања		

АНЕКС 7

ФОРМУЛАР ЗА СОВЕТУВАЊЕ И ХИВ-ТЕСТИРАЊЕ

СОВЕТУВАЊЕ БР.	
ОРГАНИЗАЦИЈА/ИНСТИТУЦИЈА	
ЕТНИЧКА ПРИПАДНОСТ	

ИМЕ, ПРЕЗИМЕ / ШИФРА		ВОЗРАСТ	
МЕСТО НА ЖИВЕЕЊЕ			
РОД	☐ Машко	☐ Женско	☐ Трансрод
СОЦИЈАЛНО-ЕКОНОМСКИ СТАТУС	☐ Вработен/а	☐ Пензионер/ка	☐ Студент/ученик
	☐ Невработена/а		
БРАЧЕН СТАТУС	☐ Во вонбрачна заедница	☐ Во брак	
	☐ Сам/а	☐ Вдовец/а	☐ Разведен/а

ХИВ-статус			
Дали првпат правите ХИВ-тест во нашиот сервис?		НЕ	ДА
Претходен ХИВ-позитивен тест?	НЕ	ДА	(ако да) кога _____ каде _____
Претходен ХИВ-негативен тест?	НЕ	ДА	(ако да) кога _____ каде _____

ПРОЦЕНКА НА РИЗИК			
☐ Употреба на дроги со инјектирање	☐	☐ Употреба на дроги без инјектирање	☐
☐ Незаштитен секс маж-жена	☐	☐ Незаштитен секс маж-маж	☐
☐ Незаштитен секс жена-жена	☐	☐ Примање крв/крвни деривати/дијализа	☐
☐ Трансплантација на органи и ткива	☐	☐ Работи со висок ризик	☐
друго			

ПРОЦЕНКА НА РИЗИЧНА УПОТРЕБА НА ДРОГИ			
Употреба на дрога со инјектирање		НЕ	ДА
Дали споделува игли и шприцеви	НЕ	ДА	(ако да) со колку лица _____
Колку често споделува	☐ постојано	☐ понекогаш	☐ не споделува
Дали својот прибор го користи повеќе пати		НЕ	ДА
Дали го дава својот прибор на други		НЕ	ДА
Каква опрема користи од други	☐ игла	☐ шприц	☐ куцер ☐ филтер
Кога последен пат споделил прибор со други?	☐ пред помалку од 1 месец	☐ пред помалку од 3 месеца	
	☐ 3-6 месеца	☐ пред повеќе од 6 месеца	
Дали има постојан партнер со кој споделува прибор?		НЕ	ДА
Дали користи повеќе ПАС (психоактивни супстанции, вклучително и алкохол)?		НЕ	ДА
Употреба на дроги без инјектирање		НЕ	ДА
Дали споделува цевче за шмркање		НЕ	ДА

ПРОЦЕНКА НА СЕКСУАЛНИОТ РИЗИК			
Дали има постојан сексуален партнер?		НЕ	ДА
Дали има сексуален партнер од ист пол?		НЕ	ДА
Последен ризичен сексуален однос	☐ пред помалку од 1 месец	☐ пред помалку од 3 месеца	
	☐ 3 – 6 месеца	☐ пред повеќе од 6 месеца	

Каков бил последниот ризичен сексуален однос?									Д-давател; П-примател			
со маж		со жена		вагинален		анален		орален		со кондом		
ДА	НЕ	ДА	НЕ	Д	П	Д	П	Д	П	ДА	НЕ	
Вкупен број на сексуални партнери во последните 3 месеци					нема				1			
					2 – 5				повеќе од 5			
Вкупен број на сексуални партнери во последната година					нема			1			2 – 5	
					5 – 10				повеќе од 10			
Сексуален однос под дејство на ПАС										НЕ		ДА

Целта на програмата за Теренско ДДСТ е олеснување на пристапот до сервисите за доброволно и доверливо советување и ХИВ-тестирање (ДДСТ) и сексуално преносливи инфекции (СПИ) до вулнерабилните и тешко достапните популации.

Со активността раководи ХЕРА (Асоцијација за здравствена едукација и истражување) и Институтот за јавно здравје и се спроведува во партнерство со здруженијата на граѓани: ЕГАЛ – Еднаквост за геј и лезбејки – Скопје, ХОПС – Опции за здрав живот Скопје – Скопје, Доверба – Скопје, Пулс – Куманово, Црвен крст – Велес, Црвен крст – Прилеп, ВИА ВИТА – Битола, Зона – Кавадарци, Младински клуб – Штип, Избор – Струмица, Опција – Охрид, Центар за развој и унапредување на јавниот живот – Тетово, ХЕЛП – Гостивар и локалните центри за јавно здравје.

Со овој документ се регулира начинот на кој се врши теренското ДДСТ.

1. ЦЕЛНИ ГРУПИ

1.1. Целни популации кои се опфаќаат се: млади луѓе (МЛ), мажи што имаат секс со мажи (МСМ), лица што инјектираат дрога (ЛИД), сексуални работници (СР), затвореници и останати лица кои не припаѓаат во наведените целни групи, а имаат потреба од советување и ХИВ-тестирање.

2. ТЕХНИЧКА ЕКСПЕРТИЗА

2.1. Теренските активности се спроведуваат со теренско возило, соодветно адаптирано за предвидените активности.

2.2. Активноста на терен се спроведува од тим составен од советувач, медицинско лице и возач.

2.3. Советувањето на клиентите се спроведува од страна на акредитирани советувачи од невладини организации обучени за доброволно и доверливо советување и ХИВ-тестирање (ДДСТ) на спроведените обуки во рамките на проектот.

2.4. Тестирањето го спроведува медицинско лице од здравствена институција обучено за изведување на тестовите за ХИВ.

2.5. Организацијата инволвирана во теренската работа дополнително ангажира лице што е припадник на целната група или теренски работник што ја познава целната група, т.н. гејткипер, кој ја афирмира активноста на терен и остварува комуникација.

2.6. Возачот на возилото е лице обучено за работа со вулнерабилни групи.

2.7. Советувачот, медицинското лице и возачот задолжително на терен носат легитимации за идентификација кои се одобрени од страна на Министерство за здравство.

3. ПОСТАПКА НА СОВЕТУВАЊЕ И ТЕСТИРАЊЕ

3.1. Советувањето и тестирањето се изведува во задниот дел од возилото, кој е посебно адаптиран за таа намена.

3.2. Целата постапка се состои од преттест-советување, тестирање за ХИВ и посттест-советување.

3.4. Преттест-советувањето кое го изведува советувачот опфаќа: проценка на ризик од ХИВ; проценка на период на прозорец; давање информации за ХИВ; дискусија за ХИВ-тестот, негово значење и опции за тестирање; дискусија за намалување на ризикот и обезбедување информирана согласност.

3.5. По преттест-советувањето следува постапка на тестирањето за ХИВ, која се спроведува од страна на медицинското лице.

3.6. За ХИВ-тестирање се користат брзи тестови според препораките на Светската здравствена организација (СЗО), а одобрени на национално ниво од ИЈЗ.

3.7. За изведување на тестот се зема крвен примерок од прст.

3.8. Резултатот од ХИВ-тестот го чита медицинското лице кое го извело тестот, по што му го соопштува на советувачот и го напушта задниот дел на возилото.

3.9. По добиениот резултат од страна на медицинското лице, советувачот прави посттест-советување кое опфаќа: соопштување на резултатот од ХИВ-тестот; дискусија за значењето на резултатот; справување со чувствата и реакциите што ги предизвикува; развивање стратегија за промена на ризичното однесување и натамошно следење и поддршка.

3.10. Соопштување на резултатот

Доколку резултатот е негативен, му се соопштува на клиентот веднаш.

Доколку брзиот тест е позитивен, советувачот му соопштува на клиентот дека тестот мора да подлежи на стандардна процедура (Elisa, Western Blot) и го упатува во референтните центри (ИЈЗ – Одделение за вирусологија или Клиниката за инфективни болести – Советувалиште за ХИВ)

4. РЕФЕРИРАЊЕ

4.1. На клиентот со ХИВ-позитивен резултат потребно е советувачот да му издаде упат до референтните институции за изведување на стандарден ХИВ-тест.

4.2. Советувачот е должен телефонски да го информира координаторот на проектот дека упатил клиент со ХИВ-позитивен резултат, а истиот за тоа ги информира референтните лица од ИЈЗ/Клиниката за инфективни болести.

4.3. Советувачот се понудува за придружба на клиентот со ХИВ-позитивен резултат до референтните центри каде што се изведува стандардниот ХИВ-тест.

4.4. Доколку во текот на советувањето на клиентите е увидена потреба за реферирање до други сервиси што ги нудат невладините организации вклучени во проектот, на клиентите им се даваат упатни листи кои се наоѓаат во возилото до соодветните сервиси.

5. ДОБРОВОЛНОСТ И ДОВЕРЛИВОСТ

5.1. По извршено пред ХИВ-тест советување, советувачот бара информирана согласност од клиентот, при што клиентот може да одбие да се тестира за ХИВ.

5.2. Советувачот е должен да му понуди на клиентот писмено да ја верифицира својата согласност за ХИВ-тестирање со негово потпишување во формуларот за ХИВ -советување и тестирање.

5.3. Услугата тестирање за ХИВ се нуди на лица кои имаат навршено осумнаесет години, во спротивно потребна е согласност од родител/старател.

5.4. Во текот на процесот на советување дозволено е присуство само на советувачот и клиентот, а присуствува и трето лице само со одобрување на клиентот. Останатиот дел од тимот (медицинското лице и возачот) како и гејткиперот се наоѓаат надвор од задниот дел на возилото. Истата процедура се применува и при посттест-советувањето.

5.5. Сите податоци и информации добиени во текот на процесот на советувањето и тестирањето, вклучувајќи ги и резултатите од ХИВ-тестот, советувачот и лаборантот не смеат да ги споделуваат со други лица, освен по барање на клиентот.

5.6. Принципот на доверливост мора да биде почитуван и на ниво на организацијата. Секоја организација што е вклучена во имплементацијата на Теренското ДДСТ се обврзува на доверливо чување на податоците од формуларите и информациите поврзани со припадниците на целната група.

6. ЕВИДЕНЦИЈА

6.1. Податоците од советувањето и ХИВ-тестот се регистрираат во стандардни формулари за таа намена, кои се дел од протоколот.

6.2. Пополнетите формулари на крајот на работниот ден се оставаат во возилото на посебно место означено за тоа, а податоците од истите се внесуваат и во компјутерската база на податоци изготвена за таа намена во ХЕРА.

6.3. Клиентите се идентификуваат од страна на советувачот со шифра што содржи десет полиња (првите три букви од мајката на клиентот, ден на раѓање на клиентот, првите три букви од името на клиентот и месец на раѓање на клиентот), а со истата ознака се обележува и примерокот крв и формуларот со податоци.

6.4. Во возилото се наоѓаат кондоми и лубриканти, како и печатените материјали изработени од грантот на Глобалниот фонд за борба против СИДА, туберкулоза и маларија, за чија дистрибуција советувачите се должни да водат документирана евиденција. Исто така, организациите може да дистрибуираат и свои едукативни и информативни материјали наменети за целната група со која работат.

7. РАБОТНИ ЧАСОВИ И ПРЕВОЗ

7.1. Теренско возило поаѓа и се враќа пред Клиниката за инфективни болести. Медицинските лица од Институтот за јавно здравје се одговорни за земањето и враќањето на китовите за тестирање.

7.2. Возилото спроведува теренски активности во работните денови од седмицата, најмалку 4 а најмногу 6 часа, во временски интервал од 15.30 до 2.00 часот по план за работа претходно договорен меѓу членовите на работната група што ја координира теренската работа.

7.3. Доколку активноста на терен се одвива и по 22.30 часот, поради нивна безбедност, возачот е должен да ги однесе советувачот и медицинското лице до нивното место на живеење, а потоа да го остави возилото на паркингот на Клиниката за инфективни болести. Доколку активностите на терен завршат пред 22.30 часот, возачот ги остава пред Клиниката за инфективни болести.

7.4. Возачот на возилото пред почнувањето на работниот ден е должен телефонски да ја најави планираната локација на возилото за работниот ден на агенцијата за обезбедување, која е должна патролно да го посети возилото, и во случај на ненадејна опасност телефонски да ја повика истата.

8. МОНИТОРИНГ

8.1. Работната група составена од 4 члена на невладините организации ХЕРА, ХОПС, ЕГАЛ и ДОВЕРБА е должна да одржува координативни состаноци во фреквенција зависно увидените потреби. Состаноците се одржуваат во канцелариите на НВО ХЕРА.

8.2. Работната група е одговорна за запознавање со протоколот на лицата од својата организација кои учествуваат во програмата како и организирање и мониторинг на нивното работење.

8.3. Координаторите на проектот од ХЕРА и ИЈЗ се должни да вршат мониторинг на целокупната програма и теренските активности зависно увидените потреби. Единствено истите се одговорни за давање препораки како и санкции за сите учесници во активностата при евентуално отстапување и начинот на работа предвидени со протоколот и работните обврски.

9. КВАЛИТЕТ НА УСЛУГИ

9.1. Во рамки на возилото се наоѓа кутија за формулари за задоволство на клиентот. Советувачот е должен да му понуди на клиентот писмено да го изрази своето мислење за квалитетот на услугата и самиот да го остави во кутијата.

9.2. За следење на квалитетот на услугите кои се нудат со теренските активности ХЕРА и ИЈЗ дополнително ангажираат и лица за Мониторинг и евалуација, експерти за ДДСТ.

9.3. Лицата за мониторинг и евалуација користат алатки препорачани од страна на Светска здравствена заштита и преку извештаите од евалуацијата даваат препораки и сугестии за унапредување на квалитетот на услугите.

ДОПОЛНУВАЊА КОН ПРОТОКОЛ ЗА СПРОВЕДУВАЊЕ НА ТЕРЕНСКО СОВЕТУВАЊЕ И ХИВ-ТЕСТИРАЊЕ КОИ СЕ ОДНЕСУВААТ ЗА РАБОТА НАДВОР ОД СКОПЈЕ

3.8. Соопштување на резултатот

Доколку резултатот е негативен му се соопштува на клиентот веднаш

Доколку брзиот тест е позитивен, советуваачот му соопштува на клиентот дека тестот мора да подлежи на стандардна процедура (Elisa, Western Blot) и го информира за сите опции каде може да го направи стандардниот тест.

4. РЕФЕРИРАЊЕ

4.1. Клиентот со ХИВ-позитивен резултат советуваачот потребно е усно да го упати до локалниот центар за јавно здравје доколку во истиот се изведува стандарден тест и да му издаде упат до референтните институции за изведување на стандарден ХИВ-тест во Скопје (ИЈЗ-Одделение за вирусологија или Клиниката за инфективни болести-Советувалиште за ХИВ).

4.2. Советувачот е должен телефонски да ги информира координаторот на проектот дека упатил клиент со ХИВ позитивен резултат а истиот за тоа ги информира референтните лица од здравствените институции.

7. РАБОТНИ ЧАСОВИ И ПРЕВОЗ

7.1. Теренско возило поаѓа и се враќа пред локалните центри за јавно здравје. Медицинските лица од центрите за јавно здравје се одговорни за земање и враќање на китовите за тестирање.

7.2. Возилото спроведува теренски активности во текот на работните денови од седмицата, најмалку 4 а најмногу 5 часа, во временски интервал од 15.00-22.00 часот по план за работа претходно договорен меѓу членовите на работната група која ја координира теренската работа.

8. МОНИТОРИНГ

8.1. Работната група составена од 10 члена на невладините организации Виа Вита – Битола, Опција – Охрид, Црвен крст– Прилеп, Избор – Струмица, Пулс – Куманово, Хелп – Гостивар, Црвен крст – Велес, Младински клуб – Штип, Зона – Кавадарци и ЦРУЈЗ – Тетово, е должна да одржува координативни состаноци со фреквенција во зависност од увидените потреби. Состаноците се одржуваат во канцелариите на НВО ХЕРА.

Точките 4.4. и 7.3. од Протоколот за спроведување на Теренско советување и ХИВ-тестирање не се применливи за работа надвор од Скопје.

Сите останати делови од Протоколот за спроведување на Теренско советување и ХИВ-тестирање кои не се наведени во овие дополнувања остануваат да важат и мора да се почитуваат од страна на сите лица кои се инволвирани во програмата.

АНЕКС 9

До
Советувалиштето за ХИВ
При Клиника за инфективни болести
ул. 50 Дивизија бр. 6, Скопје
тел. 02 3 147 752
работно време од 8:30 до 13:30 часот

УПАТЕН ЛИСТ

Упатот се издава на лицето со шифра број извршен на теренското испитување.

врз основа на резултатот

Лицето се упатува до Советувалиштето за ХИВ, при Клиниката за инфективни болести, за да се изврши ХИВ-тестирање со ELISA/WESTERN BLOT методот.

ПОТПИС на советувачот:	ПОТПИС на лаборантот:	ДАТУМ на издавање:
____	____	____

До
Институт за јавно здравје
ул. 50 Дивизија бр. 6 Скопје
тел. 02 3 147 060
работно време од 8:30 до 13:30 часот

УПАТЕН ЛИСТ

број

Упатот се издава на лицето со шифра број извршен на теренското испитување.

врз основа на резултатот

Лицето се упатува до Институтот за јавно здравје, за да се изврши ХИВ-тестирање со ELISA/WESTERN BLOT методот.

ПОТПИС на советувачот:	ПОТПИС на лаборантот:	ДАТУМ на издавање:
____	____	____

ГРАД	ЗДРАВСТВЕНА ИНСТИТУЦИЈА	ТЕЛЕФОН
Скопје	Советувалишта за ХИВ при Клиниката за инфективни болести и фебрилни состојби	02 3 147 752
Скопје	Институт за јавно здравје	02 3 147 060
Скопје	Младински центар „Сакам да знам“ – Водно	02 3 176 950
Скопје	Младински центар „Сакам да знам“ – Шуто Оризари	02 2 651 955
Скопје	Поликлиника Бит-пазар	02 3 134 534 лок. 53
Скопје	Центар за јавно здравје	02 3 230 058
Тетово	Центар за јавно здравје	044 331 233
Охрид	Центар за јавно здравје	046 250 127
Битола	Центар за јавно здравје	047 208 100
Прилеп	Центар за јавно здравје	048 419 200
Струмица	Центар за јавно здравје	034 324 495 лок. 110
Штип	Центар за јавно здравје	032 386 220
Велес	Центар за јавно здравје	043 233 202
Кочани	Центар за јавно здравје	033 271 263
Куманово	Центар за јавно здравје	031 411 005

АНЕКС 11

ЛИСТА НА НЕВЛАДИНИ ОРГАНИЗАЦИИ
ШТО НУДАТ ТЕРЕНСКО ДСТ

ГРАД	НАЗИВ НА ОРГАНИЗАЦИЈАТА	КОНТАКТ ТЕЛЕФОН
Скопје	ХЕРА	02 3 290 395
Скопје	ХОПС	02 3 130 058 02 3 176 428
Скопје	ЕГАЛ	02 3 220 851
Скопје	Доверба	02 3 067 713
Тетово	ЦРУЖ	044 339 744
Гостивар	ХЕЛП	042 211 496
Охрид	Опција	046 251 195
Велес	Црвен Крст	070 216 229
Штип	Младински клуб	032 382-356
Струмица	Избор	078 390062
Прилеп	Црвен крст	048 424 710
Битола	Виа вита	047 223 758
Куманово	ПУЛС	031 423 375
Кавадарци	ЗОНА	043 417 799

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. CDC, Recommendations for Prevention and Control of Hepatitis C Virus (HCV) Infection and HCV-Related Chronic Disease, October 16, 1998/ 47(RR19);1-39
2. CDC, Hepatitis C General Information, June 2010
3. CDC, New Hope for Stopping HIV- Testing and Medical Care Save Lives, December 2011
4. Годишен извештај ХЕРА, 2009.
5. Годишен извештај ХЕРА, 2010.
6. Ghany MG, Strader DB, Thomas DL, Seeff LB; American Association for the Study of Liver Diseases. Diagnosis, management, and treatment of hepatitis C: an update. *Hepatology*. 2009 Apr;49(4):1335-74.
7. Del Rio C, Curran JW. Epidemiology and prevention of acquired immunodeficiency syndrome and human immunodeficiency virus infection. In: Mandell GL, Bennett JE, Dolin R, eds. *Principles and Practice of Infectious Diseases*. 7th ed. Philadelphia, Pa: Elsevier Churchill Livingstone; 2009:chap 118.
8. Извештај од база на податоци за Теренско ДСТ, ХЕРА (2007-2011)
9. IPPF and UNFPA, Integrating HIV Voluntary Counseling and Testing services into Reproductive Health Services, 2004.
10. Караџовски Ж., Извештај за советувалиште за доброволно и доверливо советување и ХИВ-тестирање, Институт за јавно здравје, 2007-2010.
11. Masur H, Healey L, Hadigan C. Treatment of human immunodeficiency virus infection and acquired immunodeficiency syndrome. In: Goldman L, Ausiello D, eds. *Cecil Medicine*. 23rd ed. Philadelphia, Pa: Saunders Elsevier; 2007:chap 412.
12. Liana Velica, Pre and post HIV counseling, Romanian association against AIDS, 2006.
13. O'Leary JG, Davis GL. Hepatitis C. In: Feldman M, Friedman LS, Brandt LJ, eds. *Sleisenger and Fordtran's Gastrointestinal and Liver Disease*. 9th ed. Philadelphia, Pa: Saunders Elsevier; 2010:chap 79.

14. Piot P. Human immunodeficiency virus infection and acquired immunodeficiency syndrome: A global overview. In: Goldman L, Ausiello D, eds. Cecil Medicine. 23rd ed. Philadelphia, Pa: Saunders Elsevier; 2007:chap 407.
15. Спасовска К., Стевановиќ М., Стефановска В, Караџовски Ж., Гајдазис С., Јанкуловски Х., Прирачник за советување и тестирање, Асоцијација за здравствена едукација и истражување- ХЕРА, 2006.
16. Sax PE, Walker BD. Immunopathogenesis of human immunodeficiency infection. In: Goldman L, Ausiello D, eds. Cecil Medicine. 23rd ed. Philadelphia, Pa: Saunders Elsevier; 2007:chap 408.
17. Schietinger, H., Psychosocial Support for People Living with HIV/AIDS, Discussion Papers on HIV/AIDS Care and Support, Discussion Paper Number 5, USAID, June 1998
18. UNAIDS, Fact sheet World AIDS Day report, 2011
19. WHO, Fact sheets Hepatitis C, June 2011
20. WHO, Guidance on testing and counseling for HIV in settings attended by people who inject drugs, 2009

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

616.98:578.828.7(497.7)(036)

616-097:[616.98:578.828.7(497.7)(036)

ВОДИЧ за доброволно советување и ХИВ тестирање ДСТ / автори
Елизабета Божиноска ... [и др.]. - Скопје : Х.Е.Р.А. - Асоцијација за
здравствена едукација и истражување, 2012. - стр. : илустр. ; 21 см

Автори: Елизабета Божиноска, Милена Стевановиќ, Катерина Спасовска,
Жаклина Шопова, Жарко Караџоски, Румена Крастовска Ѓердовска. -
Содржи и: Анекс 1-12

ISBN 978-608-4598-06-0

1. Божиноска, Елизабета [автор]

а) СИДА - Македонија - Водичи

COBISS.MK-ID 90907658

Скопје, 2011

E. A. S.
ассоцијација за здравствена едукација и истражување

A Member Association of

IPPF

International
Planned Parenthood
Federation

European Network

1952 – 2012

Investing in our future

The Global Fund

To Fight AIDS, Tuberculosis and Malaria

Ставовите опишани тука се ставови на организацијата и не ги претставуваат ставовите и мислењата на Глобалниот Фонд за борба против СИДА, туберкулоза и маларија, ниту пак постои одобрување или авторизација за овој материјал, изразен или имплициран од Глобалниот Фонд за борба против СИДА, туберкулоза и маларија.